

SIİRT'TEKİ KÜLTÜR VARLIKLARI

Prof. Dr. Ali BORAN
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU
Doç. Dr. İrfan YILDIZ
Öğr. Gör. Zekai ERDAL

SIİRT'TEKİ KÜLTÜR VARLIKLARI

Prof. Dr. Ali BORAN
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU
Doç. Dr. İrfan YILDIZ
Öğr. Gör. Zekai ERDAL

İSTANBUL- 2013

SİİRT’TEKİ KÜLTÜR VARLIKLARI

SİİRT VALİLİĞİ
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını -1

web: www.siirtkulturturizm.gov.tr

e-posta: siirtktm@hotmail.com

Tel: 0484 224 60 01 - 223 57 90

Faks: 0484 223 28 70

ISBN : 978-605-870-347-6

KAPAK FOTOĞRAFLARI

Tillo Sultan Memduh Mezarlığı Mercane Hanımın Mezarı Sandukasındaki Süsleme

Tillo İsmail Fakîrullah Türbesi XX. Yüzyıla Ait Fotoğrafi

Baykan Adakale Köyü I. Türbe’deki Mezar Taşından Ayrıntı

Siirt Ulu Camisinin XX. Yüzyıl Başına ait Fotoğrafi

Baskı:

BİON MATBAACILIK

Tel: 0212 567 62 62 • **Faks:** 0212 567 06 16

www.bionmatbaa.com

Bütün yayın hakkı saklıdır. Kitapta yer alan yazı ve görseller İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü ve telif sahibinin yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

İçindekiler

Takdim	5	3.3. BAYKAN İLÇESİ	76
Sunuş	7	3.3.1. VEYSEL KARANÎ TÜRBESİ	76
1. Önsöz... ..	9	3.3.2. ÇEVİRİMTEPE KÖYÜ CÂMİİ	80
2. SİİRT'İN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ	11	3.3.3. ADAKALE KÖYÜ CÂMİİ	86
2.1. Coğrafi Durumu:	11	3.3.4. ŞEYH ALİ TÜRBESİ	90
2.2. Tarihçesi	14	3.3.5. MUHAMMED B. HALEF BEY'İN KABRİ	96
3.1. MERKEZ İLÇE	18	3.3.6. ÇÂRPÎRÂN KÖPRÜLERİ	100
3.1.1. SİİRT ULU CAMİİ	18	3.3.7. ÇAYKAYA KÖYÜ KALESİ	106
3.1.2. KIRMIZI HAN	32	3.3.8. KANYAMÎRA ÇEŞMESİ	108
3.1.3. KALE SEYFO	36	3.3.9. DİLEKTEPE KÖYÜ ÇAMAŞIRHÂNESİ	110
3.1.4. BOTAN VADİSİNDEKİ KERVAN YOLU	40	3.3.10. DEDEBAKIR KÖYÜ ATATÜRK EVİ	112
3.2. TİLLO İLÇESİ	44	3.4. ERUH İLÇESİ	116
3.2.1. İBRAHİM HAKKI (İSMAİL FAKİRULLAH) TÜRBESİ	44	3.4.1. EMİR NASREDDİN KÜLLİYESİ	116
3.2.2. KUBBE-İ HÂSSA MESCİDİ	50	3.4.2. ÜZÜMLÜ KÖYÜ DEĞİRMENİ	126
3.2.3. İSMAİL FAKİRULLAH ÇİLEHANESİ	54	3.4.3. GERRA HAN	128
3.2.4. SULTAN MEMDUH'UN TORUNU HATİCE'NİN MEZARI	58	3.4.4. OYMAKILIÇ KÖYÜ KAYA OYMA I. HAN	134
3.2.5. SULTAN MEMDUH TÜRBESİ	60	3.4.5. BİLGİLİ KÖYÜ CÂMİİ	136
3.2.6. ŞEYH NASREDDİN EVİ	66	3.4.6. OYMAKILIÇ KÖYÜ KAYA OYMA CAMİİ	140

3.4.7. NEHVAN CAMİİ	142
3.4.8. GERRA HAN KÖPRÜSÜ	144
3.4.9. GÜLLÜ HATUN KÖPRÜSÜ	148
3.4.10. OYMAKILIÇ KÖYÜ MEDRESESİ	150
3.4.11. ŞEYH VELİ TÜRBESİ	152
3.4.12. KIZLAR ÇEŞMESİ	154
3.4.13. DİKBOĞAZ KÖYÜ MEZARLIĞINDAKİ ASKER KABRİ	156
3.4.14. KAYA GEÇİT	160
3.5. KURTALAN İLÇESİ	164
3.5.1. ERZEN ŞEHİRİ VE KALESİ	164
3.5.2. GARZAN KALESİ	170
3.5.3. MURAD HAN TÜRBESİ	174
3.5.4. GÖKTAŞ KÖYÜ DOĞANPAZAR MEZRASI CÂMİSİ	176
3.5.5. KAYABAĞLAR KÖYÜ CAMİSİ	178
3.5.6. YELLİCE KÖYÜ CAMİSİ	180
3.5.7. OYACIK KÖYÜ CAMİSİ	182
3.6. PERVARİ İLÇESİ	186
3.6.1. PALAMUT KÖYÜ UMURLU MEZRASI HANI	186
3.6.2. ORMANDALI KÖYÜ MEDRESESİ	188
3.6.3. AYVALIBAĞ KÖYÜ KALESİ	192

3.6.4. PERVARİ MERKEZ YUKARI CAMİ	194
3.6.5. ABDURRAHMAN B. AVF KABRİ	196
3.7. ŞİRVAN İLÇESİ	200
3.7.1. İRUN KALE	200
3.7.2. İNCEKAYA KALESİ	202
3.7.3. SALİH BEY TÜRBESİ	206
3.7.4. HZ. ALİ NESLİNDEN ALİ OĞLU MUHAMMED'İN KABRİ	210
3.7.5. ŞİRVAN MERKEZ CAMİİ	212
3.7.6. ŞİRVAN MERKEZİNDEKİ HAN	214
3.7.7. DEĞİRMEN KÖPRÜSÜ	218
3.7.8. ÖZPINAR KÖYÜ MAZORAN MEZRASI CAMİİ	220
3.7.9. YAĞCILAR KÖYÜ DEĞİRMENİ	222
3.7.10. BÜNYAN DUVARI	224
3.7.11. DOĞRUCA KÖYÜ HANI	226
4. DEĞERLENDİRME	230
5. SONUÇ	236
6. KAYNAKÇA	237

Sunuş

Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştiği coğrafi bölgede yer alan Siirt, büyük uygarlıklara ev sahipliği yaparak tarihe damgasını vuran bir ilimizdir. Cami, türbe, kale, köprü ve değirmen gibi birçok mimari eserlere sahip olan ilimiz, bu zenginlikleriyle geçmiş günümüze yansıtan önemli bir değer olarak varlığını sürdürmektedir.

İlimizde eski dönemlere ait çok sayıda tarihi eser bulunmaktadır. Şu ana kadar tespit edilen bu eserler arasında kayıp bir ortaçağ başkenti olan Antik Erzen Şehri Harabeleri, Romanın doğudaki son sınır karakolu olan Çattepe Höyük-Tel Fafan Antik kenti ve burada Anadolu nehir taşımacılığının ilk örneklerinden biri olan Nehir Limanı, tarihte on binlerin dönüşüne sahne olan Siirt Akabesi antik kervan yolu, yol ve vadideki doğa harikası kaya yerleşmeleri ve mağaralar; kervan yolları, eşsiz çini mimarisiyle Ulu Camii ve Anadolu'da görünüm olarak bir benzeri daha bulunmayan tarihi Cas Evler, zengin tarihi ve kültürel varlıklarımızdan bazılarıdır. Burada saydığımız eserlerin her birinin ayrı özelliği ve önemi bulunmaktadır. Örneğin, Anadolu'nun en erken tarihli camilerinden birisi olan Büyük Selçuklu dönemi eseri Siirt Ulu Camii yaklaşık 900 yıllık bir geçmişe sahiptir. Ulu Caminin özgün turkuaz çinili tuğla minaresi, Orta Asya ve Irak'taki çağdaş minarelerle büyük benzerlik göstermekle beraber atalarımızın Anadolu'ya yerleşirken yanlarında getirdikleri kültürlerinin en güzel örneklerinden biridir.

“Evliyalar Diyarı” olarak anılan ilimizde çok sayıda türbe bulunmaktadır. Aşkın, anne sevgisinin ve doğruluğun sembolü olan Veysel Karani Hz., ünlü din bilgini ve mutasavvıf İsmail Fakirullah Hz., en büyük eserim dediği talebesi İbrahim Hakkı Hz., “Memduh” yani “Övülmüş” lakabını kazanağı müjdelenen Sultan Memduh Hz., Sahabi Halid bin Velid (ra)’ın soyundan gelen Şeyh Hamza El-Kebir Hz., nefsiyle çok mücadele ettiği için “mücahit” ünvanını almış olan Şeyh İbrahim El-Mücahit Hz., “Halid bin Velîd Hazretleri Siirt’i fethettiği sırada çadırını buraya kurmuştur” dediği yere defnedilen Şeyh El- Hazin Hz. ve adını zikredemediğimiz daha nice evliya ve din bilginine ait makam ve türbelerin bulunduğu ilimiz, bu özelliğiyle inanç turizminin Anadolu’da önemli merkezlerinden biri olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Tarihteki her devirde önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Siirt, özellikle Büyük Selçuklu ve Osmanlı döneminde altın çağını yaşamıştır. Siirt’in bu önemli özelliklerinin yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılması ve tanıtımının yapılması, ilimiz için yapılan en önemli hizmetler arasında yer almaktadır. Siirt merkez ve bağlı ilçelerdeki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’ne ait başlıca eserlerin tanıtıldığı bu çalışma, bu yönüyle Siirt iline hizmet eden en önemli eserlerden biridir. Kitabı hazırlayan araştırma başkanı Prof. Dr. Ali BORAN ve ekibini başarılı çalışmalarından dolayı tebrik ederek kutluyorum.

Cengizhan BAŞARAN
İl Kültür ve Turizm Müdürü

1. Önsöz

Siirt, tarih öncesi çağlardan günümüze değin kültürlerin buluşma yeridir. Topoğrafyasının büyük bir kısmı dağlık iken bir kısmı da verimli ovalıktır. Gerek dağ silsilelerine gerekse nehir kenarındaki bu verimli ovalarda onlarca kaleler inşa edilmiştir. Büyük Selçuklulardan günümüze miras kalan ve Artuklular'dan sonra yöre en uzun süre egemenlik kuran DİLMAÇOĞULARI'nın başkenti ERZEN, Siirt topraklarındadır. Buna karşın Nureddin Zengi'nin topraklarına katmak için meşakkatli yollardan geçtiği dağların hakimi İRUN KALESİ bir kartal yuvası gibi ihtişamından hiçbir şey kaybetmeden hala gururla ayakta durmaktadır. Antik dönemde ONBİNLER'in geçtiği güzergâhın önemli bir kısmı da yine Siirt topraklarından geçmektedir. Hala kullanılan AKABE'nin taş döşeli yollarında gezmek tarihin tozlu sayfalarında yapılan bir yolculuğa benzer.

Siirt, Baykan İlçesi'nde Veysel Karani, Aydınlar'da başta İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Hz., Pervari'de Sahabenin büyüklerinden Abdurrahman b. Avf, Eruh'ta Şeyh Veli gibi onlarca cazibe merkezine sahip bir inanç merkezidir.

Bu kitap, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve denetimi ile 2000 -2008 yılları arasında Prof. Dr. Ali BORAN'ın başkanlığında yürütülen "Siirt İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması",

sonucunda oluşmuştur. Bu araştırma esnasında yaklaşık 400 adet mezar taşı haricinde Merkez İlçede 31 tane, Aydınlar İlçesi'nde 24 adet, Baykan İlçesi'nde 34 tane, Eruh İlçesi'nde 53 adet, Kurtalan İlçesi'nde 22 tane, Pervari İlçesi'nde 12 adet ve Şirvan İlçesi'nde 30 tane, toplamda ise 215 adet kültür varlığı tespit edilmiştir. Kitapta bu eserlerden seçilen 57 anıttan oluşmaktadır. Görsel malzemelerin bir kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Başta Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Yüzey Araştırması'na destek veren geçmişteki Siirt Valilerine ve ilçe kaymakamlarına, Yüzey Araştırması'na katılan Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na, Doç. Dr. İrfan YILDIZ'a, Öğr. Gör. Zekai ERDAL'a, Uzman M. Cabir ALPER'e; kitabın basımı sağlayan Siirt Valisi Sayın Ahmet AYDIN'a, Siirt Vali Yardımcısı Sayın Gürbüz SALTAŞ'a, Siirt İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Cengizhan BAŞARAN'a, Valilik Basın Danışmanı Sayın Hifzullah ERYEŞİL'e, katkı ve destekleriyle her zaman yanımızda olan Mücadele Gazetesi sahibi Cumhuriyet KILIÇÇIOĞLU'na, Ayhan MERGEN'e, Bakanlık temsilcileri Ömer ÇELİK'e, Fırat GÜNGÖR'e, Muzafer DOĞANBAŞ'a, köy muhtarlarına, bize her zaman yardımcı olan güler yüzlü bölge halkına, şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Ali BORAN

Araştırma Başkanı

Ağustos2013

2. SİİRT’İN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ

2.1. Coğrafi Durumu:

Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Siirt ili, 38°- 15’ ve 37°- 45’ kuzey enlemleri ile 42°- 54’ ve 41°- 32’ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Siirt, doğudan Şırnak ve Van; kuzeyden Batman ve Bitlis; batıdan Batman, güneyden Mardin ve Şırnak İlleri ile çevrilidir. İl topraklarının büyük bölümü dağlarla kaplıdır. Kuzeyde Muş Güneyi Dağları ile doğuda Siirt Doğusu Dağları, ilin doğal sınırlarını oluşturan sıra dağlardır. 1990 yılında değişen sınırlardan sonra Siirt İli’nin yüzölçümü 6.186 km²’ye inmiş, km²’ye ise 42 kişi düşmüştür. 2000 yılında yapılan nüfus sayımında il genel nüfusu 263.676, merkez ilçede ise 107.313’ tür. Nüfusun % 67,5’i il merkezinde, geri kalan kısmı ise kırsal alanda yaşamaktadır. Mevcut idari taksimata göre Aydınlar (Tillo), Baykan, Eruh, Kurtalan, Pervari ve Şirvan adlı altı ilçeye sahiptir.

Siirt’in ilk defa ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmediği gibi, adının nereden geldiği hakkında da kesin bilgi yoktur. Şehrin adı İslam kaynaklarında Siird, Saird, As’ard, Es’ard gibi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Kelimenin Sami menşeli olması ihtimal dahilindedir.

Siirt’te yeryüzü şekilleri daha çok yüksek dağlar ile platolardan oluşmaktadır. Siirt’in kuzeyi ve doğusu yüksek ve sarp kesimlerdir. Genel olarak Güneydoğu Toroslar olarak anılan bu dağ sırası, doğudan güneydoğuya doğru genişçe bir yay çizerek Hakkâri Dağları’yla birleşmektedir.

Siirt’te dağlardan sonra en ağırlıklı yeryüzü şekli platolardır. Büyük bir bölümü yüksek düzlükler şeklinde olan bu platolar, Siirt Doğusu Dağları’nın kuzey bölümünü oluşturan Doğruyol, Kurtalan, Kapılı ve Yalnızca Dağları’nın Botann

suyu ve kollarınca yarılmış vadilerine bakan yamaçlarında toplanmıştır. Başlıcaları, Pervari’de Cemikarı, Ceman ve Herekul yaylaları ile Şirvan’da Baca-van Yaylası’dır. Yaz kış bol yağış alan bu yaylalar, zengin çayırlarla kaplıdır. Yöre halkı ve göçerler bu yaylalarda sürülerini otlatmaktadır.

Siirt İli, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kuzeydoğu ucunda yer alır. Bölge, Güneydoğu Anadolu Düzlükleri’nden hemen sonra birden yükselmekte, doğu ve kuzey kesimleri bol yağış almaktadır. Bu nedenle, kuzeyden Muş Güneyi Dağları, doğudan Siirt Doğusu Dağları’yla çevrili olan il alanı, Dicle Irmağı’nın önemli su toplama alanlarından birini oluşturmaktadır.

2.2. Tarihçesi

Siirt'te gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları, kazılar ve diğer bilimsel araştırmalar neticesinde yörede A-Neolitik (M.Ö.8.-7. Bin Yıllar Çanak Çömleksiz Dönem), Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarında yerleşmelerin görüldüğü tespit edilmiştir. Yörenin tarih boyunca Hurri, Subarru, Mitanni, Samiler, Babil, Asur, Urartu, Med, Pers, Selokidler, Makedonyalı İskender, Partlar, Roma, Bizans ve Sasanilerin ve daha sonra da İslam Medeniyetinin egemenliğine geçtiği görülmektedir.

İslami dönemde Siirt, el-Cezire bölgesi içinde yer almaktadır. el-Cezire'nin kuzeyinde Diyarbakır (Amid) bölgesinde yer alan Siirt ve civarı Halife Hz. Ömer (634-644) zamanında fethedilerek İslam topraklarına katılmıştır. M.S.7. yy. da İyad bin Ganem, Ebu Ubeyde bin Cerrah ve Halid b. Velid gibi sahabelerin komutasındaki İslam orduları; Sasani İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdıkları gibi Bizans hakimiyetindeki bölgeleri de ele geçirmişlerdir. İyad b. Ganem kumandanlığındaki İslam ordusu Meyyafarikin'i (Silvan) fethetmiş Mardin dolaylarını İslam topraklarına katmıştır. Oradan Musul üzerine yürüyen İyad b. Ganem daha sonra Erzen dolaylarını (Siirt ve çevresi) fethetmiş, oradan da Bitlis ve Ahlat'a kadar ilerlemiştir. Yöre zaman zaman Bizans'ın eline geçmişse de bu geçici olmuştur.

Dört Halife döneminde (632-661) başlayan Anadolu seferleri Emeviler döneminde (661-750) de devam etmiştir. M.S. 733 yılında Siirt mıntıkasının el-Cezire'den ayrılarak Abdullah b. Cerrah'a verildiği kayıtlarda geçmektedir. Halife Hişam (724-743) döneminde geri alınan Siirt ve dolayları Diyarbakır'a bağlanarak Abdülmelik b. Müslim idaresine verilmiştir.

Abbasiler döneminde Siirt yöresi Halife Harun Reşid (786-809) zamanında değişik bir idari yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde yörede Ermeni ayaklanmaları ortaya çıkmış Abbasiler'in zayıf dönemlerinde ise Bizans saldırılarına maruz kalmıştır. Abbasiler'in (750-1258) X.yy.da zayıfladığı dönemlerde Hamdaniler el-Cezire bölgesinde Diyarbakır, Meyyafarikin, Hasankeyf, Mardin, Cizre ve Siirt'e hakim olmuşlardır. Hamdaniler'den sonra bölgede Mervaniler hüküm sürmüştür.1071 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt zaferiyle Anadolu'nun kapılarını Müslüman Türklere açmasıyla Anadolu'da fetih hareketleri devam etmiş, Müslüman Türklerin yerleşmesiyle bölgenin ve Anadolu'nun etnik durumu değişerek Müslüman nüfusta çoğunluk sağlanmıştır. Bu dönemde Siirt, Büyük Selçuklu'nun hakimiyetine girmiştir.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın görevlendirdiği Fahrüddin bin Cüheyr komutasındaki ordu 1083 yılında Selçuklular adına Erzen ve çevresini (Siirt) hakimiyetine almış ve Dilmaçoğulları Beyliği (1085-1394) de bu sürecin neticesinde bölgede egemenlik kurmuştur.

Anadolu'nun fethine katılan Dilmaçoğlu Beyliğine iktâ olarak verilen yörede (Erzen, Siirt, Bitlis ve Çevresi) kurulan beylik önce Hısn-ı Keyfa Artukluları, daha sonra da Eyyubiler'in egemenliğinde varlıklarını devam ettirmiştir. Bölge, XIII. yy.ın ikinci çeyreğinde Moğollar'ın işgaliyle yağma edilince Siirt de Moğol akınlarından etkilenmiş ve diğer bölgelerden göç almıştır. İlhanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bölgede Karakoyunlular'ın hakimiyeti başlamıştır. Akkoyunlular, 1360 yılından itibaren bölgede egemenliklerini arttırmış ve bu durum onların 1473 yılında Osmanlılar'la yaptıkları Otlukbeli savaşında yenilgilerine kadar sürmüştür. Bu savaş, bölgede zaman zaman Osmanlı, Akkoyunlu ve Safevi akınlarının ve hakimiyetlerinin el değiştirmesine yol açmıştır. Ancak Osmanlı-Safevi mücadelesinin Yavuz Sultan Selim Han'ın 1514 Çaldıran zaferiyle sonuçlanması ve İdris-i Bitlisi'nin gayretleriyle diğer yöreler gibi Siirt de Osmanlı'nın egemenliğinde varlığını sürdürmüştür.

1524 tarihinde Osmanlı Döneminde Diyarbekir Beylerbeyliği'ne doğrudan Sancak Merkezi olan Siirt, 17. yy. da Van Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. Tanzimat sonrası 1864 yılında Diyarbakır Vilayetine tekrar bağlanan Siirt Sancağı, 1884 yılında Bitlis Vilayetine bağlanmış ve bu durum Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. 1924 yılında il olmuştur.

MERKEZ İLÇE

3.1. MERKEZ İLÇE

3.1.1. SİİRT ULU CAMİİ

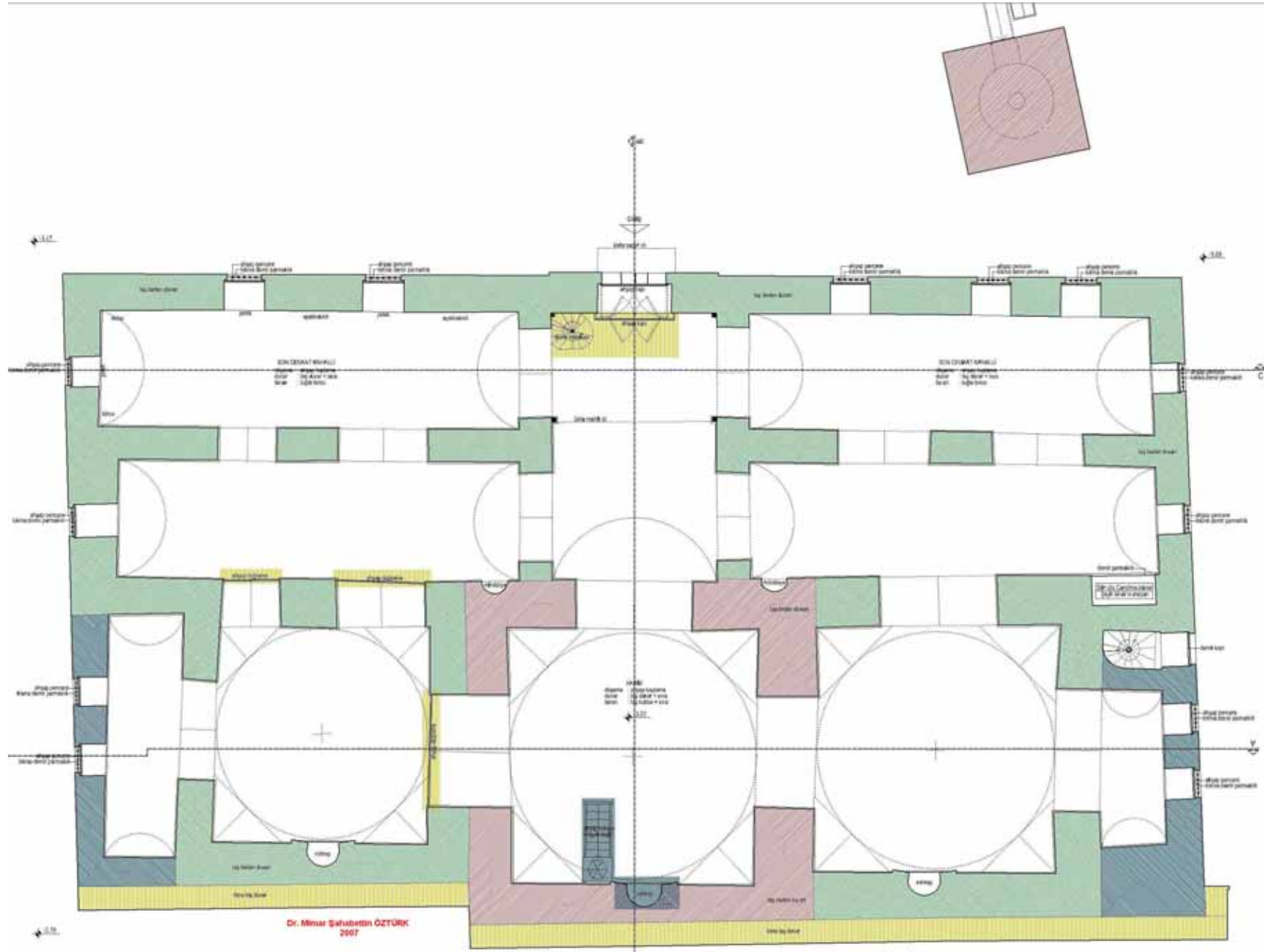
Siirt Merkez Karakol Mahallesi'nde yer almaktadır.

Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabesi bulunmaktadır. Ö. Atalay, caminin Selçuklu Sultanı Mugizüddin Mahmud'un emriyle 523 / 1129 yılında yaptırıldığını kaynak göstermeksizin iddia etmektedir. Atalay şerhiye sicillerine dayanarak, caminin 658 / 1260 yılında Cizre Hakimi el-Mücahit İshak tarafından genişletildiğini ve vakıfları olduğunu yazmaktadır.

Günümüzde mevcut olmayan ancak Ö. Atalay'ın minare kaidesinde gördüğü kitabede, cami ve minarenin 523 / 1129 tarihinde yapıldığını belirtmektedir.

Atalay, minare aleminde 523 / 1129 tarihi ile el-hac İsmail es-Saffar el-Fiskini adında usta ismini okumuştur. A. Boran başkanlığında Siirt ve ilçelerini kapsayan yüzey araştırmasında Ulu Cami'nin deposunda bulunan alem üzerinde de 695 / 1295 tarihi ile Ahmed eş-Şirvi adında usta ismi okunmaktadır.

Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen Ulu Cami'ye ait minber 611 / 1214 tarihli olup Neccar Ebu Bekir oğlu Hacı Ali, Hacı Mehmed ve Hacı Ömer minberin yapan ustalardır.

Yapıyı inceleyen bilim adamları ise mimari doku, plan anlayışı, tuğla minaresi, çinileri ve ahşap minberi gibi özellikleri nedeniyle XII. yy'a tarihlendirmektedirler.

Cami, plan bakımında kible duvarına paralel, farklı ölçülerdeki sekizgen kasnak üzerinde yükselen üç kubbeyle örtülü bir sahn ile bunun kuzeyindeki yine kible duvarına paralel doğu-batı yönünde uzanan beşik tonoz örtülü iki sahn olmak üzere toplam beş sahından oluşmaktadır. Tonozlu sahnlar, Diyarbakır Ulu Camii'nde olduğu gibi giriş-mihrap eksenli kibleye dik bir sahnla kesilmektedir.

Bu özellik, yapının Diyarbakır Ulu Camii planındaki gibi özgün bir mekana sahipken güneydeki kubbeli sahnın eklenmesiyle değişikliğe uğramış olabileceği izlenimi vermektedir.

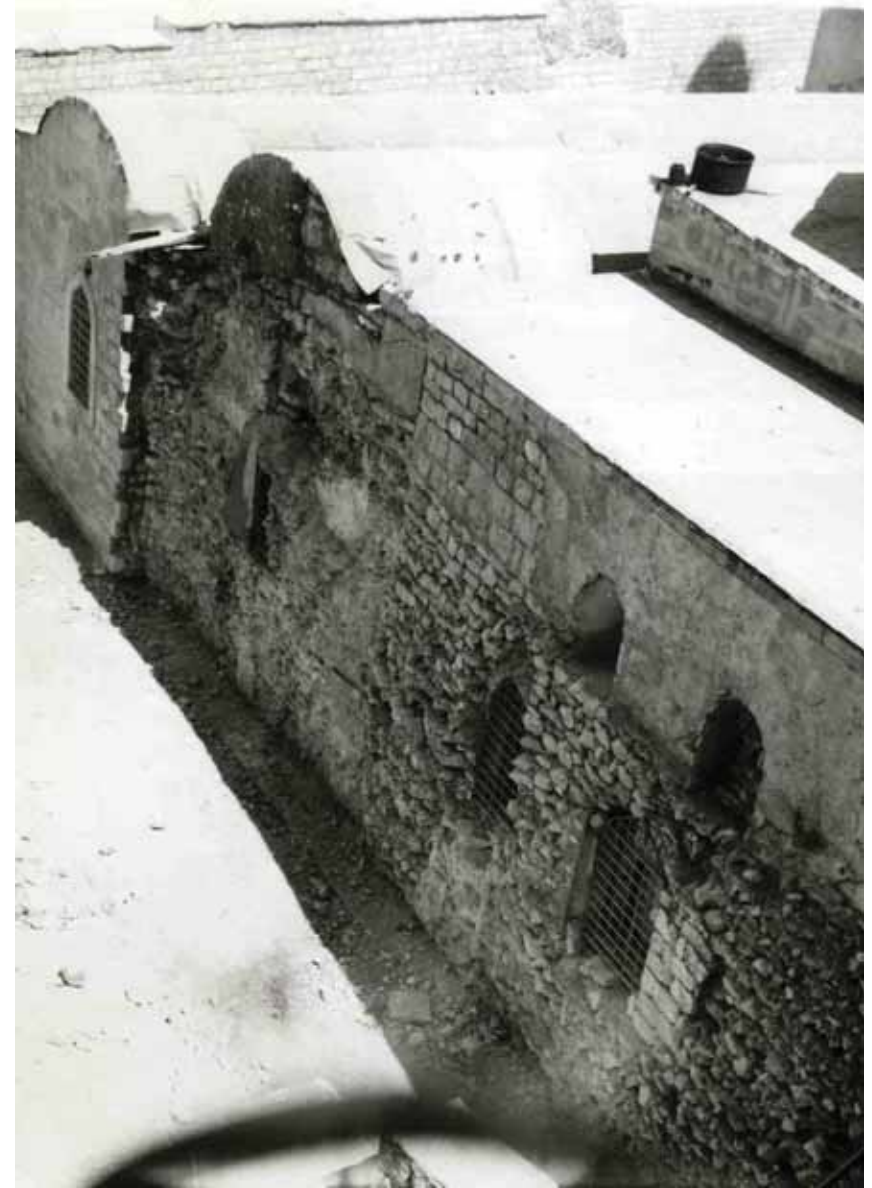
Kubbeli mekanların her biri, farklı ölçüdeki mihrap nişlerine sahiptir. Ayrıca tonozlu mekanlardan doğuya yakın olan kısımda da çini kaplı küçük bir mihrap nişine daha rastlanmaktadır.

Caminin kuzeydoğusundaki inşa edilmiş tuğla minaresi, yapının en önemli öğelerindendir. Kare bir kaide üzerine yükselen silindirik minare, sırlı tuğlalarıyla Musul Ulu Camii minaresiyle benzerlik gösterir.

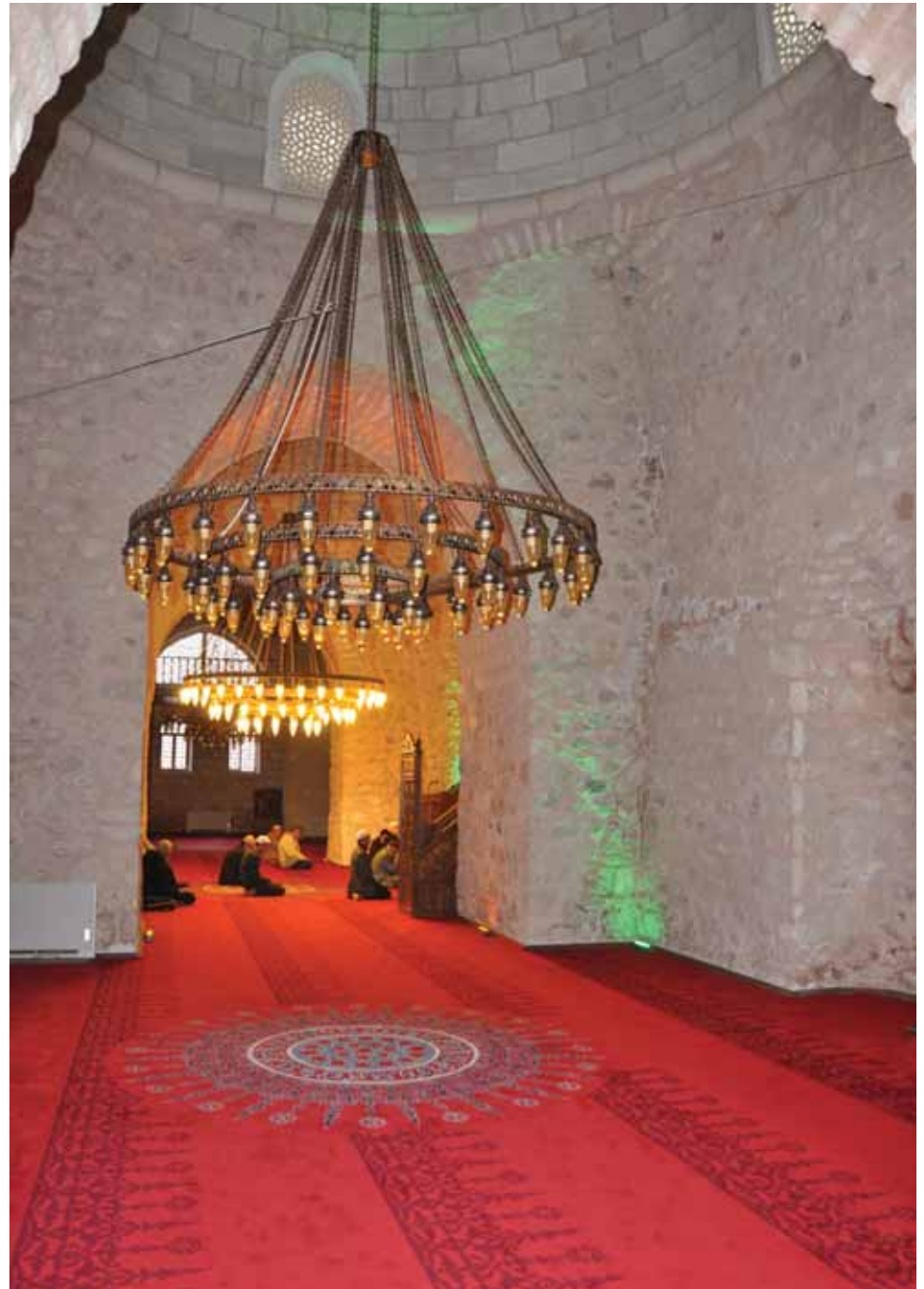
Minarenin gerek kaidesi gerekse silindirik gövdesi boş yer bırakılmamacasına süslenmiştir. Kaide kare planlı olup birkaç taş sırası üzerinde tamamen tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Kuzey cephedeki minare girişi yuvarlak kemerli olup oldukça yüksekte yer almaktadır. Kaide yüzeyi yatay düzenlenmiş farklı motiflerle bezenmiş sekiz kuşağa ayrılmıştır.

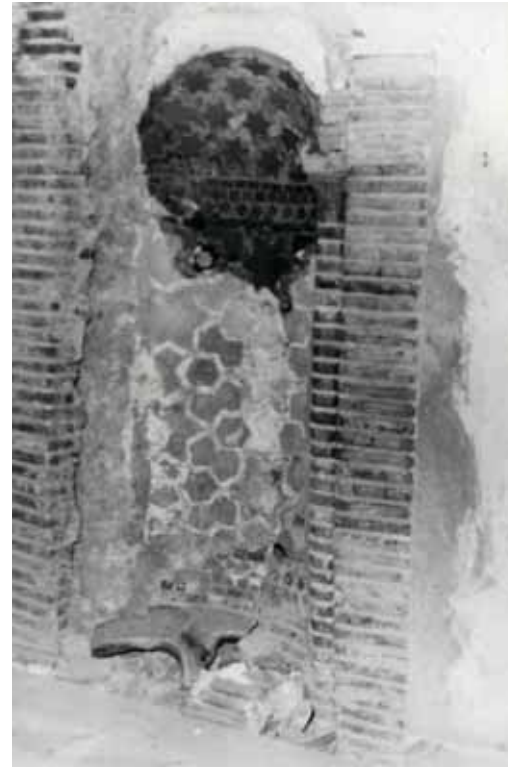

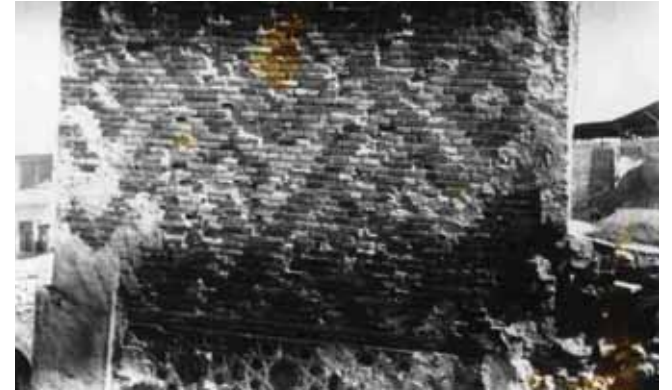

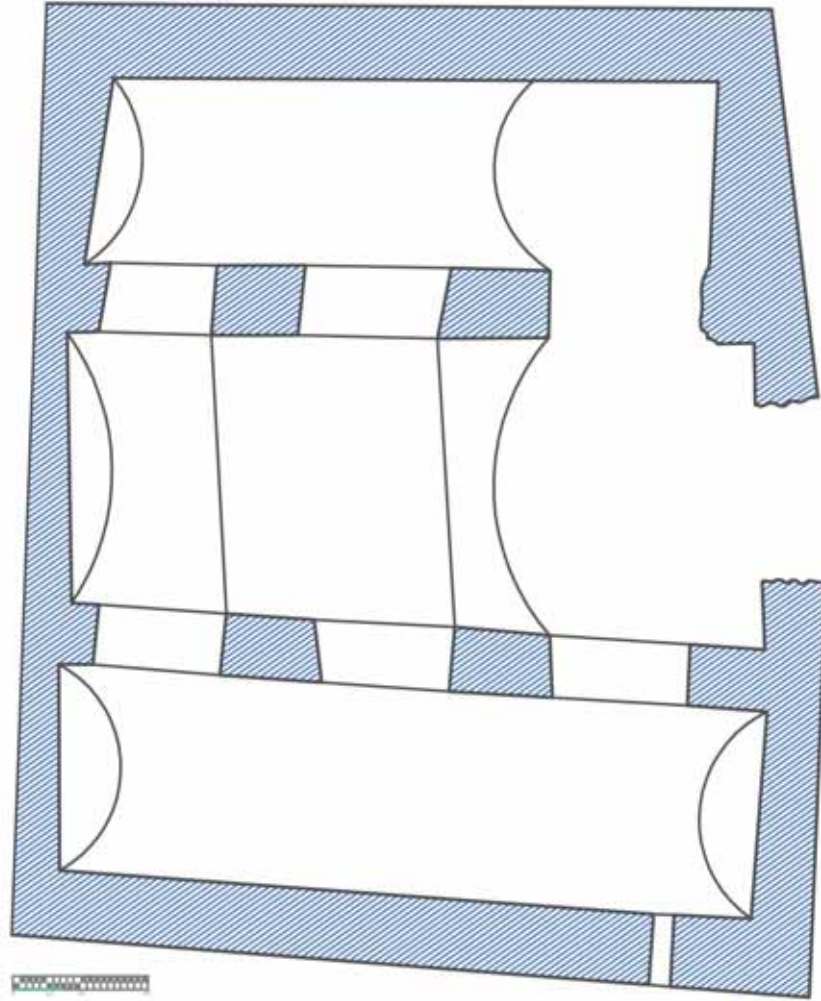
3.1.2. KIRMIZI HAN

Kırmızı Han, Siirt'in güneybatısında ve Siirt'e yaklaşık 6.5 km uzaklıkta; Yerlibahçe Köyü'nün tam karşısında ve Botan Nehri'nin hemen kenarında yer almaktadır.

Yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak yukarıda verilen bilgiler, yapının planı ve malzemesi göz önüne alındığında hanı XIV-XVII. yüzyıllar arasına tarihlendirmek mümkündür. Diyarbakır Salnamelerine göre Kırmızı Han'ın, 1890 yılında bile kullanılıyor olması dikkat çekicidir.

Eğimli bir arazi üzerinde olması nedeniyle kuzey cephesi tamamen, doğu ve batı cepheleri ise kısmen toprak içinde kalmıştır. Cepheler sade olup hareketlilik sağlayacak süsleme ve benzeri herhangi bir unsur bulunmamaktadır.

Han, Botan Nehri'nin hemen kuzeyi kenarındadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan dikdörtgen planlı yapı, 14.30x11.80 m. ebatlarındadır. Yapıya güney cephedeki günümüzde yıkılmış olan orta bölümden girilmektedir. Ortadaki dikdörtgen planlı ikişer payeye oturan üç yuvarlak kemer dizisi ile birbirinden ayrılan ortadaki büyük, yanlardaki küçük üç sahınlı bir düzenlemeye sahiptir. Sahınlara üzeri içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür.

Siirt- Merkez Kırmızı Han Planı

(A-Tüfekcioğlu, Z-Erdal, E-Koç, 2000)

3.1.3. KALE SEYFO

Kale-i Seyfo, Siirt Merkezine bağlı Gökçebağ Beldesi'nin yaklaşık olarak 4 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Konum itibariyle, kuzeyde Kezer Çayı, güneyde kurumuş bir dere yatağı arasında, doğu-batı yönünde uzanan iki vadi arasında, denizden 612 m. yüksekliğindeki bir kayalık üzerinde bulunmaktadır. Düzgün bir şekil arz etmeyen kale, doğudan itibaren batıya doğru genişleyerek uzanmaktadır. Kale konumu itibariyle hemen kuzeyindeki Burçlar ve surlar tamamen ana kayanın üzerine inşa edilmiştir. Kaleyi koruyan surların ve burçların büyük bir kısmı yıkılmıştır.

Kalenin batısında, kayalık alanların da değerlendirilmesiyle düzgün kesme ve moloz taş malzemeden inşa edilmiş büyük bir burç dikkati çekmektedir. Burç kalenin savunma bakımından en zayıf olduğu doğu yönde yer almaktadır. Kalenin üzerine oturduğu kayalık alan doğu yönden kendisinden daha yüksek bir tepeliğe bağlanmıştır. Kale ve tepelik yaklaşık 10 m. genişliğindeki bir hendekle birbirinden ayrılmıştır. Bu sebeple büyük burç, savunmayı tahkim etmek için hendeğin hemen önünde inşa edilmiştir.

Kalenin, güneybatısında altıgen bir form gösteren büyük bir burcun kalıntısı görülmektedir. Bu burç, kaleye güney ve batıdan gelecek saldırıları önlemek için inşa edilmiştir.

Kalenin, doğusunda büyük burcun hemen kuzeyinde, oturduğu kayalığın şekline uygun olarak 6 x 5 m. ölçülerinde "Gözetleme Kulesi" olabilecek bir mekan bulunmaktadır. Burası kalenin en yüksek yeridir.

Kale içinde, kâgir, kaya oyma ve kaya oyma+kâgir mekanlar, sarnıçlar kısmen sağlam kalmıştır. Kalenin güneybatısında birkaç basamağı günümüze sağlam şekilde ulaşmış yine kaya oyma merdivenler dikkati çekmektedir. Yer yer kaçak kazı çukurları görülmektedir.

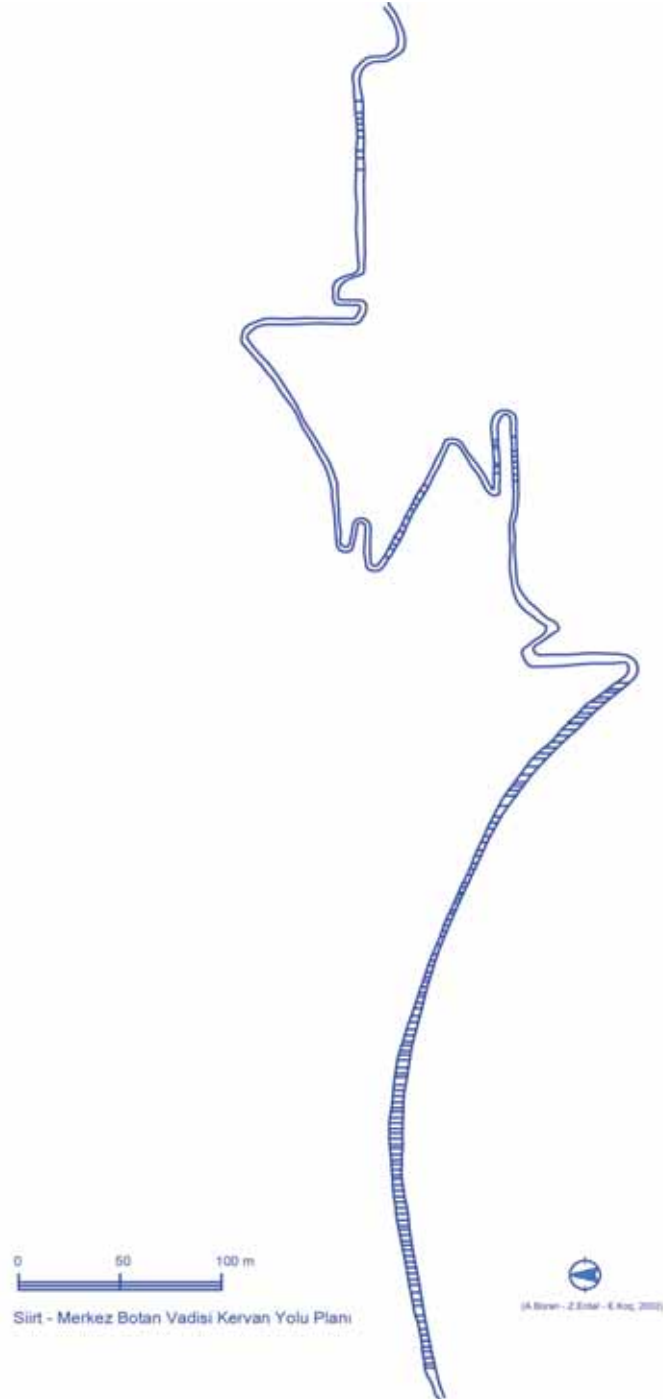

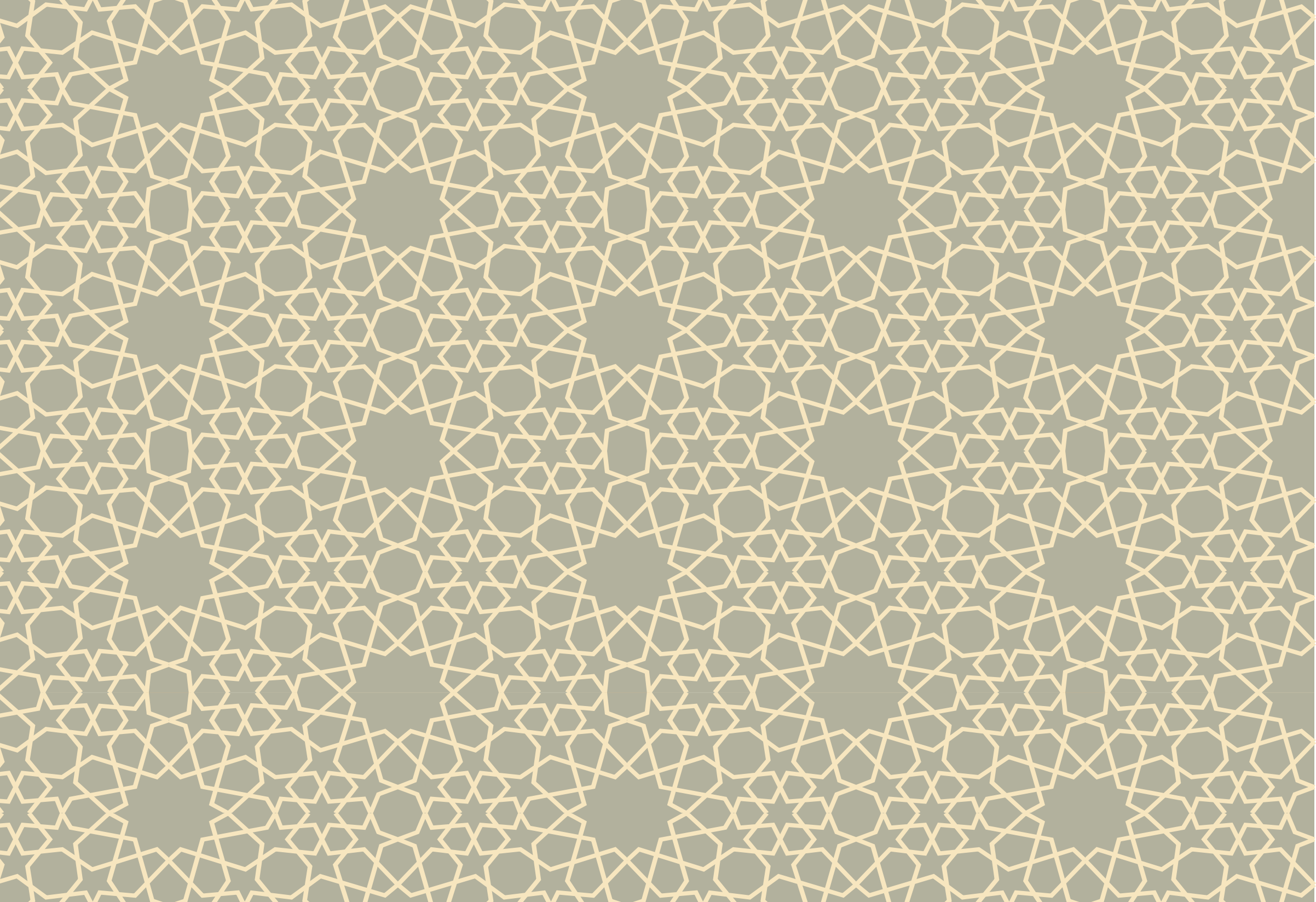

3.1.4. BOTAN VADİSİNDEKİ KERVAN YOLU

Ergani Mutasarrıfı Arifi Paşa tarafından da “AKABE” olarak adlandırılan Botan vadisindeki taş döşeli kervan yolu güneyden gelen Bağdat - Cizre - Eruh - Siirt - Baykan - Bitlis güzergâhındadır. Botan vadisinde ırmağın kenarından itibaren vadinin sonuna kadar devam etmektedir. Yaklaşık olarak 3000 m uzunluğunda ve 2,00 m enindedir. Orijinal taş döşeli yolun büyük bölümü günümüze sağlam olarak gelmiştir. Vadiden yamaca doğru çıkılan yaklaşık 3 km.’lik mesafe insanların ve hayvanların rahat çıkabilecek eğimde zemini taş döşeli yapılmıştır. Botan nehrini takip eden kervan yolunun Antik kaynaklarda adı geçen ve Anadolu için çok büyük önemi olan “On binlerin Yürüyüşü”nde de kullanılmış olmalıdır. Bu yol özellikle Osmanlı döneminde kullanılmış ve günümüzdeki taş döşeli yol ile hanların XVI- XVII yy’da yapılmış olmalıdır. Günümüzde de hala göçerler tarafından aktif olarak bu yol kullanılmaktadır.

TİLLO İLÇESİ

3.2. TILLO İLÇESİ

3.2.1. İBRAHİM HAKKI (İSMAİL FAKİRULLAH) TÜRBEİ

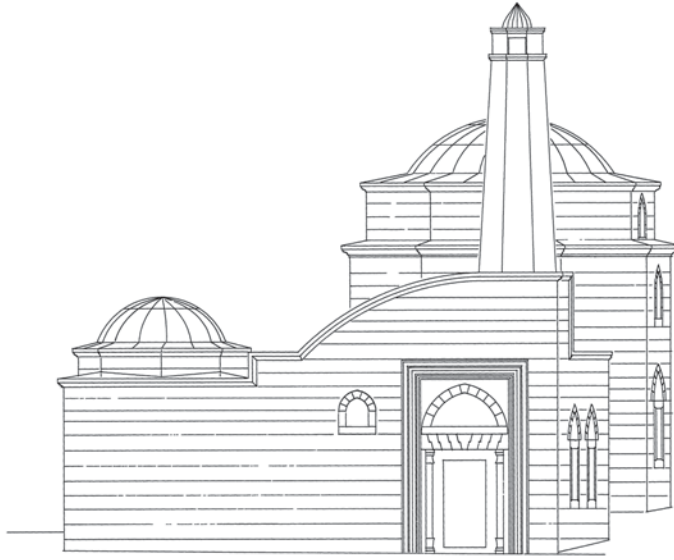
Tillo merkezde İsmail Fakirullah mezarlığının içerisinde yer almaktadır.

Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. XVII. yy. da yaşamış İsmail Fakirullah'ın öğrencisi İbrahim Hakkı'nın vefatı ve Tillo'ya defnedilmesi sonrası inşa edilen türbe etrafında sonradan bir hazire oluşmuştur. Türbenin içindeki mezar taşları XIX. yüzyıla ait olması nedeniyle de türbe XVIII. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır. 1963 yılında onarılan türbe orijinallliğini kısmen kaybetmiştir.

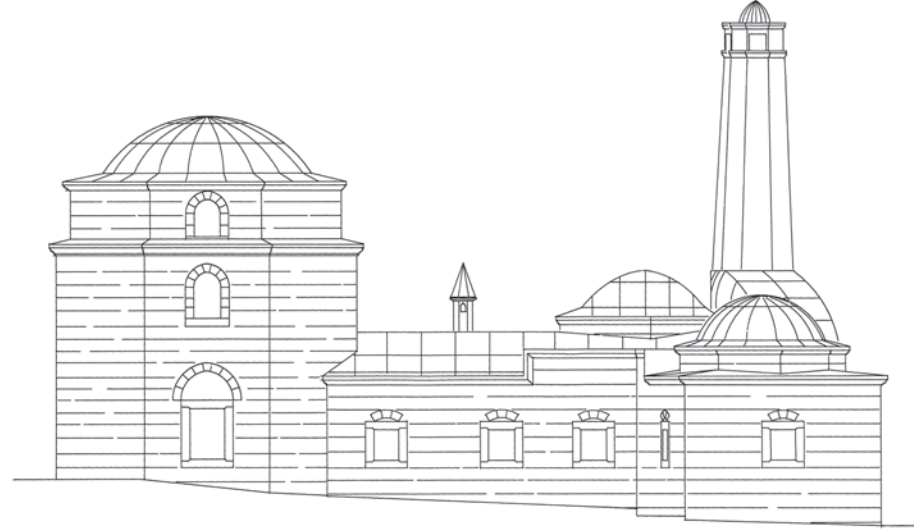
Yapı, bir büyük ve iki küçük kubbenin örttüğü iki oda bir hol ile bir kuleden ibarettir. Türbe kare planlı ve üzeri tromp geçişli bir kubbeye örtülüdür. Yapının cephelerinde iki katlı pencereler açılmıştır. Türbenin yanındaki sekizgen kule 10 m yüksekliğindedir. Kulenin asıl özelliği Tillo'nun 4-5 km doğusundaki bir tepe üzerinde yapılmış olan Kalat'ül Üstad adı verilen bir duvarda açılan 0.40 x 0.50 cm çapındaki pence reden süzülen güneşin bu kuleye ayarlanmış olmasıdır. Her yılın 21 Mart yani Nevruz gününde doğan yılın ilk güneşi Kalat'ül Üstad penceresinden kuleye yansıtılmakta burada bir yansıtıcı ile kırılan güneş ışınları türbenin penceresinden içeri girerek hocası İsmail Fakirullah'ın sandukasının başucunu aydınlatmaktadır.

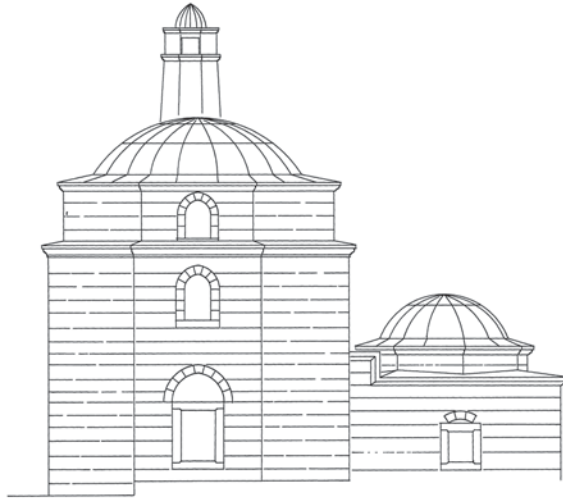
SİİRT-TİLLO-İBRAHİMA HAKKI ERZURUMİ TÜRBESİ

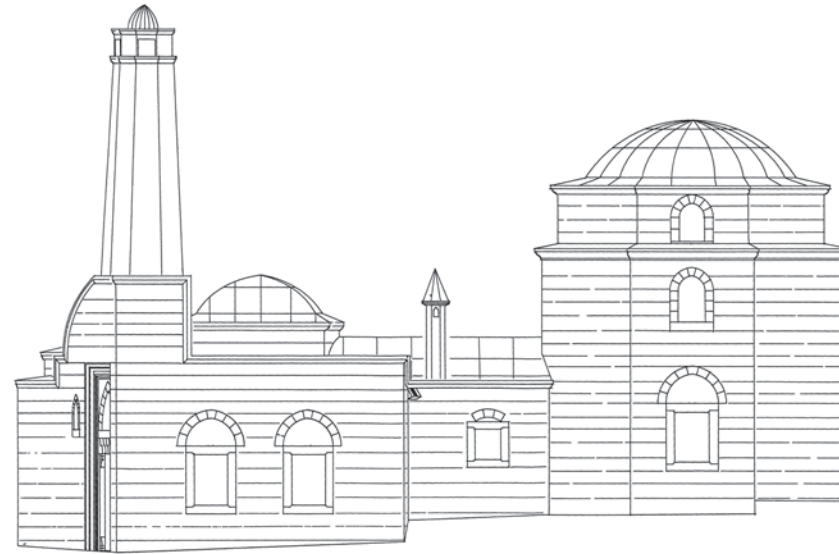
DOĞU CEPHE 1/50

GÜNEY CEPHE 1/50

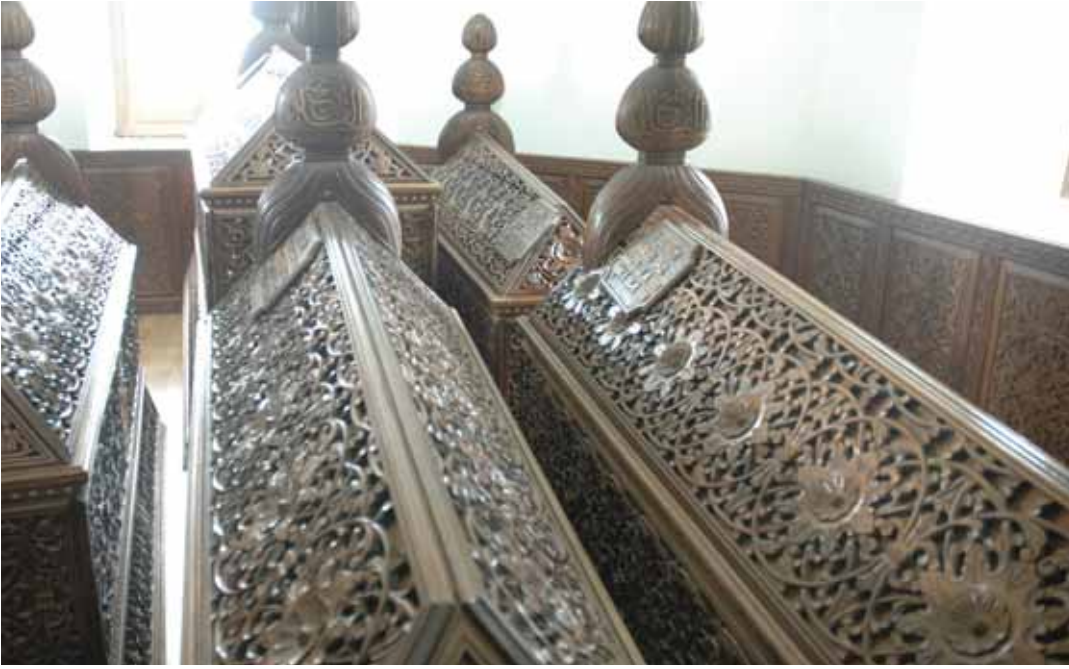
BATI CEPHE 1/50

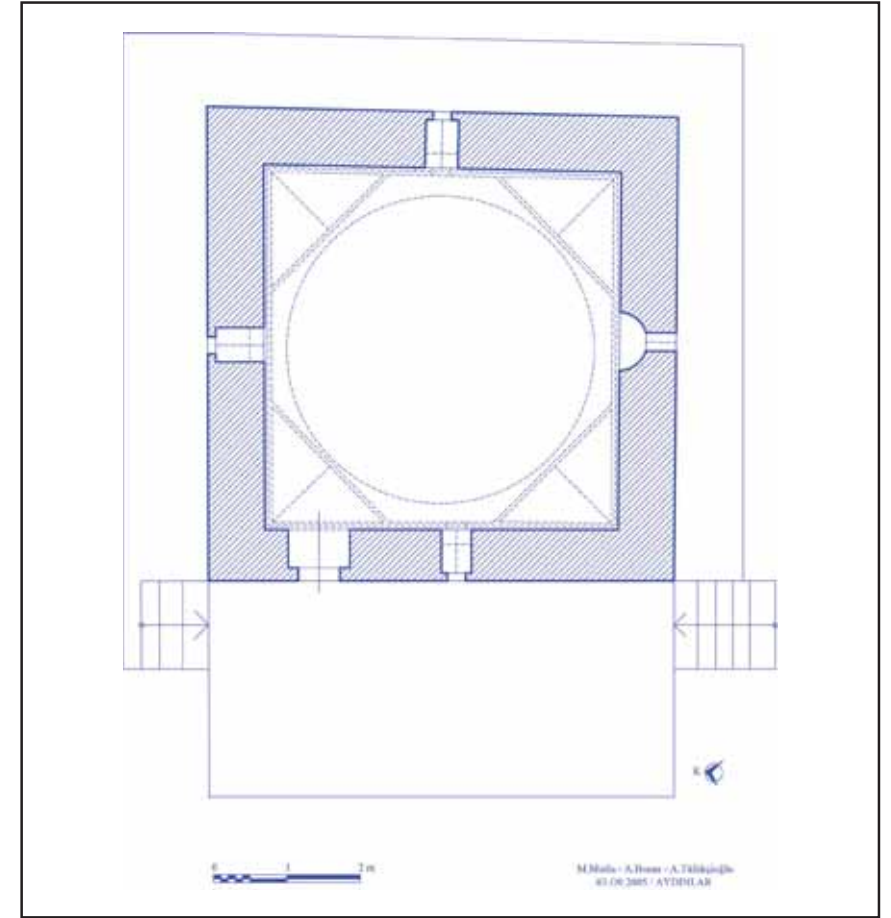
KUZEY CEPHE 1/50

BELGE NO: 580101002-OC002

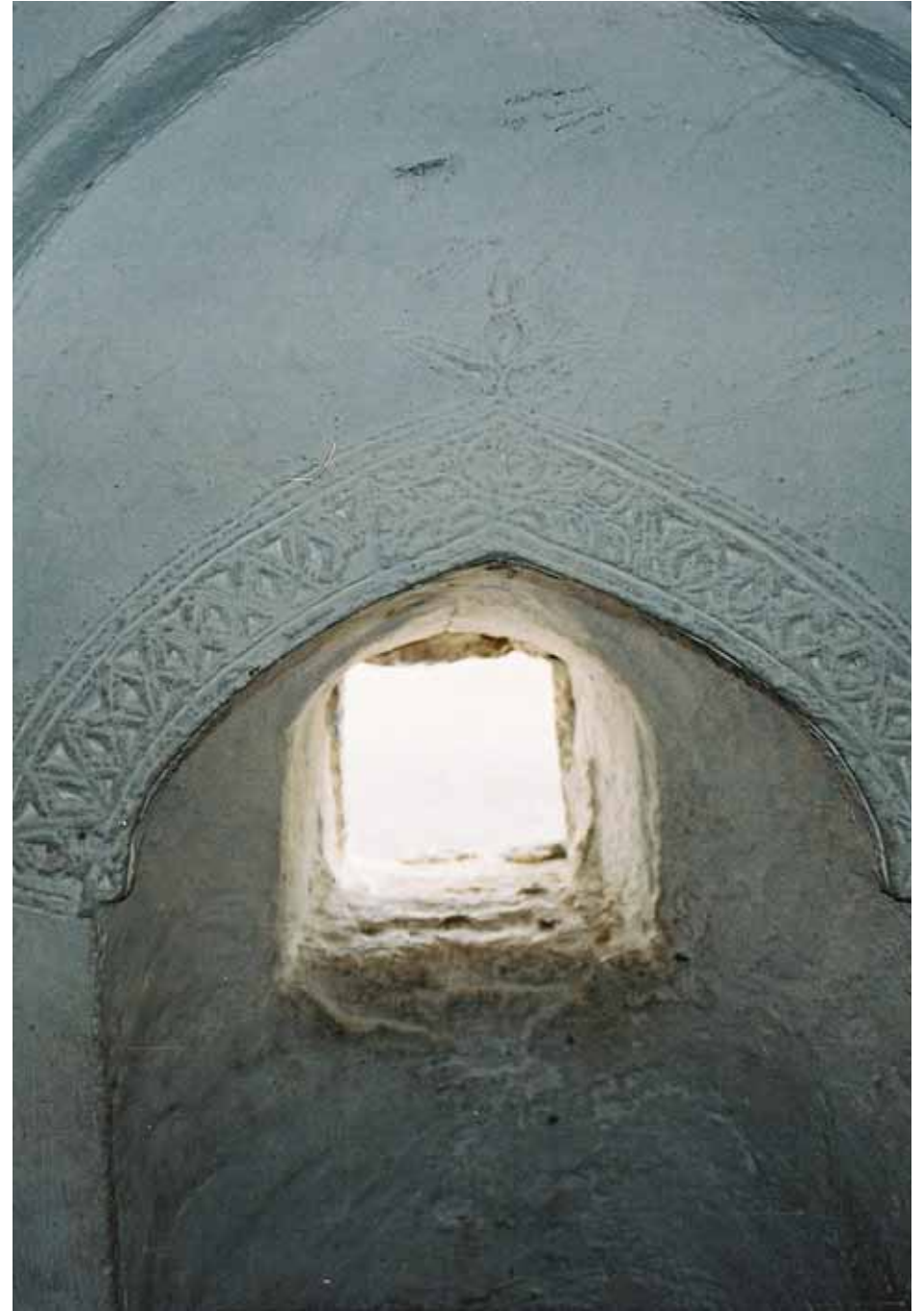
3.2.2. KUBBE-İ HÂSSA MESCİDİ

Tillo'nun güneybatısında Hatrant Köyü yolunda, dağın yamacındadır.

Kuzeybatı köşeye açılmış kapısı üzerinde 5 satır halinde mermer üzerine cel-i sülüs hatla Arapça olarak yazılmış kitabe yer alır. Kitabeye göre yapı Sultan Memduh'un eşi, Zeyneb-i Hassa 1225/ 1810 yılında bu mescidi yeniden yaptırmıştır.

Yapı kare planlı ve üzeri tromp geçişli kubbeye örtülüdür. Dış cepheleri sade olup sıvanmıştır. Doğu, batı ve güney cephede birer pencere açılmıştır. Kuzey cephede dikdörtgen formulu giriş kapısına ve düz atkı taşlı bir pencereye yer verilmiştir. Yapının içi beyaz kireçle sıvanmış, zemini içten yükseltilmiştir. Mihrabı kible duvarı ortasına açılmış iç içe 2 sivri kemerli niş şeklinde olup içteki sivri kemerin alçı yüzeyi kuşak halinde eşkenar dörtgen motifleriyle süslüdür.

3.2.3. İSMAİL FAKİRULLAH ÇİLEHANESİ

Tillo merkezde Ulu Cami'nin içinde, girişte sol tarafta yer almaktadır.

Camiye geçişi sağlayan ahşap kapılarda geometrik süslemelerin üstünde tek satır halinde celi sülüs yazı ile 1266 / 850 yılında Seyyit Ahmet'in yaptığı yazılıdır.

Eser, 4.70 x 5.30 m., kareye yakın, dikdörtgen planlıdır. Harimin üzerini tromplarla geçilen tek kubbe örtmektedir. Düz lentolu, sivri kemer alınlıklı bir kapıdan iç mekâna edilmektedir. Kapı alınlığında celi sülüs hatlı kitabe yer almaktadır. Kapının kanatları ahşaptandır. Ahşap kapı kanadında oyma tekniğiyle yapılan geometrik, bitkisel ve yazı süslemeleri bulunmaktadır. Geometrik süslemeler arasında beş kolu yıldız motifi dikkat çekicidir.

3.2.4. SULTAN MEMDUH'UN TORUNU HATİCE'NİN MEZARI

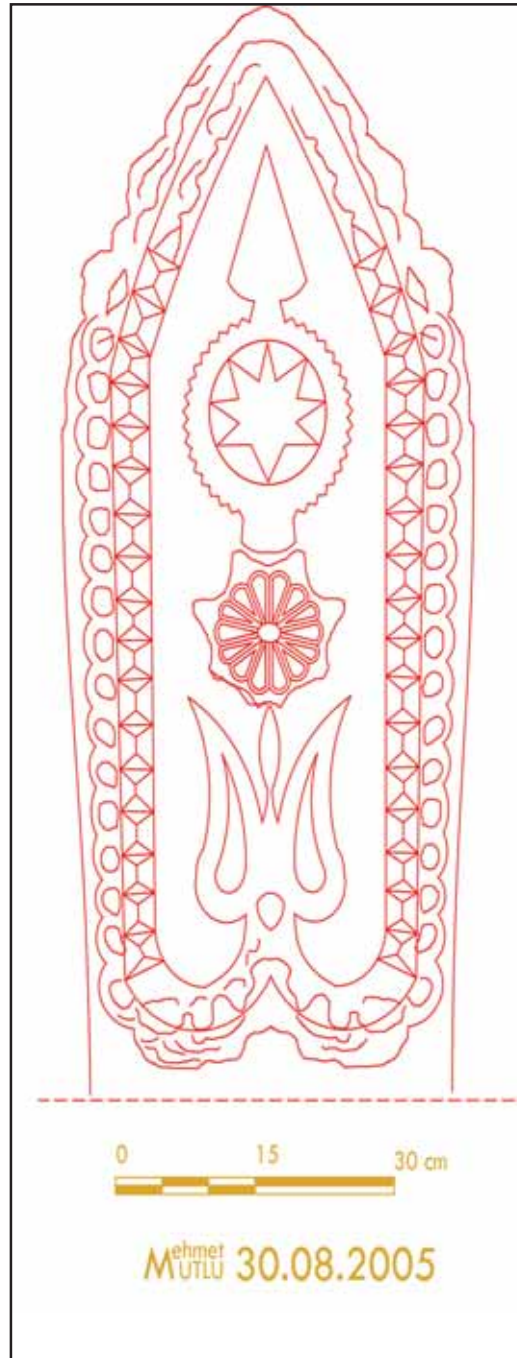
Tillo ilçesi, Sultan Memduh (Yukarı) Mezarlığı'nın orta alanındadır.

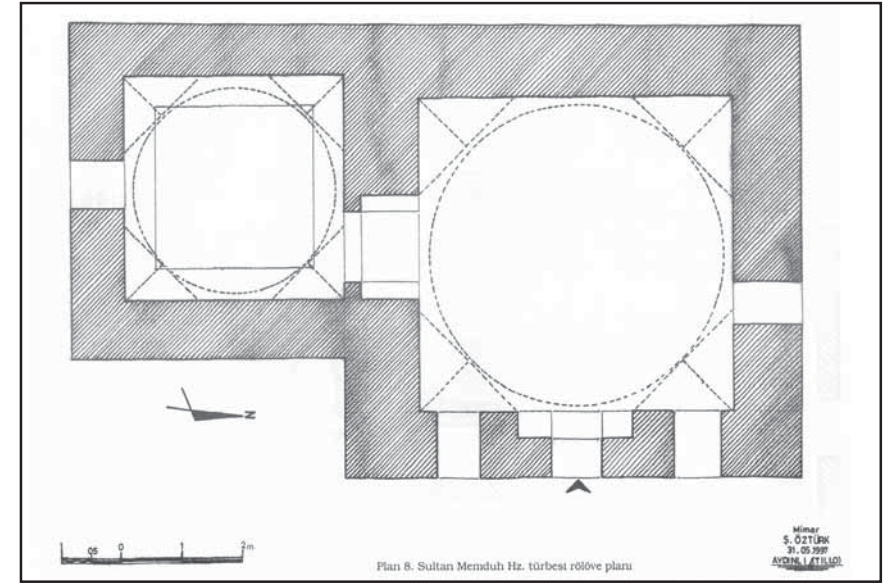
Mezar baş ve ayak şahideli, pehle taşlı tipte olup Sultan Memduh'un torunu Hatice'ye aittir. Ayak şahidesi kırılmış olup alt kısmının bir bölümü toprak yüzeyinde görülmektedir. Burada vefat tarihi 1276 / 1859 olarak tespit edilmektedir. Mezar, 150 (uzunluk) x 45 (genişlik) x 30 (pehle taşı yerden yüksekliği) cm. ölçülerindedir.

Baş Şahide, 110 (boy) x 38 (en) x 15 (kalınlık) cm ölçülerine sahiptir. İç yüzde üst kesimde içi rumilerle doldurulmuş iri bir palmet ve gerdanlık motifi bulunmaktadır. Palmetin dip kısmından aşağıya doğru genişleyerek sarkan oval şeride gerdanlık bağlanmaktadır. Altın dizileriyle oluşan gerdanlığın alt kısmı bir hilal motifi şeklinde sonlanmaktadır. Kabir sahibinin bayan olmasına uygun tasvir edilen gerdanlığın içinde kesişen çizgilerden oluşan asılı biçimde bir nesne daha çizilmiştir. Üst kısımdaki süsleme kompozisyonun sağ ve sol kısımlarında el-Fatiha - Huve'l Bâki Allah - Muhammed ve Memduh - Hassa ibareleri yer almaktadır. Alt kısımda 4 satırlık kartuşlar içinde cel-i sülüs yazı türüyle kabartma olarak hakkedilmiş kitabe metni siliktir. Dış yüz, yüksek kabartma tekniğinde yapılan düzenlemede en dışta iki mukarnas sırasından meydana gelen bir şerit mezar taşının şekline uygun biçimde yüzeyi çevirerek altta iri bir palmet motifine bağlanmaktadır. Palmet motifinin üstünde iki daire madalyona yer verilmiştir.

Ayak Şahide (kırık), 30 (boy) x 40 (en) x 12 (kalınlık) cm ölçülerinde olup üst bölümü tamamen kırılmış olduğu görülmektedir. İç yüzde vefat tarihi ve hemen üstünde kitabe metninden sadece bir kelime okunmaktadır.

Baş şahidenin dış yüzünde motiflerin alt kısmında sanatkâr imzası olarak "Amelü Üstâd Mustafâ ibn Üstâd Ali" okunmaktadır.

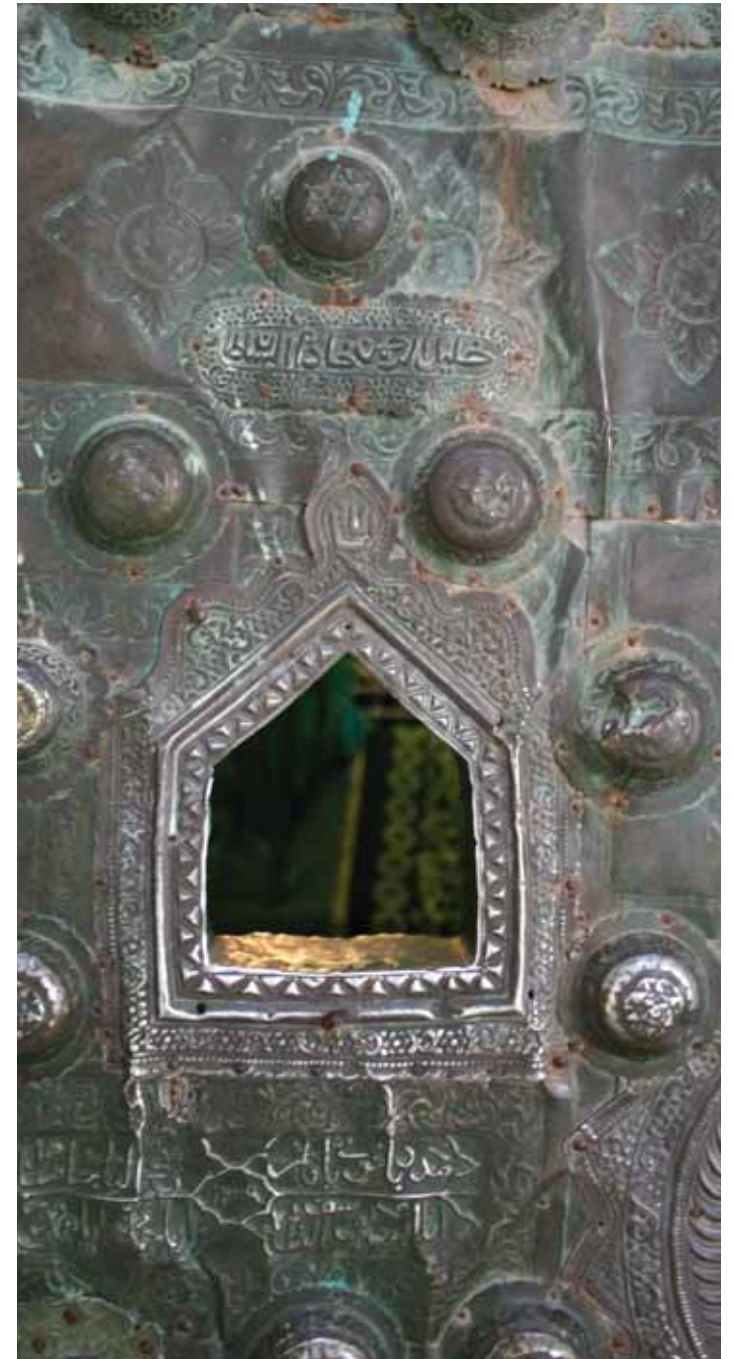
3.2.5. SULTAN MEMDUH TÜRBEŚİ

Tillo merkezde, ilçeye hakim bir alandır.

Türbeyi Sultan Memduh (1761-1847) kendinden önce ölen oğlu için yaptırmıştır. 1847 yılından önce yapıldığı tahmin edilmektedir. Türbenin metal malzemeden yapılmış kapı ve kabirleri çevreleyen şebekelerde kitabeler bulunmaktadır. Kapıda 1309/1892, şebekede 1288/1871 tarihleri yazılıdır. Şebekeleri Sultan Memduh'un oğlu Şeyh Himmetullah yaptırmıştır.

Yapı, son yıllarda tamamen yenilendiğinden özgünlüğünü kaybetmiştir. Eser, kare planlı, tek kubbeli iki bölümlü bir plan şemasına sahiptir. Kare planlı tek kubbeli birinci mekânın güneyinde kare planlı kubbe örtülü ikinci mekân vardır. Türbenin iç mekânına doğu cepheden açılan bir kapıdan girilmektedir. Kare planlı ikinci mekânın güney duvarında ikinci bir giriş kapısı açılmıştır. Eserin giriş kapılarındaki süslemeler dikkat çekicidir. Türbenin ilk giriş kapısında dikdörtgen pano, yuvarlak kemerli ve kemerden taşan plastik şekilde düzenlenmiş bir kitabe ve tuğra yeri bulunmaktadır. Metal kapının etrafı bir bordür şeklindeki balıksırtı ile çevrilmiş ve üzerindeki altlı, üstlü lotüs motiflerinin arasında bir yazı kuşağına yer verilmiştir. Metal Kapının üzerindeki bitkisel, geometrik ve yazı süslemeleri dikkat çekicidir.

3.2.6. ŞEYH NASREDDİN EVİ

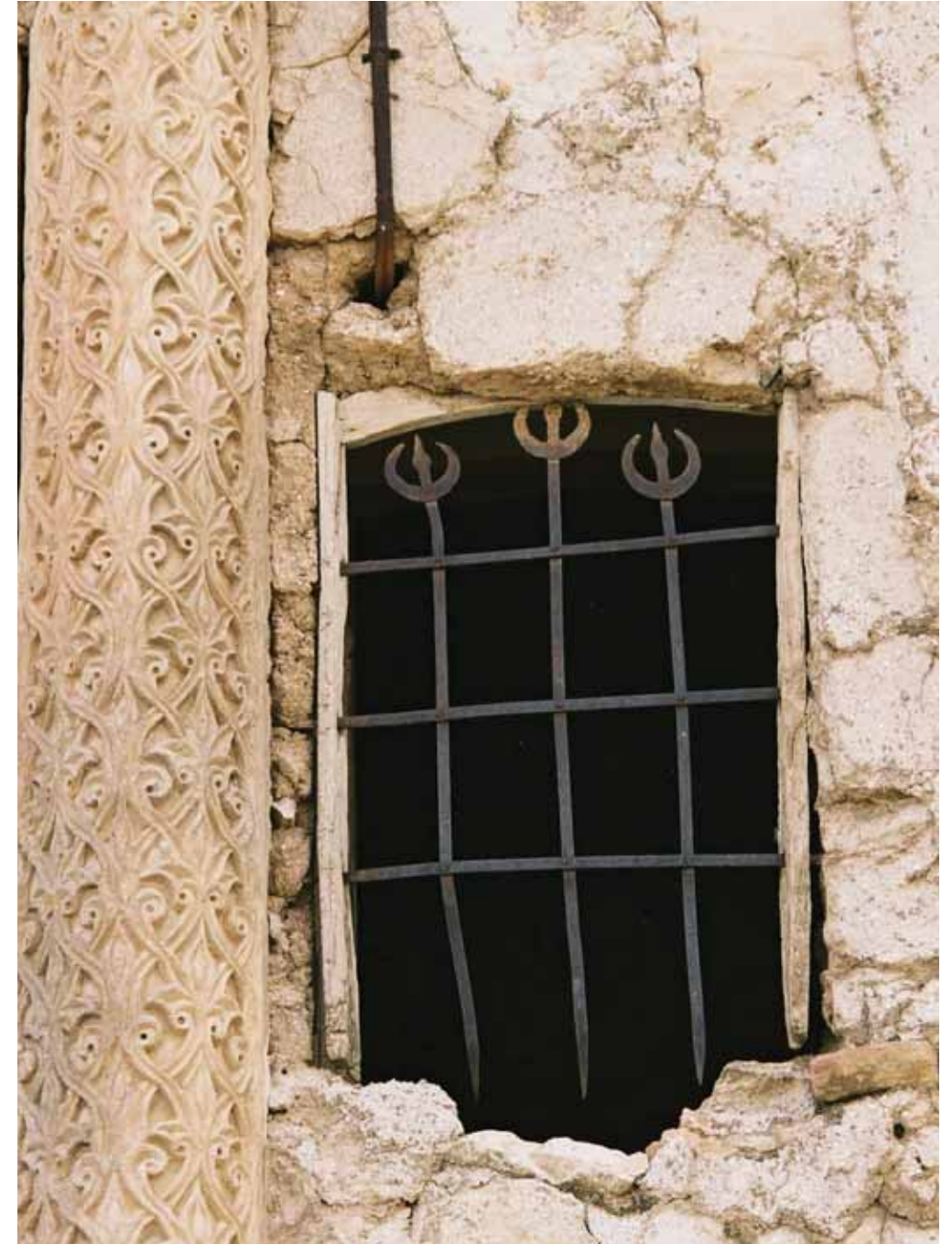
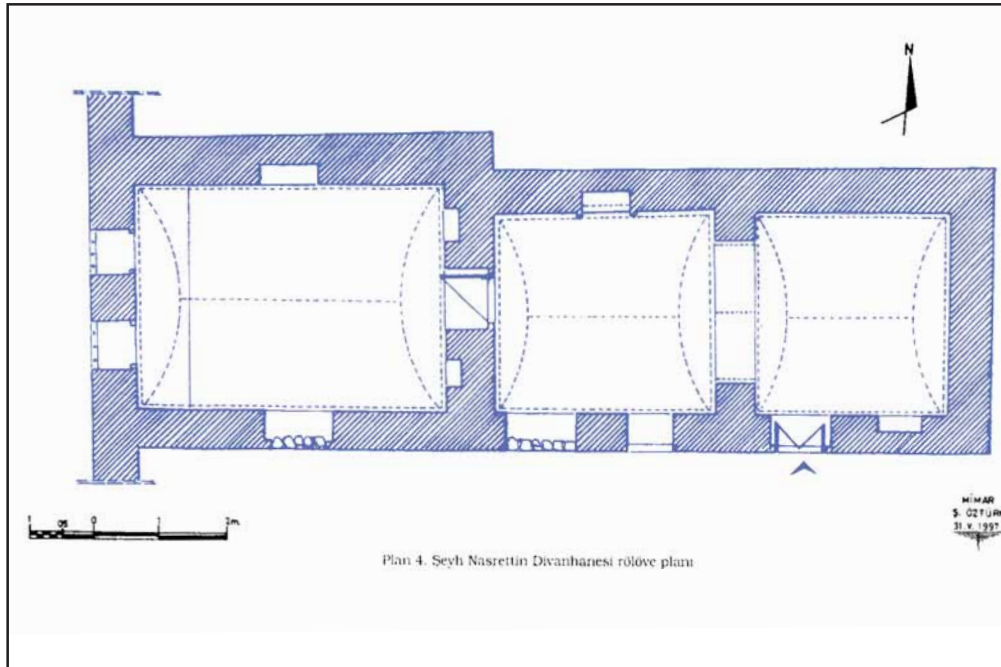
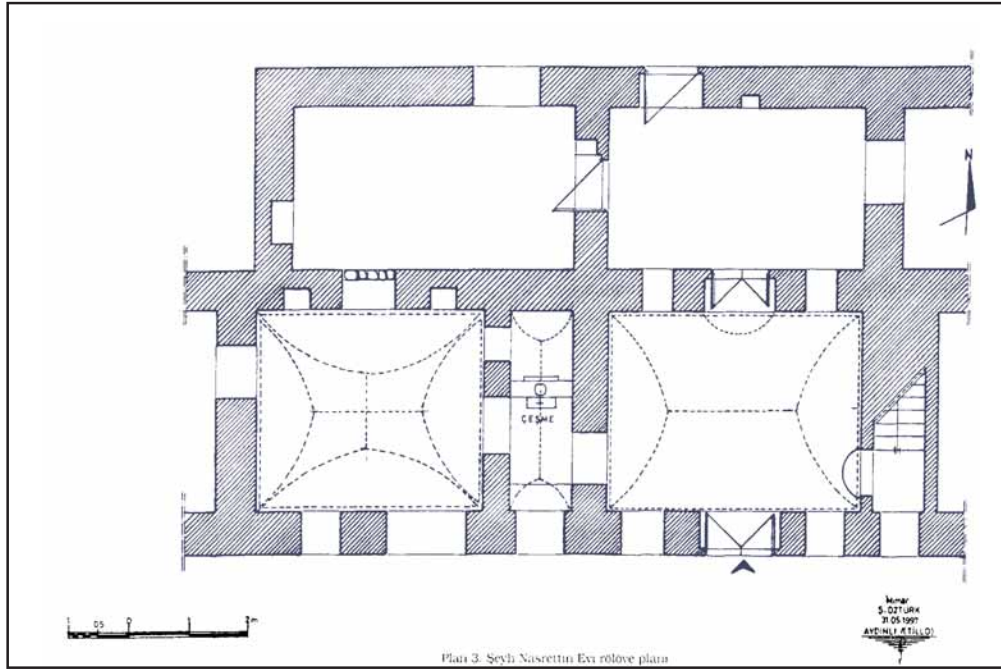
Tillo ilçe merkezinde Ziyaretler Mahallesinde Hacı Şükrü Evi'nin karşısındadır. Osmanlı Devleti'nin son Meclis-i Mebusan üyelerinden Siirt Mebusu Şeyh Nasrettin'in evidir. Kitabesine göre 1330 / 1912 yılında inşa edilmiştir.

İki katlı olan ev, iç sofalı bir planlamaya sahiptir. Yapının giriş cephesi abidevi görünüştedir. Bu görünüşü giriş kapısı sağlamaktadır. Cephede giriş kapısından başka tezyini unsurun bulunmaması taç kapının yapıdan ayrı olarak ele alındığı izlenimini vermektedir. Cephede iki katlı pencere düzenlemesi vardır. Sofa mavi ve sarı renklerdeki çiçeklerle bezenmiş bir bahçeyi andırmaktadır. Sofanın kubbesinde göbekten başlayan süslemeler duvarlara indikçe genişlemektedir. Sofa pencerelerinde hilal motifiyle sonlanan demir parmaklıklar vardır. Giriş sofasının sağında yer alan merdivenlerle ikinci kata çıkılır. İkinci katta bulunan mutfaktaki çeşmenin aynalığı dikdörtgen şeklindedir. Çeşmenin en gösterişli kısmı ise altın yaldızlı ve tuğralı mermer kitabedir. Kitabede en üstte Sultan II. Abdulhamit'in tuğrası yer almaktadır. Bunun da altında iki sıra halinde beş satırlık Osmanlı Türkçesiyle talik hatla yazılmış kitabe görülmektedir. Kitabenin altında 19 safer 1309 / 1892 tarihi yer almaktadır. Sofadaki süsleme düzeninin aynısı burada da yer almaktadır. Tonoz yüzeyini konturları mavi renkte sarı renkli kıvrık dal ve çiçek motifleriyle kiremit kırmızısı renginde Rumilerden oluşan bitkisel bezeme kaplamaktadır. Sofadan bir kapıyla girilen başoda diğerlerine nazaran daha itinalıdır. Kapının üst kısmında "Osmanlı Arması" görülmektedir. Armanın altında solda H. 307 sağda H. 31 rakamları okunmaktadır. Bu kapıdan odaya girildiğinde yüzeyde boş yer bırakılmamacasına her yerin süslendiği dikkati çekmektedir. Bu mekândaki süslemeler diğer mekânlardakilerle aynı stildedir. Duvarlarda geometrik şekiller içinde küçük çiçekler, tonoz yüzeyinde ise farklı renklerde kıvrık dal, penç, rumi ve yapraklardan oluşan süsleme görülür.

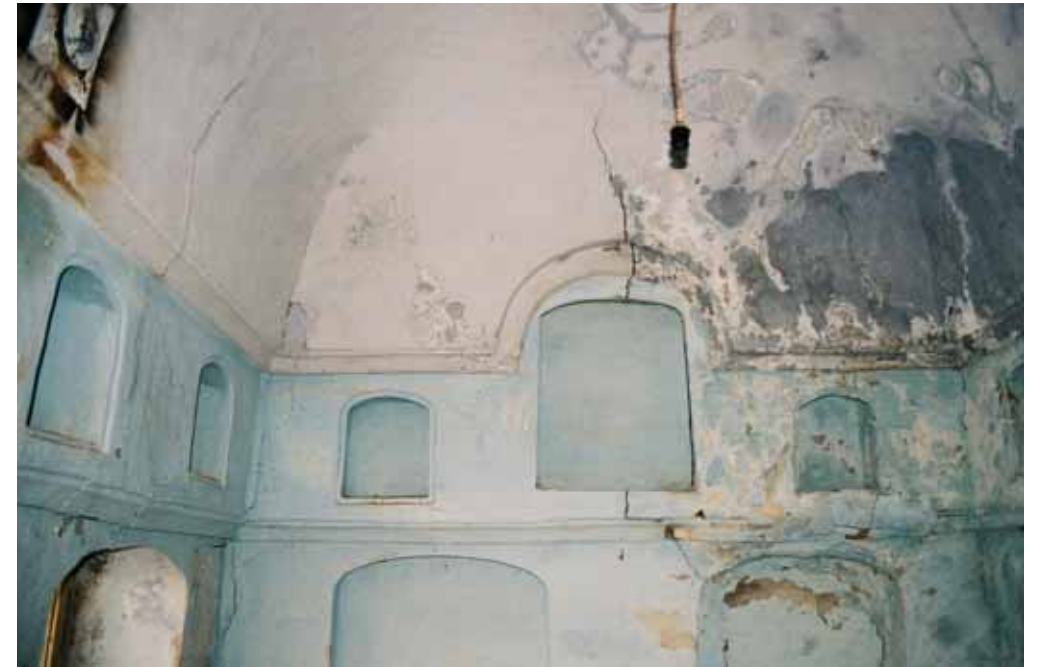
Divanhane eve bitişik olmasına karşın girişi sadece arkada yer alan avludan sağlanmaktadır. Bu bakımdan evden ayrı bir birim olarak ele alınmıştır. Divanhane kısmı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup üzeri aynı yönde uzanan beşik tonoz örtülüdür. İç mekânda duvarlar ve tonoz boş yer bırakılmamacasına kalemişi süslemeye tezyin edilmiştir. Süslemeler kiremit kırmızı bir zemin üzerinde sarı, mavi ve yeşil renkteki, bitkisel ve geometrik unsurlardan oluşmaktadır.

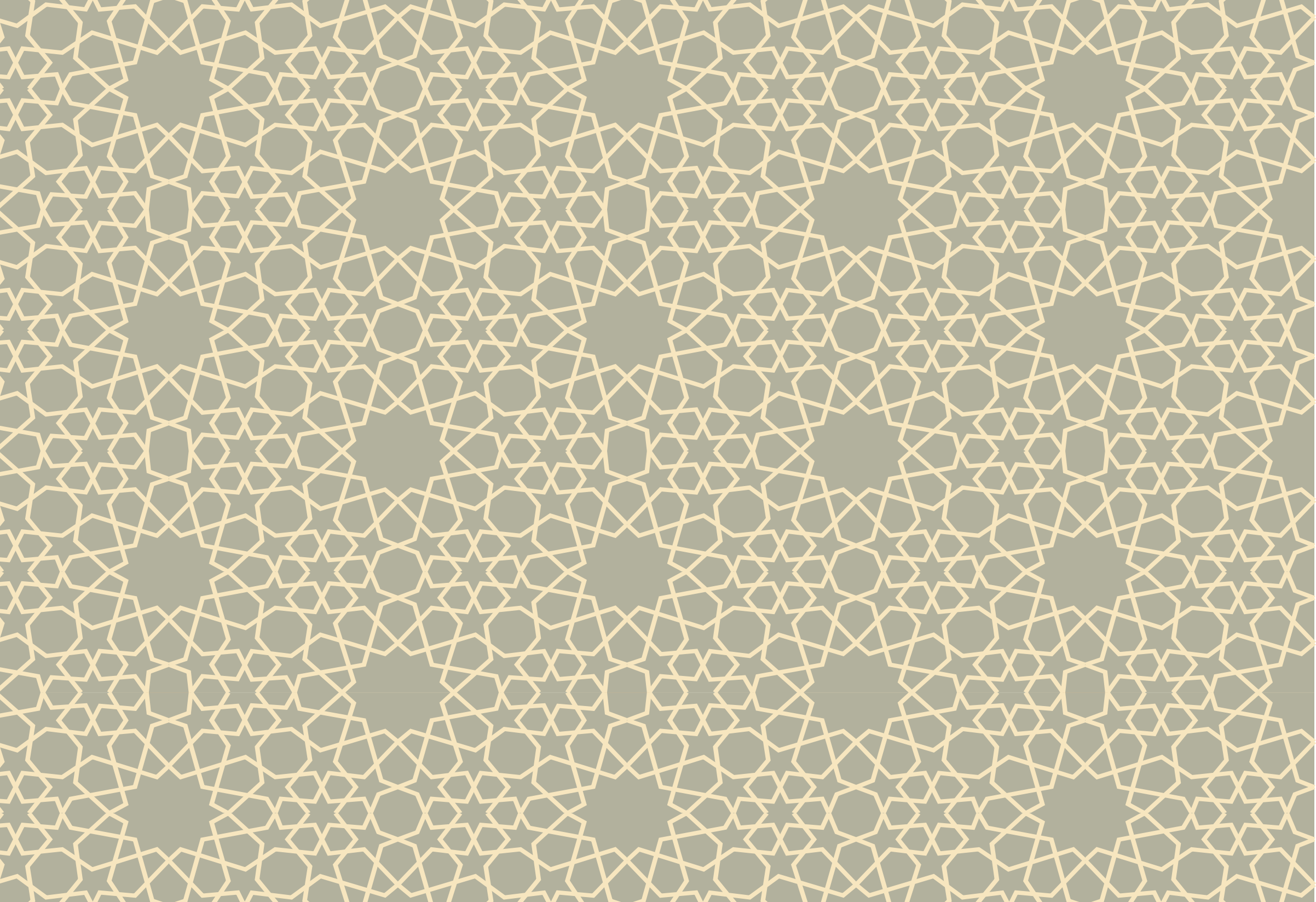

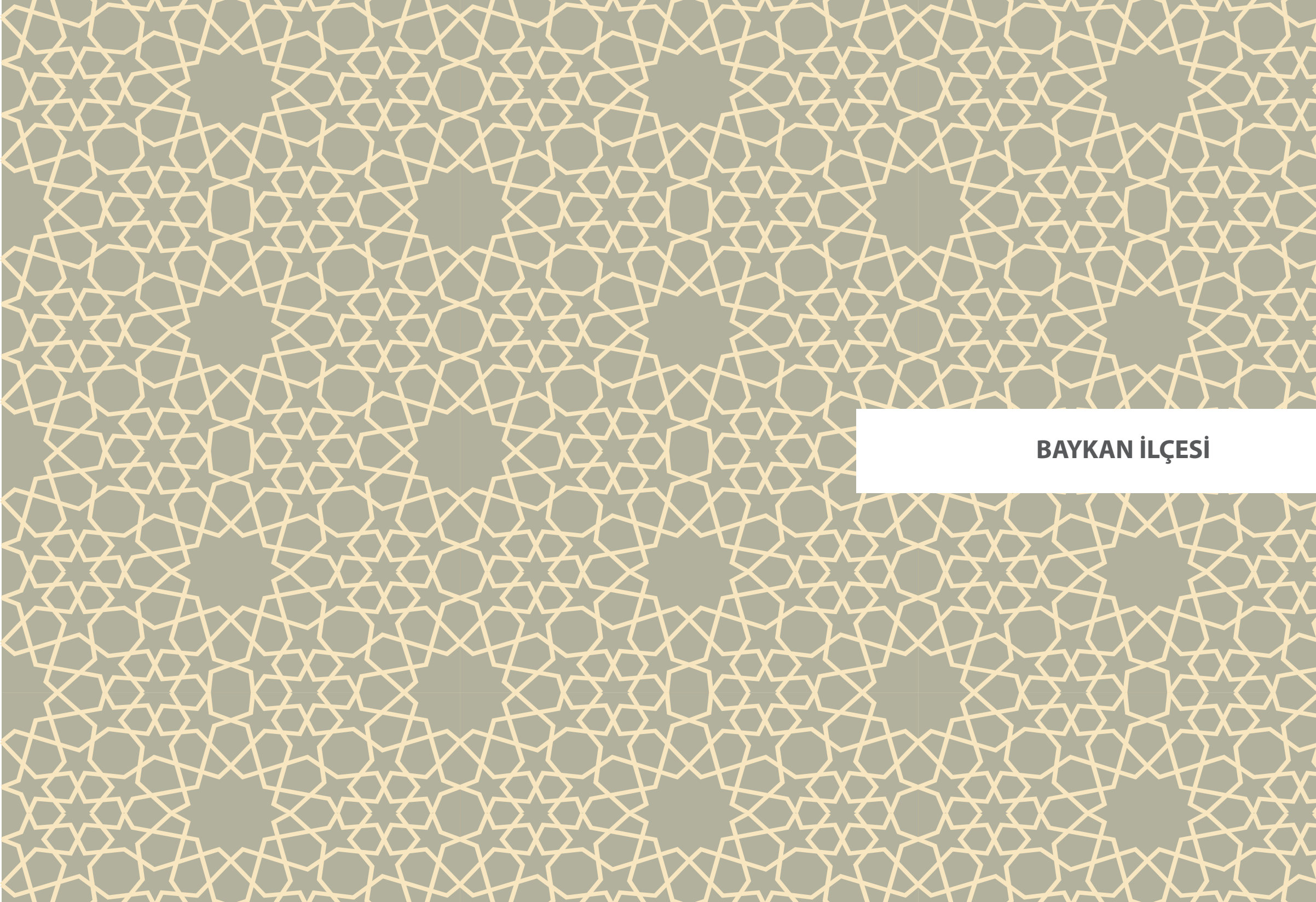

BAYKAN İLÇESİ

3.3. BAYKAN İLÇESİ

3.3.1. VEYSEL KARANÎ TÛRBESİ

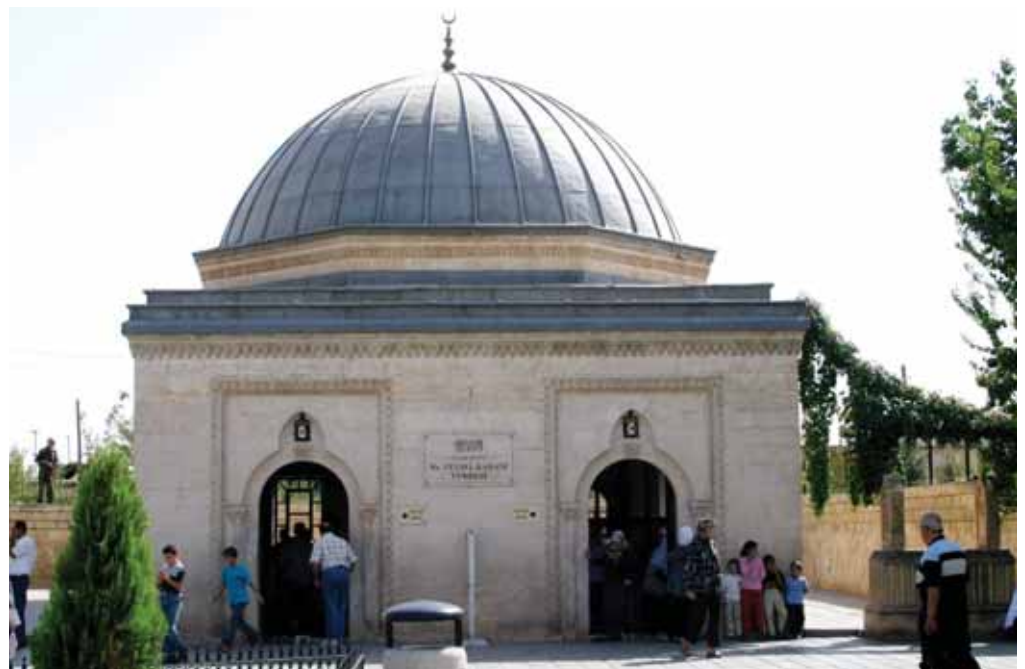
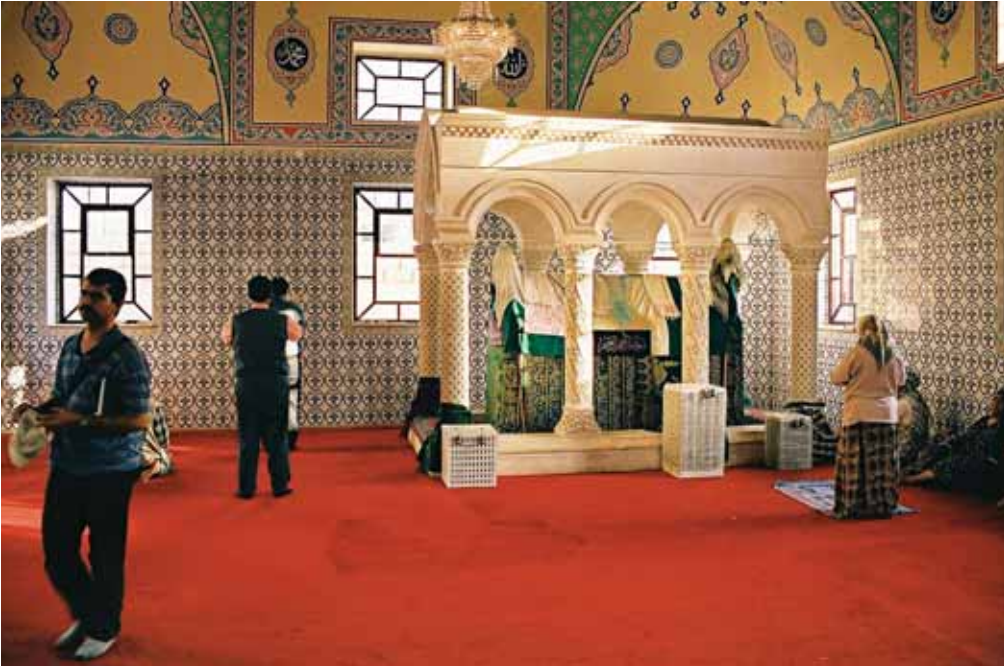
Baykan ilçesine bağlı Ziyâret beldesindeki Veysel Karanî Câmii ve Tûrbesi'nin ne zaman ve kimler tarafında inşa ettirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnâme'sinde ve diğer eserlerde Veysel Karanî Câmii ve Tûrbesi ya da Mescid-i Üveys-i Karanî olarak geçmektedir.

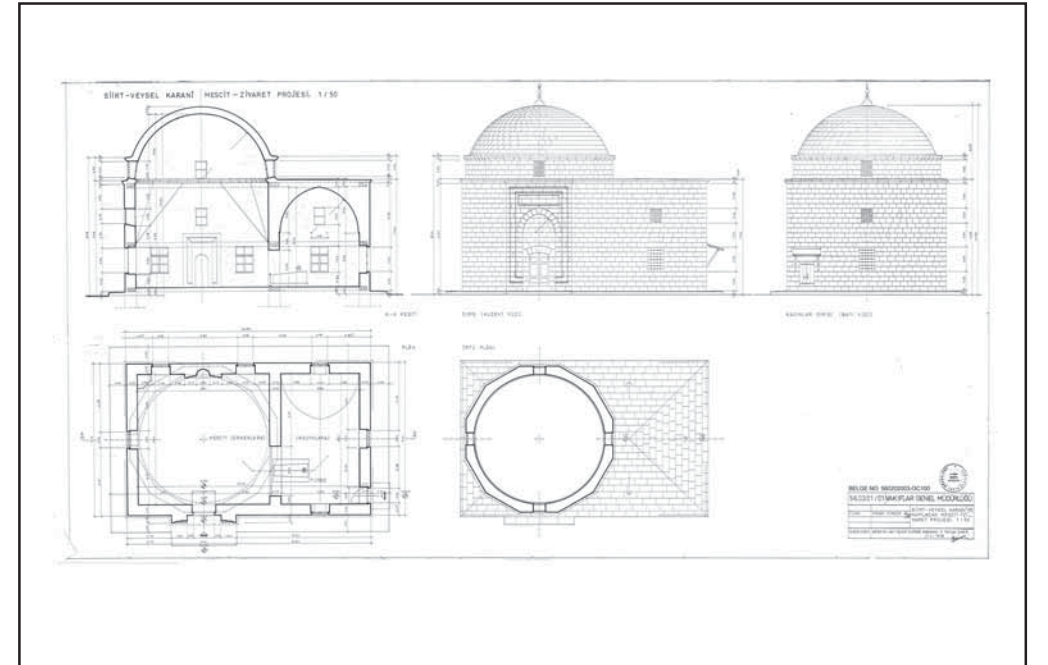
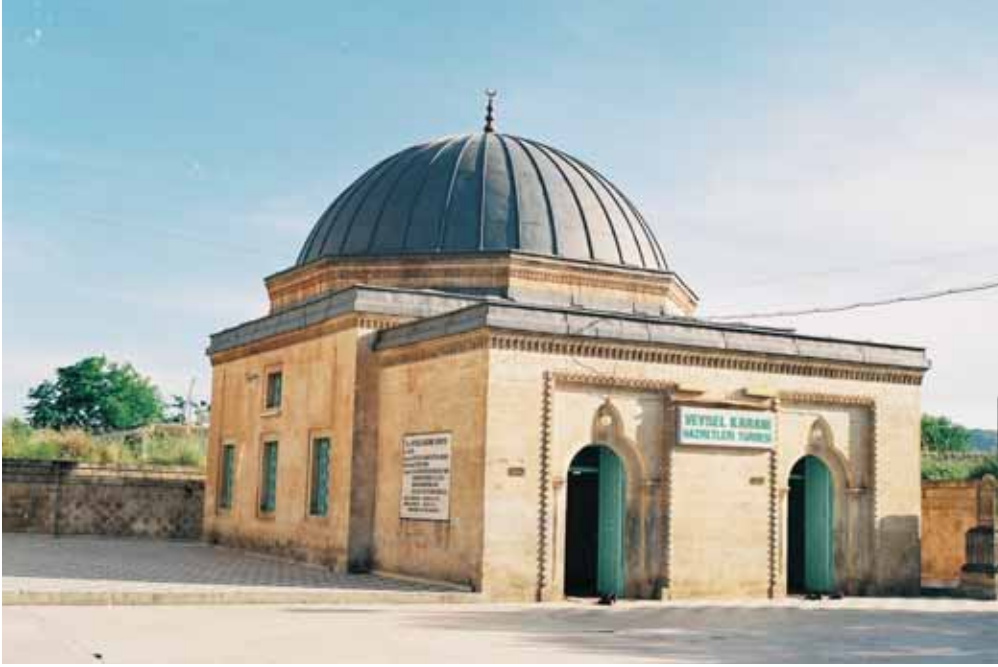
1046 yılında hacca giderken Tebriz'den Anadolu'ya geçen Ahlat – Bitlis üzerinden Üveys-i Karanî (Ziyaret)'e gelen Nâsır- Hüsrev, burada Veysel Karanî adına yapılan bir câmiden bahsetmektedir. İbn-i Battûta ve Evliyâ Çelebi, Veysel Karanî hakkında bilgi vermektedir. Kânûnî Sultan Süleyman'ın 1534 tarihli I. Irakeyn seferine katılan Matrakçı Nasuh (Nasuh es-Silahî), Veysel Karanî'nin câmi ve tûrbesinin minyatürünü yapmıştır.

Minyatürde, iki dağ arasındaki düzlükte câmi ve tûrbe resmedilmiştir. Minyatürde sekizgen planlı ve üzeri içten kubbe, dıştan da külâhla örtülü tûrbe ile buna bitişik iki bölümlü, kubbeli câmi görülmektedir. 1534 tarihli bu minyatürden hareketle, çokgen planlı ve üzeri külâhla örtülü bir tûrbe ile yine kubbe ile örtülü câminin olduğu anlaşılmaktadır. Yine tûrbenin câmiye nazaran daha süslü ve anıtsal olduğu, yanında da câminin iki minâresinden birinin daha büyük olduğu sonucu çıkmaktadır. Yapı 1887, 191, 1970 ve en son 1998 yıllarında onarımlardan geçmiştir. Günümüzdeki yapı, 1970'teki hâli olup, fazla bir sanatsal özelliği kalmamıştır. 1998 – 2001 yılları arasındaki restorasyonda tûrbe içinin ve çevresinin düzenlemesi yapılmıştır.

İnanç tuzimi açısından bölgedeki önemli ziyaret yerlerinden birisi olması açısından önemlidir.

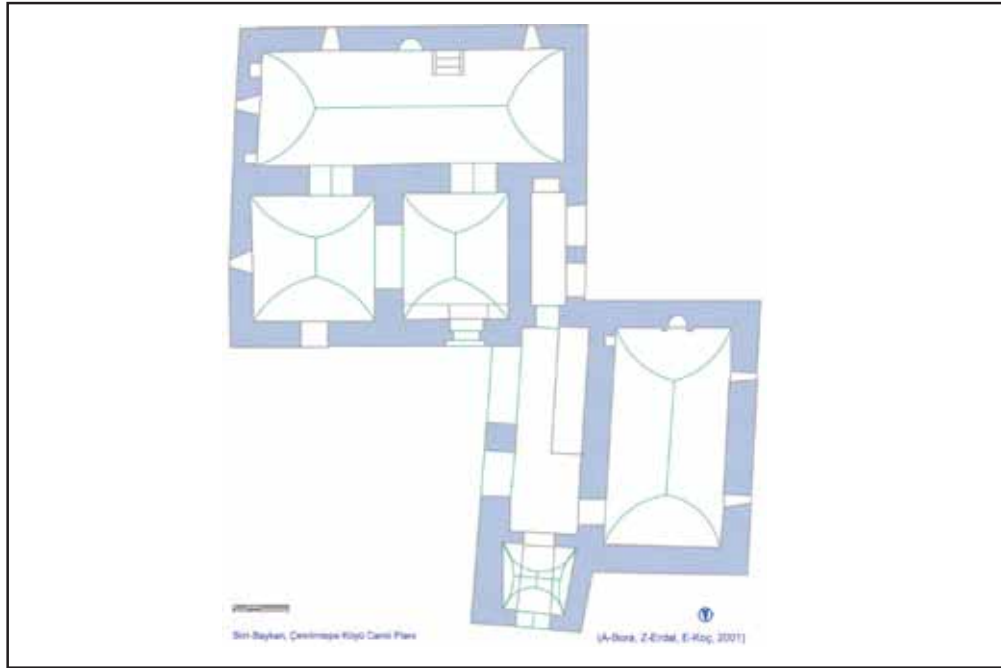
3.3.2. ÇEVİRİMTEPE KÖYÜ CÂMİİ

Baykan'ın 30 km güneydoğusundaki Çevrimtepe Köyü'nün içindedir. Câmi, kalenin eteğinde, engebeli bir arâzi üzerinde ve sarp yamacın kenarındadır.

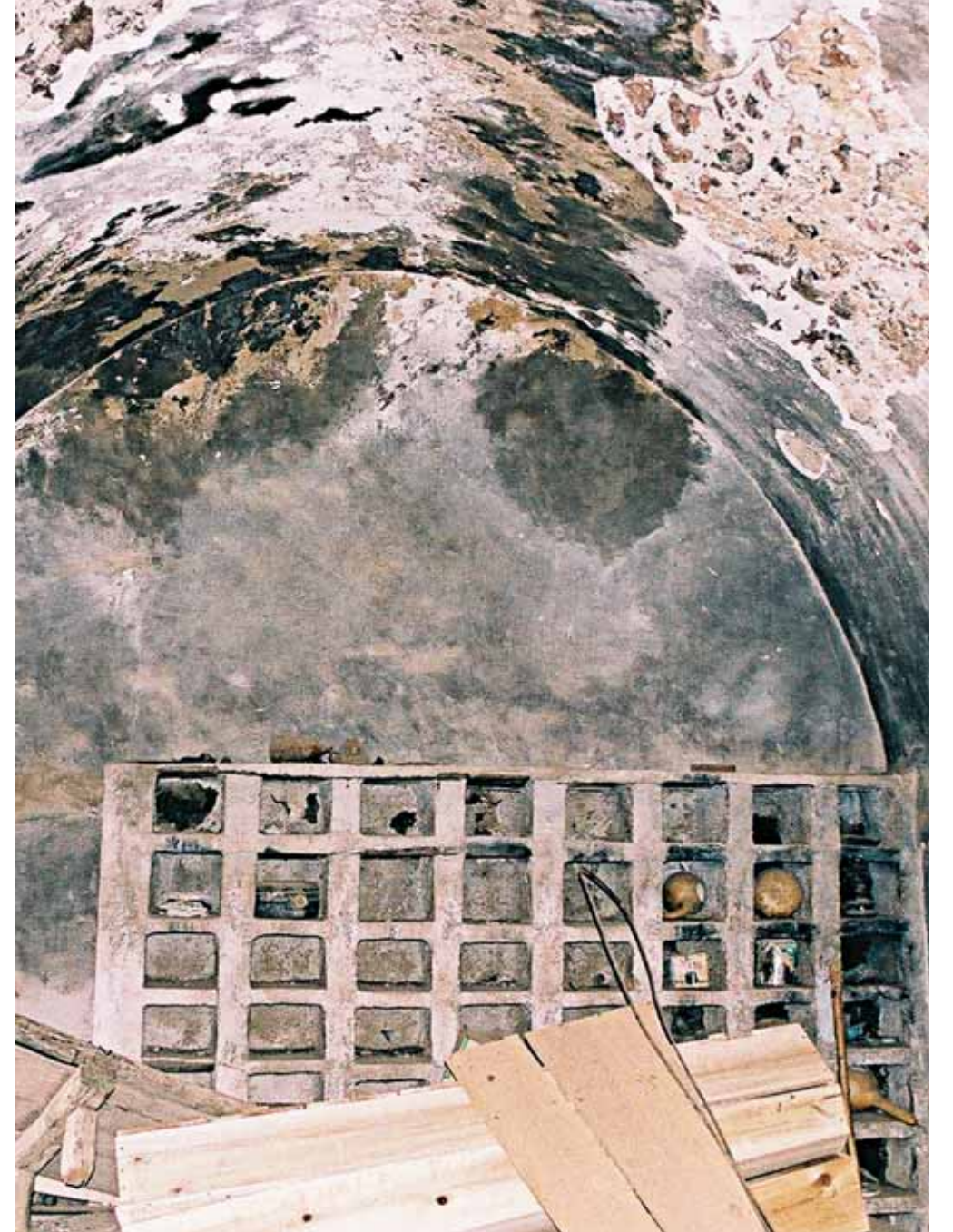
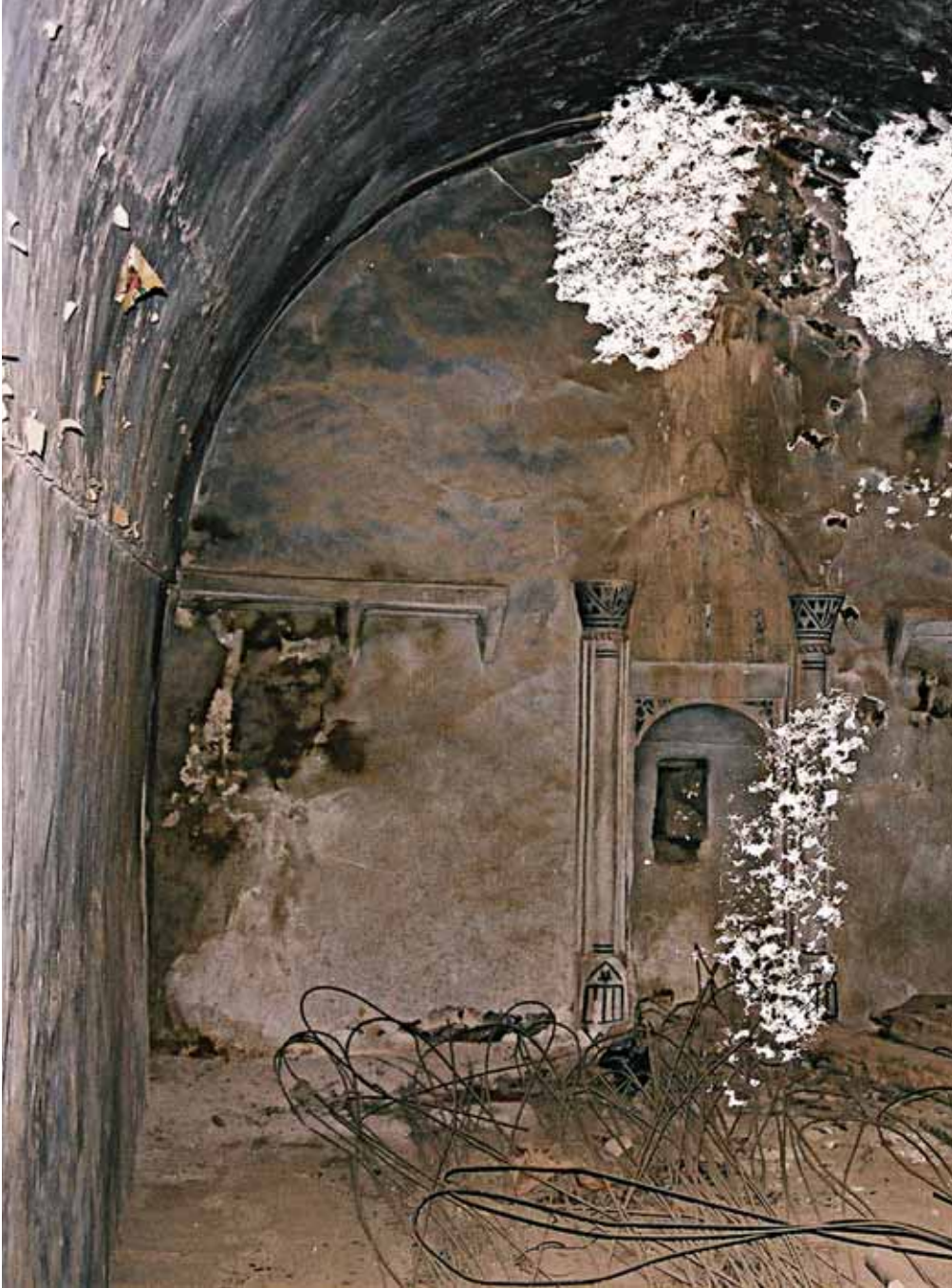
Yapı; giriş ünitesi, mescid, iki sarnıç ve câmiden oluşmaktadır. Giriş holünden sarnıca geçişi sağlayan kapı üzerindeki kitâbeye göre câmi, 977 / 1570 tarihinde Halil Bey tarafından yaptırılmıştır. Giriş ünitesi doğu-batı doğrultusunda uzanan ve düzgün olmayan dörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile örtülüdür.

Câmi, dıştan 21.40 x 18.90 m. ölçülerindedir. Yapıda kırma taş ve kesme taş malzeme kullanılmıştır. İçten beşik tonozla örtülü olan câmi, dıştan düz dam şeklindedir. Giriş revakını geçtikten sonra sivri kemerli bir niş içine alınmış sivri kemerli kapıdan harime girilmektedir. Harim, mihrâba paralel bir tane ve giriş bölümünde mihrâba dikey iki adet olmak üzere toplam üç sahnadan oluşmaktadır. Doğudaki sahnın daha büyüktür. Kible duvarında da ortada yarım daire planlı mihrap nişi ve üç basamaklı taş minber bulunmaktadır.

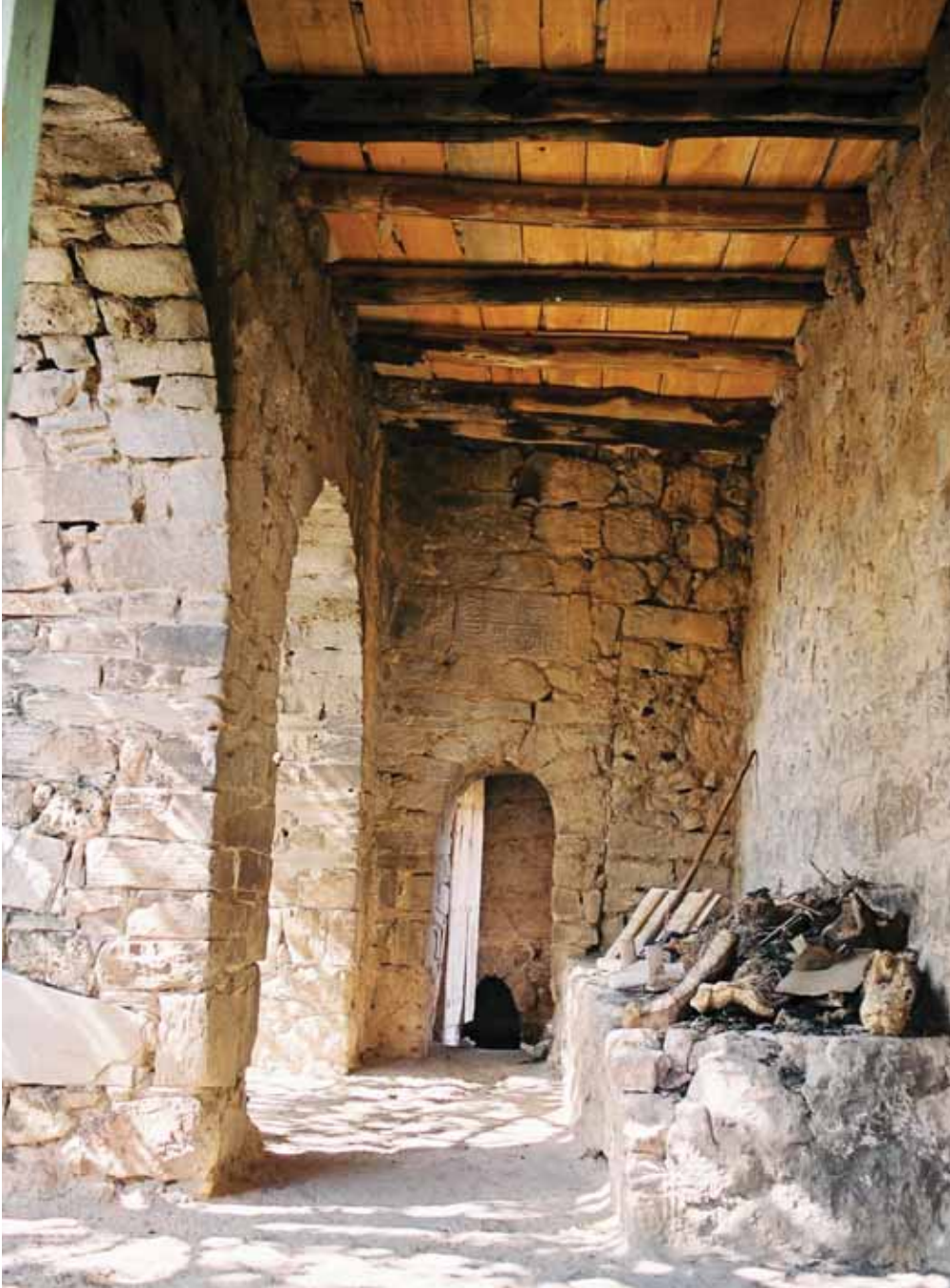
Giriş ünitesinin doğusundaki mescid, daha sonraki dönemlerde yapılmış olmalıdır. Mescid, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve mihraba dikey tek sahnadan oluşmaktadır. Kible duvarının ortasında yarım daire şeklindeki mihrap nişi iki sütunçe ile sınırlandırılmıştır. Mihrap, alçı malzemedan yapılmıştır.

3.3.3. ADAKALE KÖYÜ CÂMİİ

Adakale Köyü'nün kuzeydoğusundaki Derzin iç kalesinin güneybatısında, eğimli bir alan üzerinde kurulmuştur. Câmi, kuzeyindeki medrese ve sarnıç ile güneyindeki hazîreden oluşmaktadır. Yapılar üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yapıların malzemesi ve inşâ tekniğinden hareketle Osmanlı devrinde XVIII. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

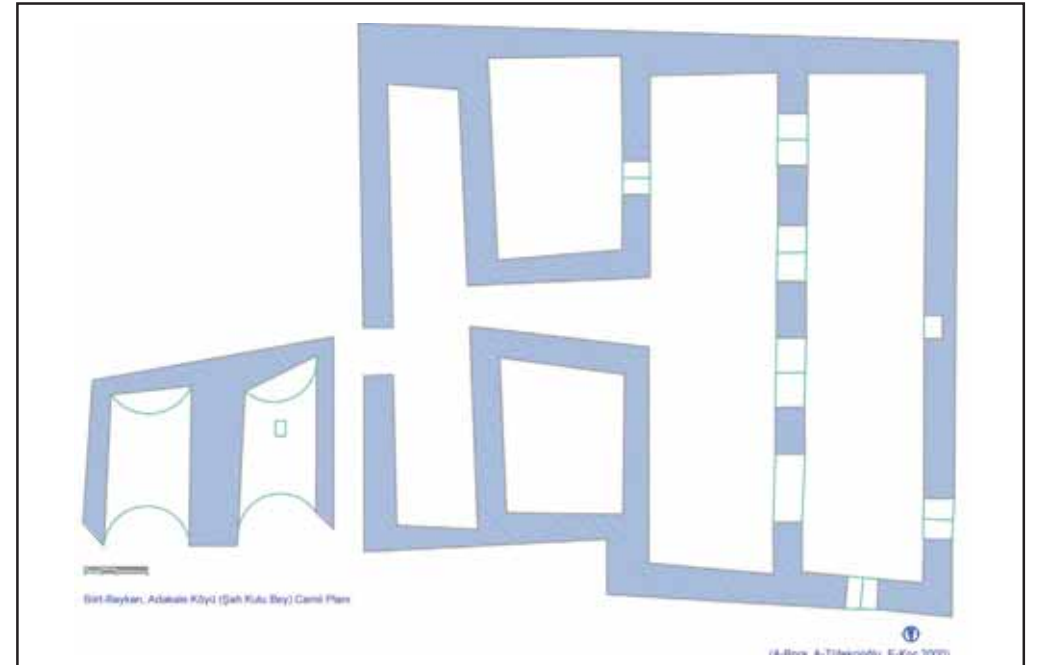
Câminin beden duvarlarında kırma taş, kemerlerde ve üst örtüde tuğla malzeme kullanılmıştır. Kuzeydeki girişin kuzeybatısında zemindeki doğu – batı doğrultusunda uzanan ve beşik tonoz örtülü iki sarnıç yer almaktadır.

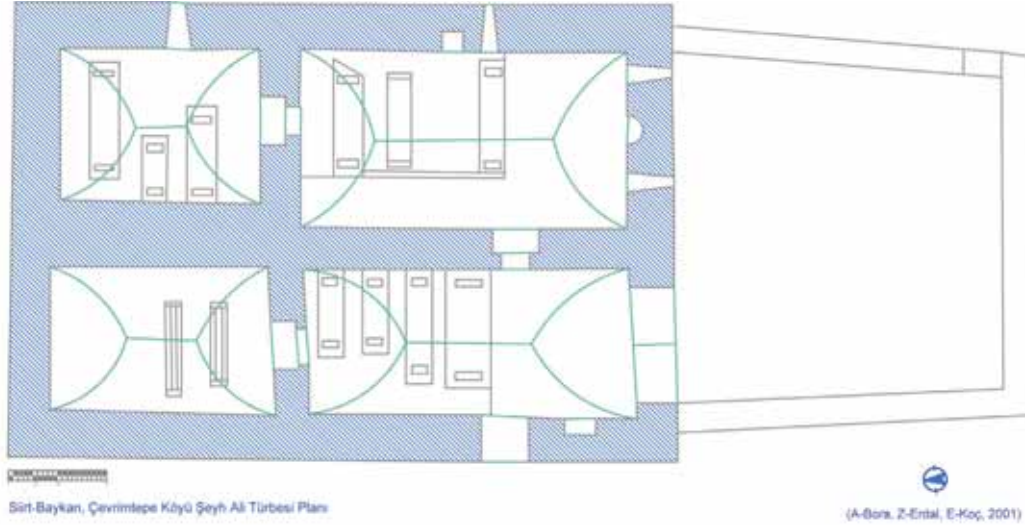
İç mekâna, günümüzde yıkılmış tek kapıdan girilmektedir. Girişteki doğu – batı doğrultusundaki sahından ortadaki hol şeklindeki yerin iki yanında düzgün olmayan dörtgen planlı iki mekân ve mihrâba paralel asıl harim kısmını oluşturan ibâdet mekânına geçilmektedir. Girişteki iki mekân temel seviyesine kadar yıkık durumdadır.

Mihrâba paralel iki sahını dikdörtgen şeklindeki kalın pâyve ve bunların arasındaki sivri kemerler birleştirmektedir. Kemerlerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Günümüzde üst örtüsü yıkık olmasına karşın kalan izlerden üzerinin doğu – batı doğrultusundaki beşik tonozlarla örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.4. ŞEYH ALİ TÜRBESİ

Baykan'a bağlı Çevrimtepe Köyü'ne giden yolun sol tarafında olup köylülerin "Ziyaret-i Şeyh Ali" diye isimlendirdikleri mezarlık içinde yer almaktadır. Tamamen sağlam olan yapı, kuzey – güney doğrultusunda uzanan 13.65 x 9.80 m ebatlarında düzgün dikdörtgen planlı, dört mekândan oluşmaktadır. Türbenin üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Ancak mezar taşlarından 1091/1680 tarihinde vefat eden Fatma Hanım, 1102/1690 tarihinde ölen ve türbenin adlandırılmasına sebep olan Şeyh Şerafeddin oğlu Şeyh Ali'nin lüm tarihleri dikkate alındığında türbe Osmanlı devrinde XVII. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan düzgün dikdörtgen planlı ve üzeri yine aynı doğrultuda uzanan sivri beşik tonozlu eyvana ulaşılmaktadır. Eyvanda yerden yükseltilmiş dikdörtgen bir platform üzerinde dört adet baş ve ayak taşları bulunan sandukalı mezar yer almaktadır. Eyvanın kuzeyindeki bir kapı açıklığıyla ikinci mekâna girilmektedir. Bu kısım da kuzey-güney doğrultusunda uzanan düzgün olmayan dörtgen planlı olup üzeri aynı doğrultuda uzanan sivri beşik tonoz örtülüdür. İçinde iki tane baş ve ayak şahidesi olan sandukalı mezar vardır. Eyvanın batı duvarındaki bir kapıyla eyvanla aynı büyüklükteki üçüncü kısma geçilir. Bu mekân kuzey-güney doğrultusunda uzanan düzgün dikdörtgen planlı olup üzeri aynı yönde uzanan sivri beşik tonoz örtülüdür. Burada yerden yükseltilmiş dikdörtgen bir platform üzerinde baş ve ayak şahideleri mevcut sandukalı üç tane mezar bulunmaktadır. Güney duvarında ortada yarım daire planlı ve sivri kemerli mihrap nişi yer almaktadır. Kuzey duvarının ortasındaki giriş açıklığıyla, kuzey-güney doğrultusunda uzanan düzgün dikdörtgen planlı ve aynı yönde uzanan sivri beşik tonoz örtülü dördüncü kısma girilmektedir. Burada da yer seviyesinde baş

3.3.5. MUHAMMED B. HALEF BEY'İN KABRİ

Adakale Köyü Derzin Kalesi'ndeki I. Türbe içindeki kabir, baş ve ayak şâhideleri ile bir kapak taşından oluşmaktadır. Kapak taşı üzerinde herhangi bir süsleme bulunmayıp kısa kenarları üçgen biçiminde sonlanmaktadır. Dikdörtgen gövdeli şâhideler, sivri kemer alınlıklı bir tepelikle sonlanmaktadır. Şâhidelerin iç yüzlerinde yazı ve süsleme öğeleri, dış yüzlerinde ise tamamen bitkisel süslemeler yer almaktadır.

Baş şâhidesinin iç yüzünde yedi satır yazı Alınlıkta küçük bir sivri kemer içine yazılmış “Yâ Rahmân” isminin her iki tarafı, bir kökten çıkan dal ve açmış pençler, yapraklar ve hatayilerle çevrilip sivri kemerde bir tepelikle son bulmaktadır.

Ayak şâhidesi de form olarak diğeriyle benzer özellikler taşımaktadır. Alınlıkta “Yâ Rahim” kelimesi küçük bir sivri kemer içine alınmıştır. Bunun her iki yanı, bir kökten çıkan dallar, yapraklar, lâle ve pençe sonlanmaktadır. Küçük sivri kemer bölmenin içi de lâle ve hatayî motifleriyle süslenmiştir. Kitâbede kelimelerinin etrafında da lâle, penç ve bitkisel motiflere yer verilmiştir. Kitâbenin dili Türkçe ve yazı türü celi ta'liktir. Kitâbeden, yerin adının “Derzin” olduğu ve ölenin “Emir” ünvanı taşıdığı, aynı zamanda Şeref Han'ın oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Kitâbenin son satırdan, Ebced hesabıyla 1142

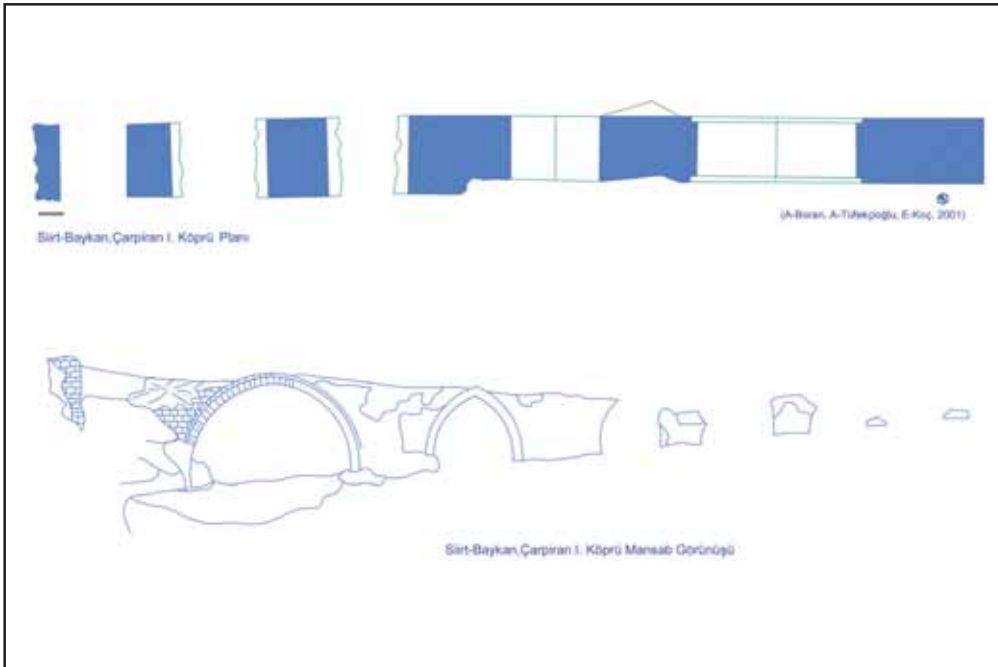
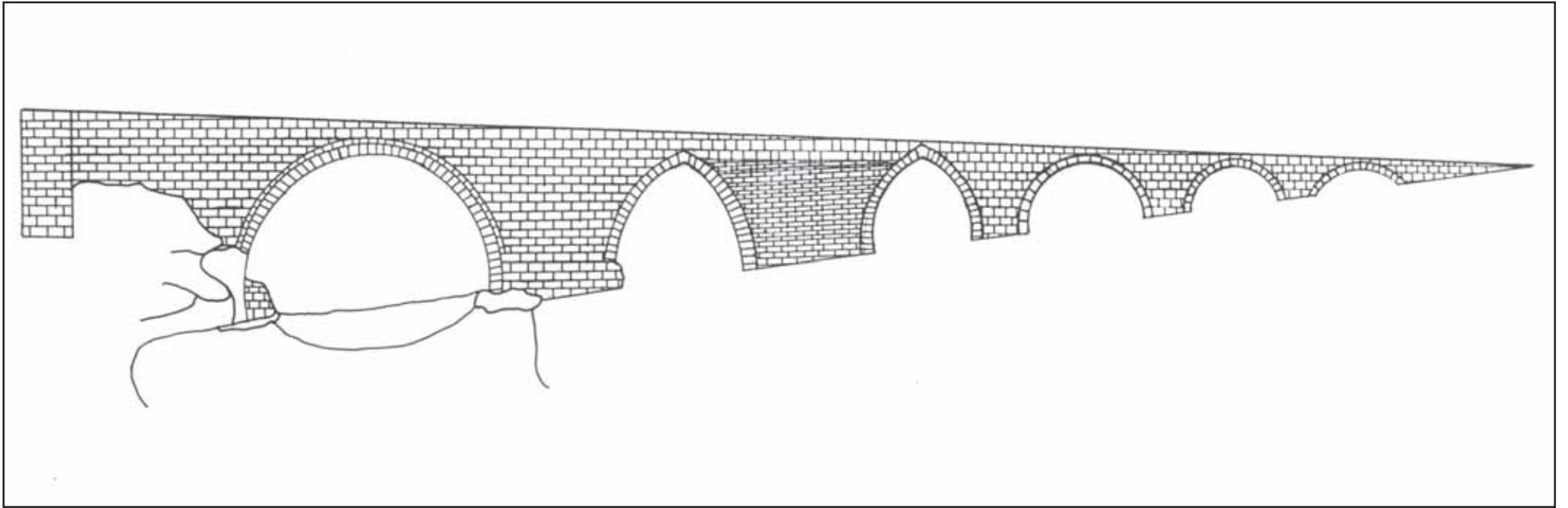

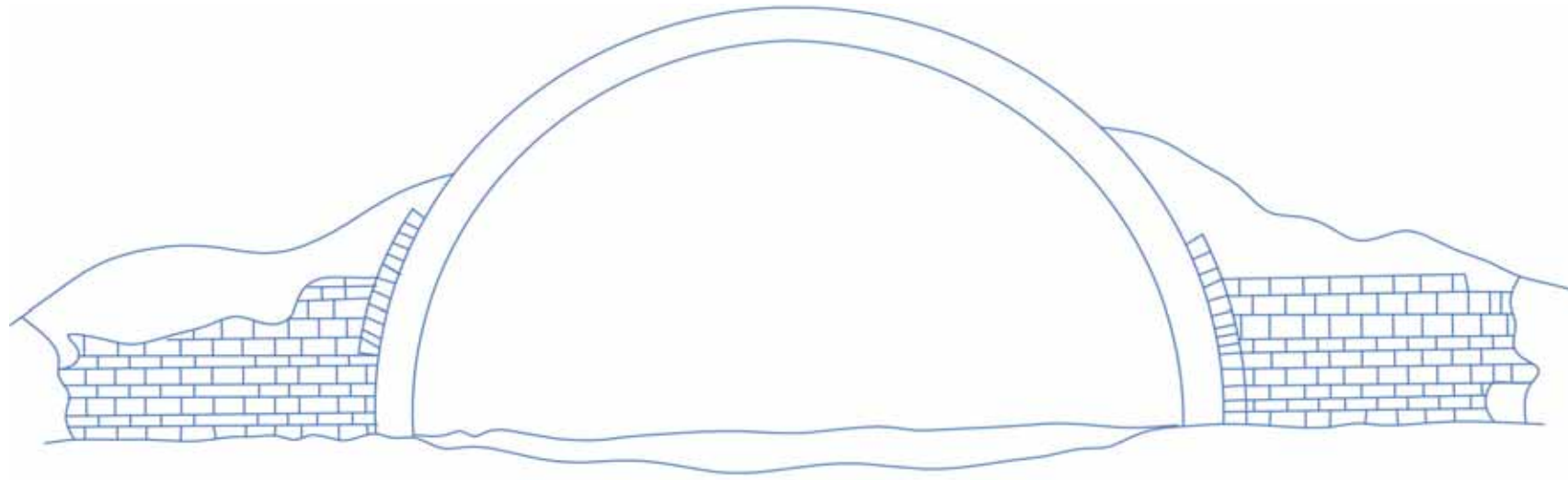

3.3.6. ÇÂRPÎRÂN KÖPRÜLERİ

Her iki Köprü, Baykan ilçe merkezi dışında, Bitlis-Baykan karayolunun kenarında Bitlis Çayı üzerindedir. I. Köprü 6 gözlü olup doğu-batı doğrultusunda uzanmakta ve 74.50x4.50 m ölçülerindedir. Meyilli bir arâzi üzerindeki köprü, iki renkli kesme taş malzemeden yapılmıştır. Köprünün ayakları farklı ölçülerdedir. Oldukça harap olan köprünün ilk iki gözündeki sivri kemerler sağlamdır. Günümüzde kullanılmayan köprünün restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

Birinci köprünün doğusunda Bitlis Çayı'na dökülen, kısmen kurumuş olan bir derenin üzerinde II. Köprü yer alır. Tek gözlü ve 26.00x5.30 m. ölçülerindeki yapı, iki renkli düzgün kesme taş malzemeden yapılmıştır. Geniş ayaklara oturan sivri kemer sağlam durumdadır. Günümüzde kullanılmayan

(A-Bora, A-Tüfekçioğlu, E-Koç, 2001)

Siirt-Baykan, Çarpıran II. Köprü Mansab Görünüşü

Siirt-Baykan, Çarpıran II. Köprü Planı

(A-Bora, A-Tüfekçioğlu, E-Koç, 2001)

3.3.7. ÇAYKAYA KÖYÜ KALESİ

Baykan – Siirt eski yol güzergâhında ve ilçeden 15 km. uzaklıktaki Çaykaya Köyü’nün kenarındaki sarp kayalık üzerindeki kale, çevreye ve köye hâkim bir konumdadır. Mevcu kale Osmanlılar zamanında XVI.-XVII. yüzyıldan kalmış olmalıdır.

Doğu – batı doğrultusundaki ana kaya üzerine oturan kale, tepenin topografyasına göre düzenlenmiştir. 17.80x12.00 m ölçülerindeki yapı, oldukça harap haldedir. Dıştan yarım dâire planlı iki burç ve bunların gerisindeki dörtgen bir mekândan oluşmaktadır. Güney taraftaki iki burç ile kale tahkim edilmiş, kuzeyde ise dik kayalık doğal sur görevi yapmaktadır. Burçlardan güneydeki içten daire planlı ve üzeri kubbelidir. Kırma ve kesme taş malzemedir.

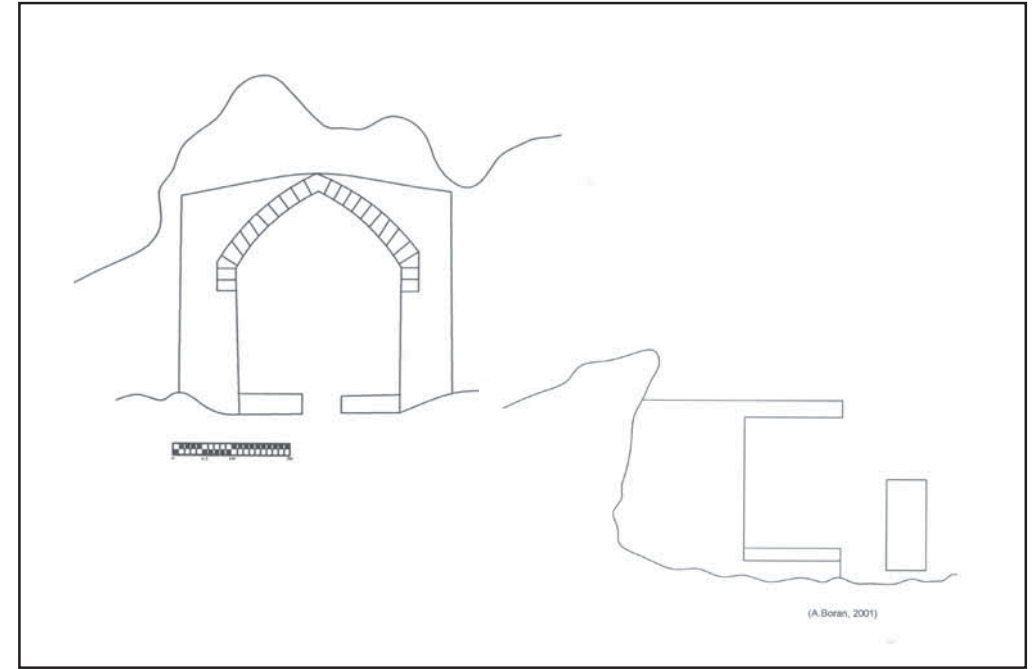
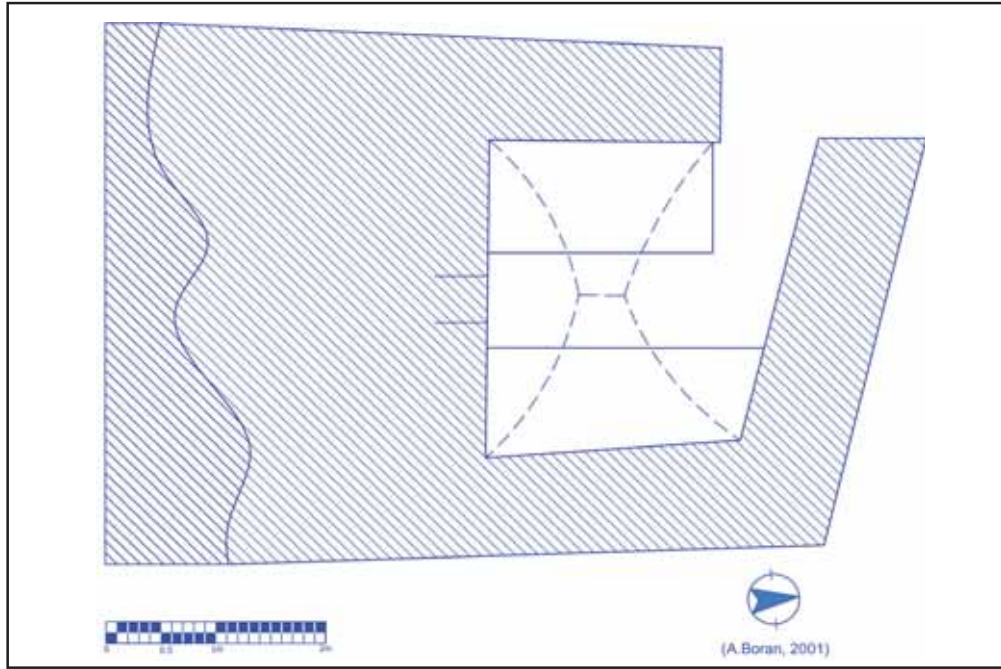

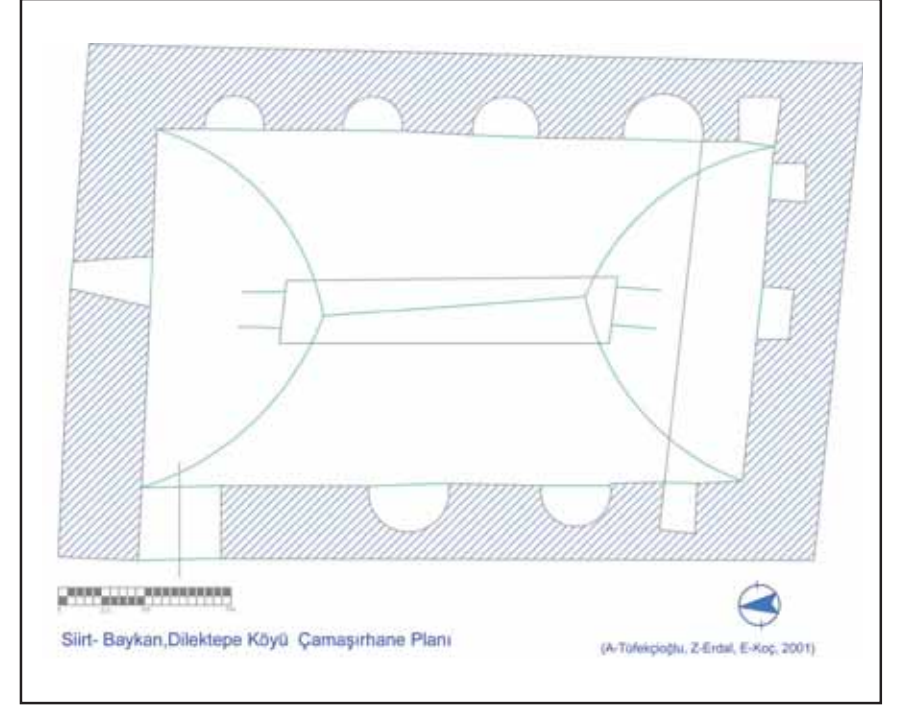

3.3.8. KANYAMÎRA ÇEŞMESİ

Çevrimtepe Köyü'nün girişinde, bahçelerin arasında yer almaktadır. Günümüzde de kullanılan yapı güneyden kayalara yaslanmış olup, dıştan 7.00 x 4.70 m. ölçüsündedir. Yapı üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak plan, malzeme ve inşaat tekniğinden hareketle çeşme Osmanlı devrinde XVIII. yy'da yapılmış olmalıdır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan iki bölümlü çeşmenin su haznesi günümüzde kapalı durumdadır. Diğer kısım ise doğu batı doğrultusunda uzanan ve düzgün olmayan dörtgen planlı olup, üzeri de aynı yöndeki sivri beşik tonozla örtülüdür. Yerde, ortada suyun akması için yapılmış bir kanal ile kuzeyinde sadece beden duvarı seviyesinde yükselen bir duvar görülmektedir.

3.3.9. DİLEKTEPE KÖYÜ ÇAMAŞIRHÂNESİ

Dilektepe Köyü'nün içindedir. Sadece köyün kadınları tarafından kullanılan yapı hem çamaşırların yıkanması hem de kadın ve çocukların temizlik ihtiyacının karşılanması amacıyla akar vaziyetteki bir su kanalının üzerine yapılmıştır.

Yapı üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak plan, malzeme ve inşa tekniğinden hareketle çamaşırhânenin Osmanlı devrinde XVIII - XIX. yy'da inşa edilmiş olmalıdır.

Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan düzgün dikdörtgen planlı olup üzeri ise aynı istikamette uzanan sivri beşik tonoz örtülüdür. Yapı, 9.00 x 6.00 m. ölçülerinde ve içeriye güneybatıdaki sivri kemerli kapı açıklığıyla girilmektedir. Duvarlarda, suyu ısıtmak için yapılmış nişlerle hareketlendirilmiştir.

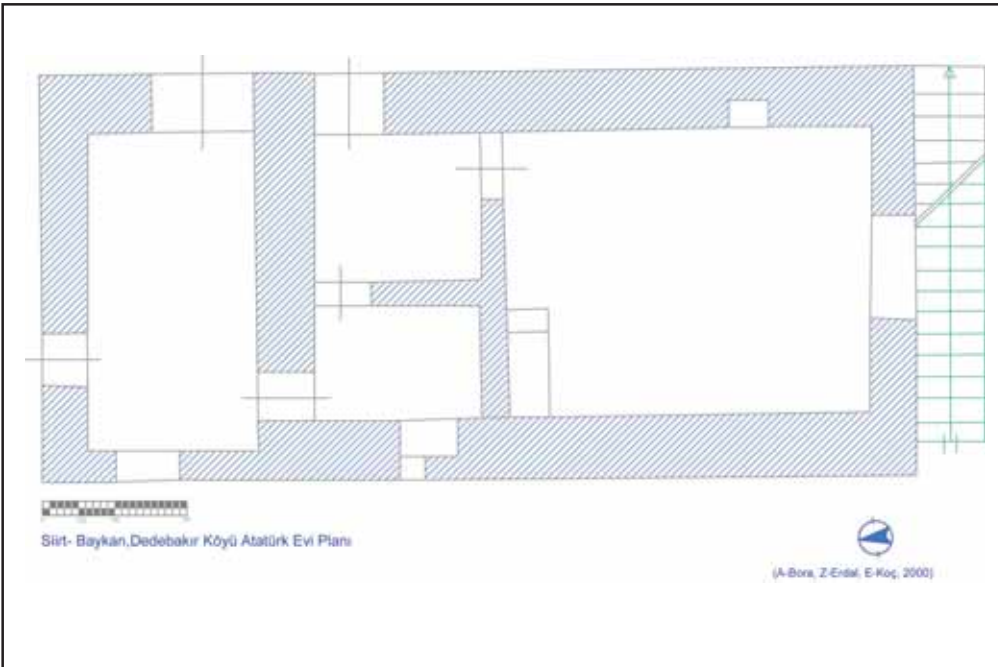

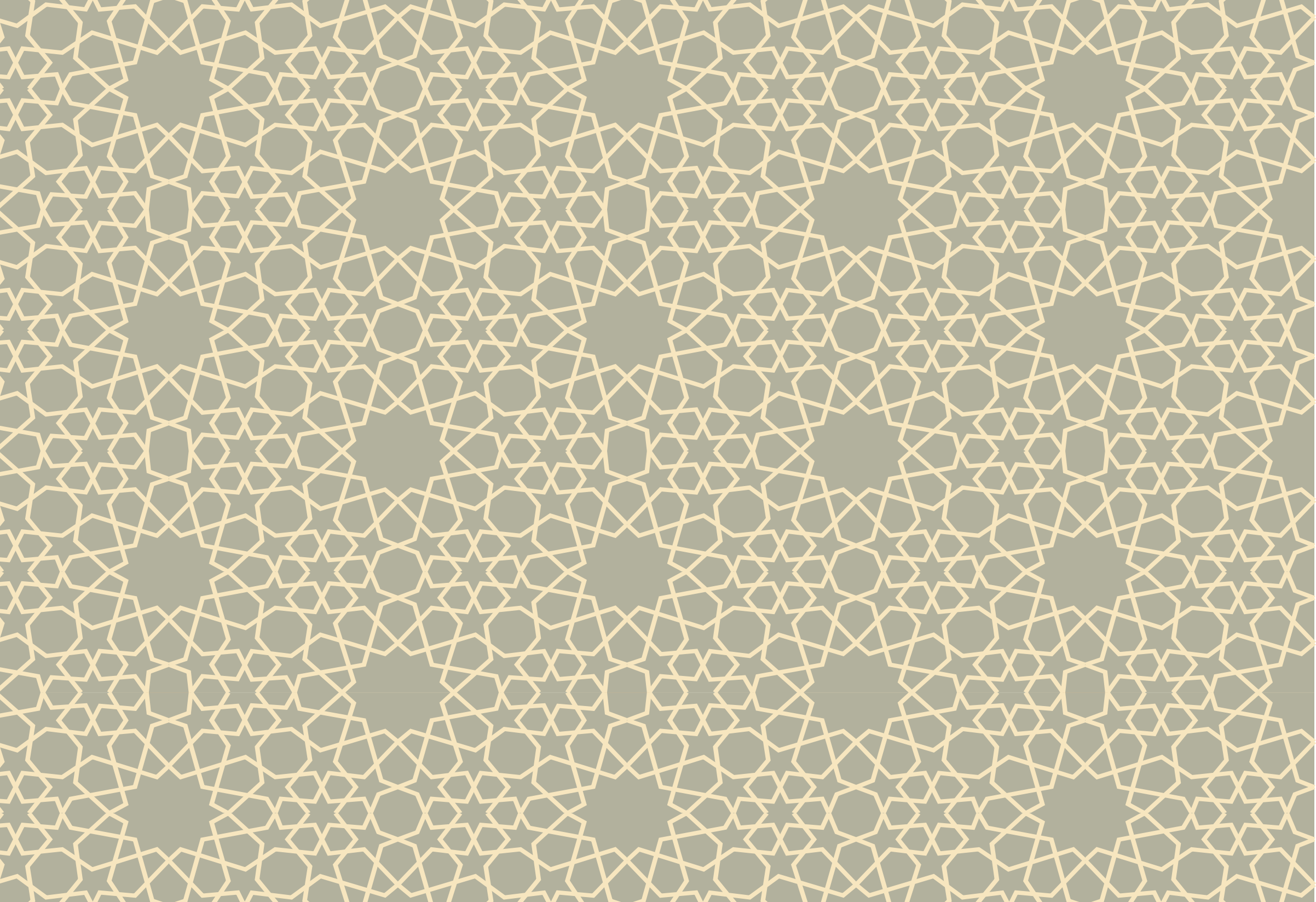

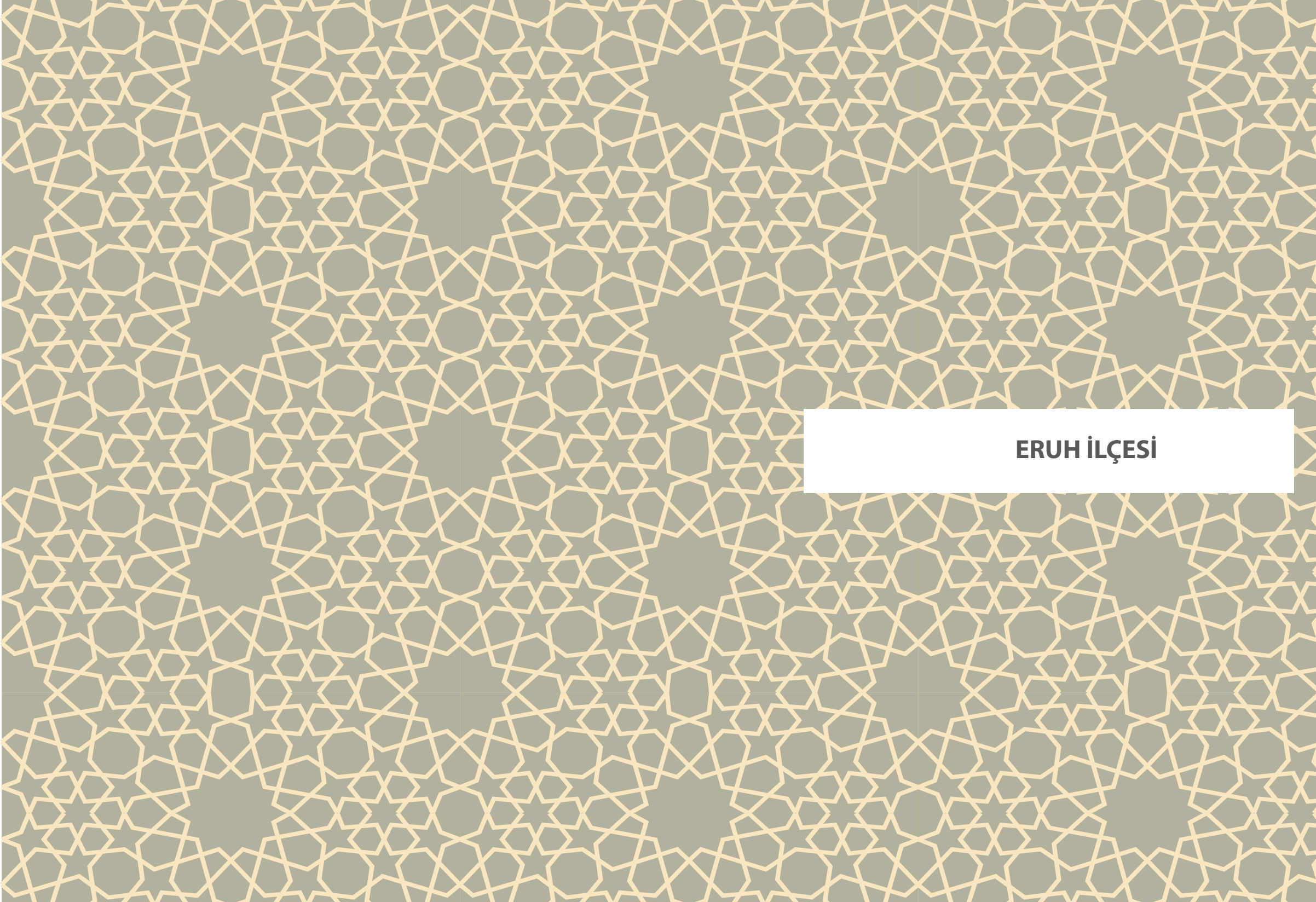
3.3.10. DEDEBAKIR KÖYÜ ATATÜRK EVİ

Dedebakır Köyü'ndedir. Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında bir müddet bu evde dinlenmiştir. Günümüzde hâlâ mesken olarak kullanılmaktadır. İki katlı ve sofasız evler grubuna girmektedir. Alt kat dikdörtgen planlı tek bir mekândan ibaret olup üstü düz dam örtülüdür. 12.10x5.60 m ebatlarındadır.

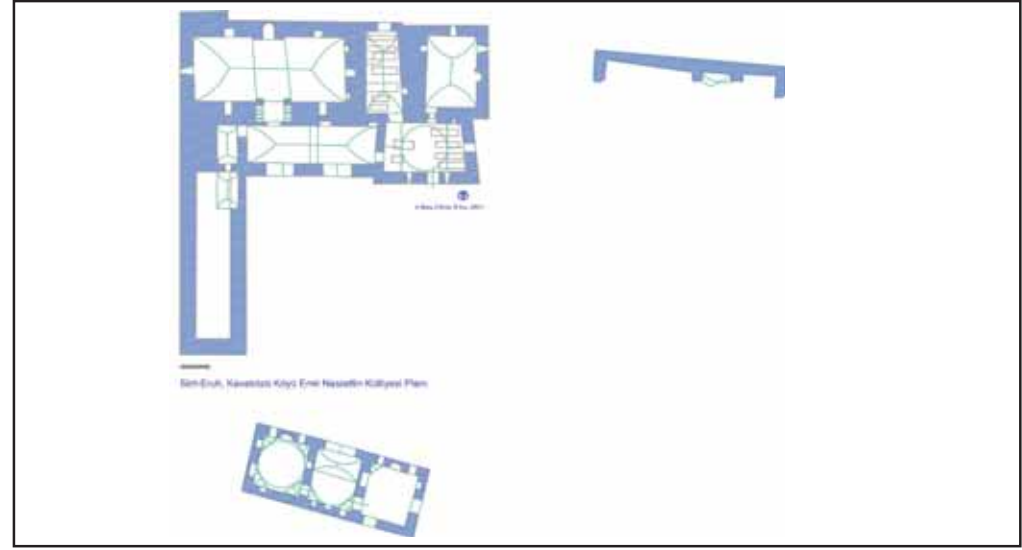
Ev, kuzey-güney doğrultusunda uzanan düzgün dikdörtgen planlı olup orijinalde iki mekândan ibaret iken günümüzde yapılan eklemelerde dört mekânlı hâle getirilmiştir. Yapı tamamen kırma taş malzemeden yapılmıştır.

ERUH İLÇESİ

3.4. ERUH İLÇESİ

3.4.1. EMİR NASREDDİN KÜLLİYESİ

Eruh'a bağlı Kavaközü Köyü'nde, vadi içindedir.

Külliye yapılarının hiç birisinin üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak gerek türbe içindeki mezar taşları üzerinde bulunan tarihler, gerek yazılı kaynaklar ve gerekse yapının inşa malzemeleri külliye'nin XVI. yüzyılda inşa edildiğini göstermektedir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan Muhammed Şükrü Vâmık Efendi'nin "Evkaf-ı Umur Tarihi" adlı yazma eserde medresenin Mir Nasreddin'e ait olduğu kaydedilmektedir. Türbedeki mezar taşlarında da en erken 966/1559 ve 973/1565 tarihlerine rastlanmaktadır.

Külliye cami, türbe, medrese, han, değirmen ve bir su yapısından oluşmaktadır. Külliye elamanlarında moloz ve kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Külliye yapılarından cami, türbe ve medrese bir avlu etrafında toplanmıştır. Cami ve türbe avlunun güneyinde yer almaktadır. Avlunun kuzeyinde medresenin dersane kısmı, doğusunda ise medrese odaları bulunmaktadır. Avlunun dışında güneybatıda sadece bir duvarı günümüze gelmiş olan su yapısı (hamam), batıda değirmen ile yaklaşık 200 m. ilerde de han yer almaktadır.

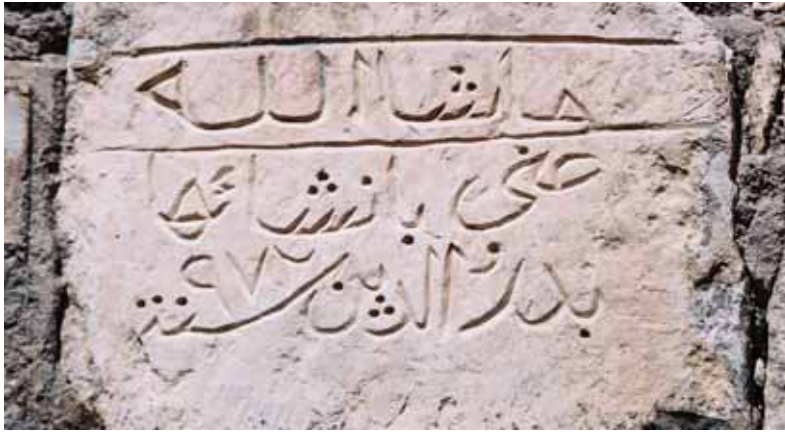

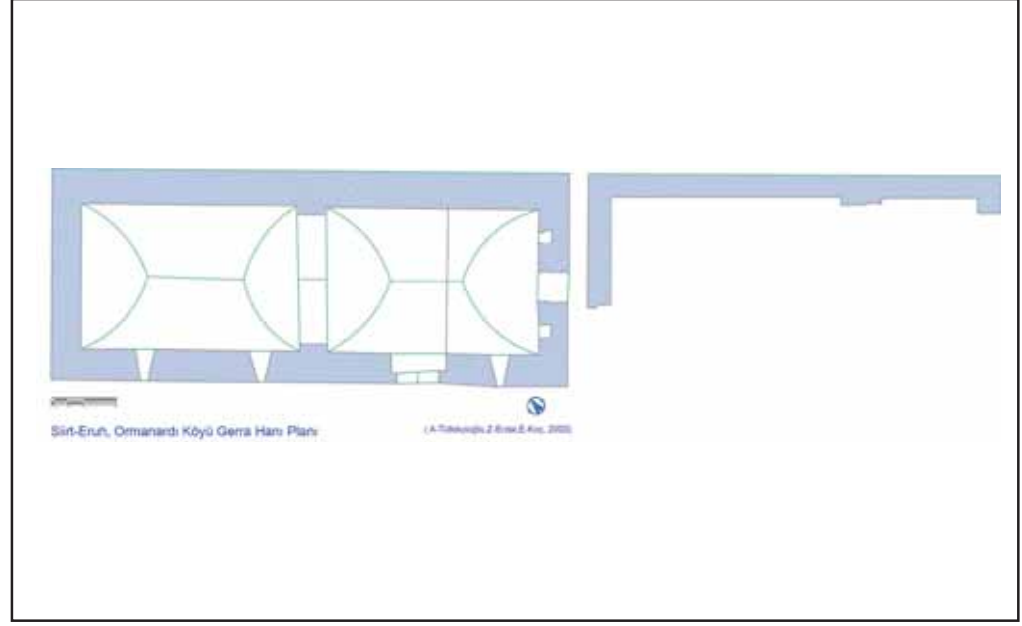

3.4.2. ÜZÜMLÜ KÖYÜ DEĞİRMENİ

Üzümlü Köyü'nün aşağısından akan Zarova Çayı'nın üstündeki I. köprü'nün 100 m. doğusunda Zarova Deresi'nin hemen kenarındadır.

Üzerindeki kitabeye göre 976/ 1569 yılında Bedreddin adında birisi tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde metruk olan yapının üst örtüsü yıkılmıştır. Yapı, değirmen odası, su kanalı ve su kulesinde oluşmaktadır. Dıştan 10.60 X 11.40 m. ölçülerinde olup kuzey-güney yönünde uzanmaktadır.

3.4.3. GERRA HAN

Siirt Eruh-Şırnak yolu üzerinde Hesta kaplıcaları yolu üzerinde Ormanardı mevkiinde Botan Irmağı'nın kenarındaki yamaçta kurulmuştur. Siirt'ten yaklaşık 40 km. uzaklıktadır. Han, kuzey-güney doğrultusunda olup iki ayrı yapı olarak ele alınmıştır.

Güneydeki yapı 6.50 x 13 m. ebatlarında ve batı duvarı topografyaya uygun biçimde toprak seviyesindedir. Diğer bölüm temel seviyesine kadar yıkılmıştır. İki bölümde tek sahınlı ve kapalı hanlar grubu içindedir.

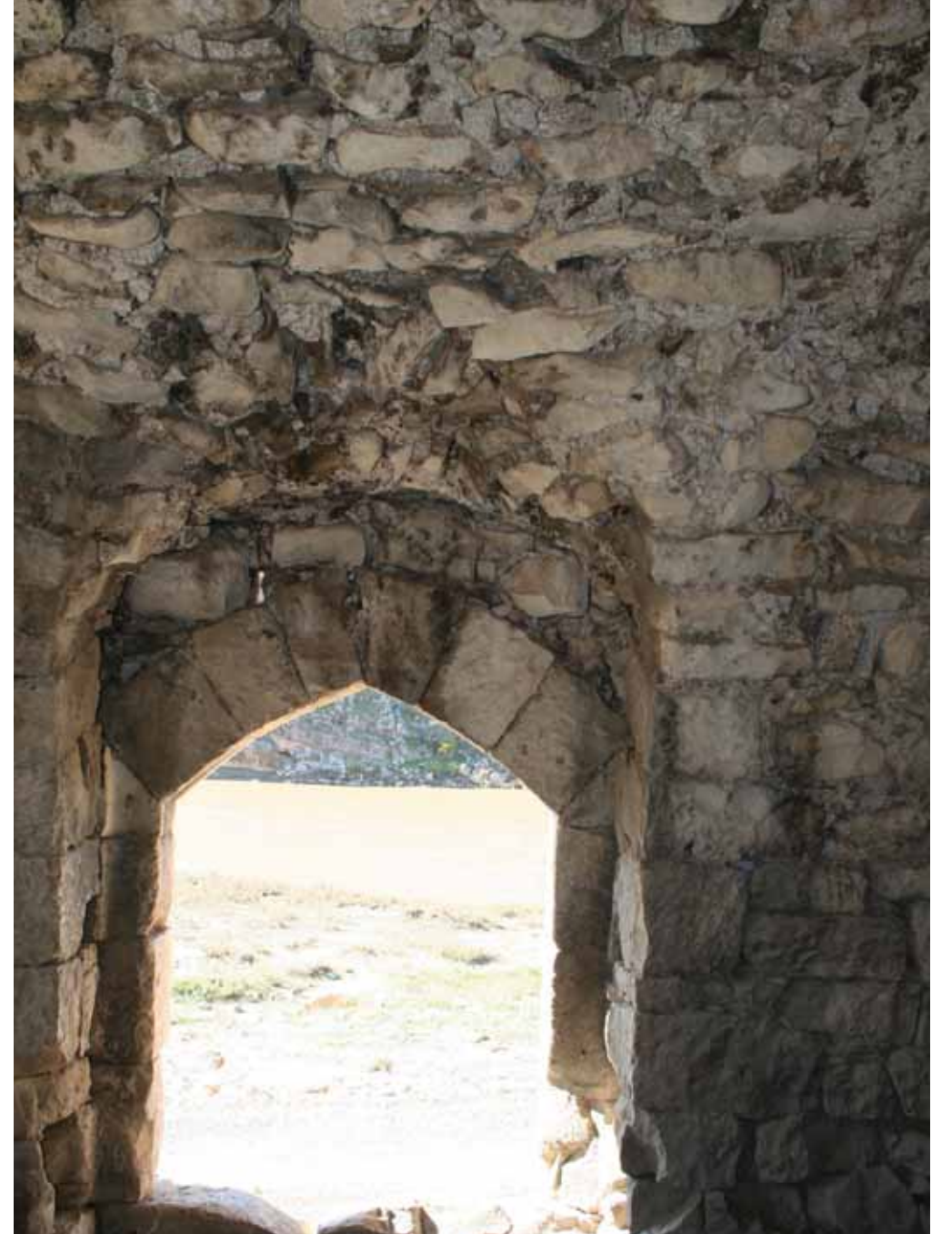
Günümüzde sağlam durumdaki han 6.50 x 15.80 m. ebatlarında dikdörtgen planlıdır. Yapıya giriş, batı taraftaki kapıdan sağlanmaktadır. Giriş kapısı, basık sivri kemerle vurgulanmış, cephelerde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapı, içten moloz taş malzeme ile örtülü ve üzeri de sıvanmıştır. Sivri kemerin desteklediği hanın üzerini beşik tonoz örtmekte ve dıştan düz dam şeklindedir.

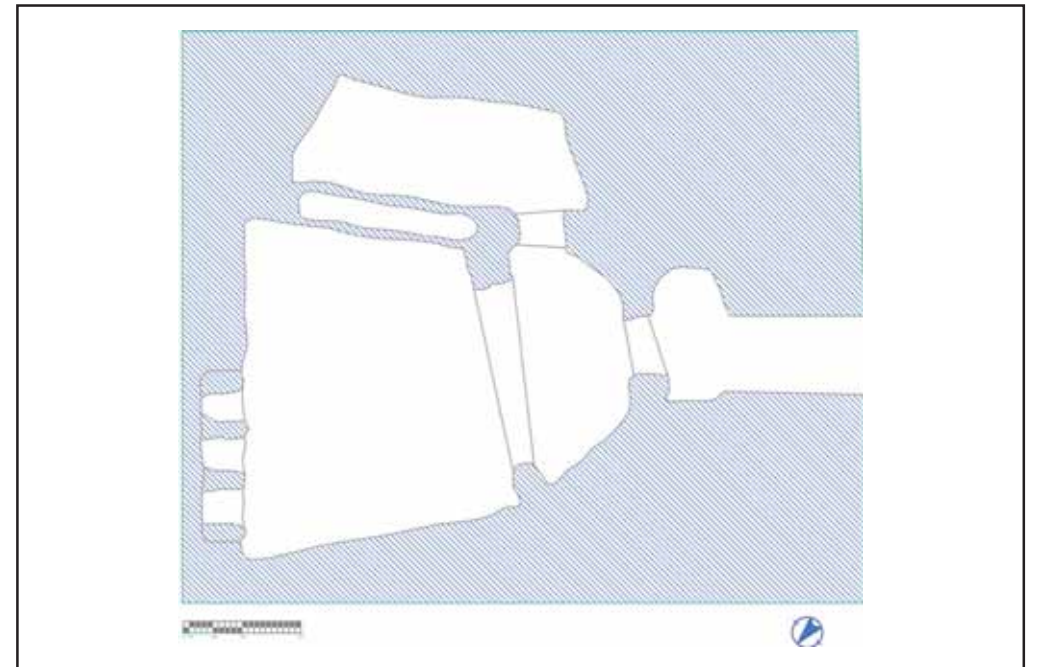

3.4.4. OYMAKILIÇ KÖYÜ KAYA OYMA I. HAN

Kayanın oyulmasıyla elde edilmiş olan han mevcut köyün doğusunda dereye hakim bir konumdadır. Bu alanda 2 adet han, 1 cami ve diğer kaya oyma kemanlar yer almaktadır.

Hanın ha hangi dönemde ve ne zaman yapıldığını gösteren herhangi bir kayıt ve kitabe bulunmamaktadır. Ancak kaya oymalardan birinin cami olmasından dolayı Osmanlı devleti zamanından kalmış olmalıdır.

Han kuzey-güney doğrultusundadır. Düz lentolu ve fazla yüksek olmayan kapı açıklığından iç mekâna girilmektedir. İç mekân birbirinden ayrılmış üç bölümden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak içten 7.00 X 11.00 m. ölçüsünde düzgün olmayan dörtgen planlıdır.

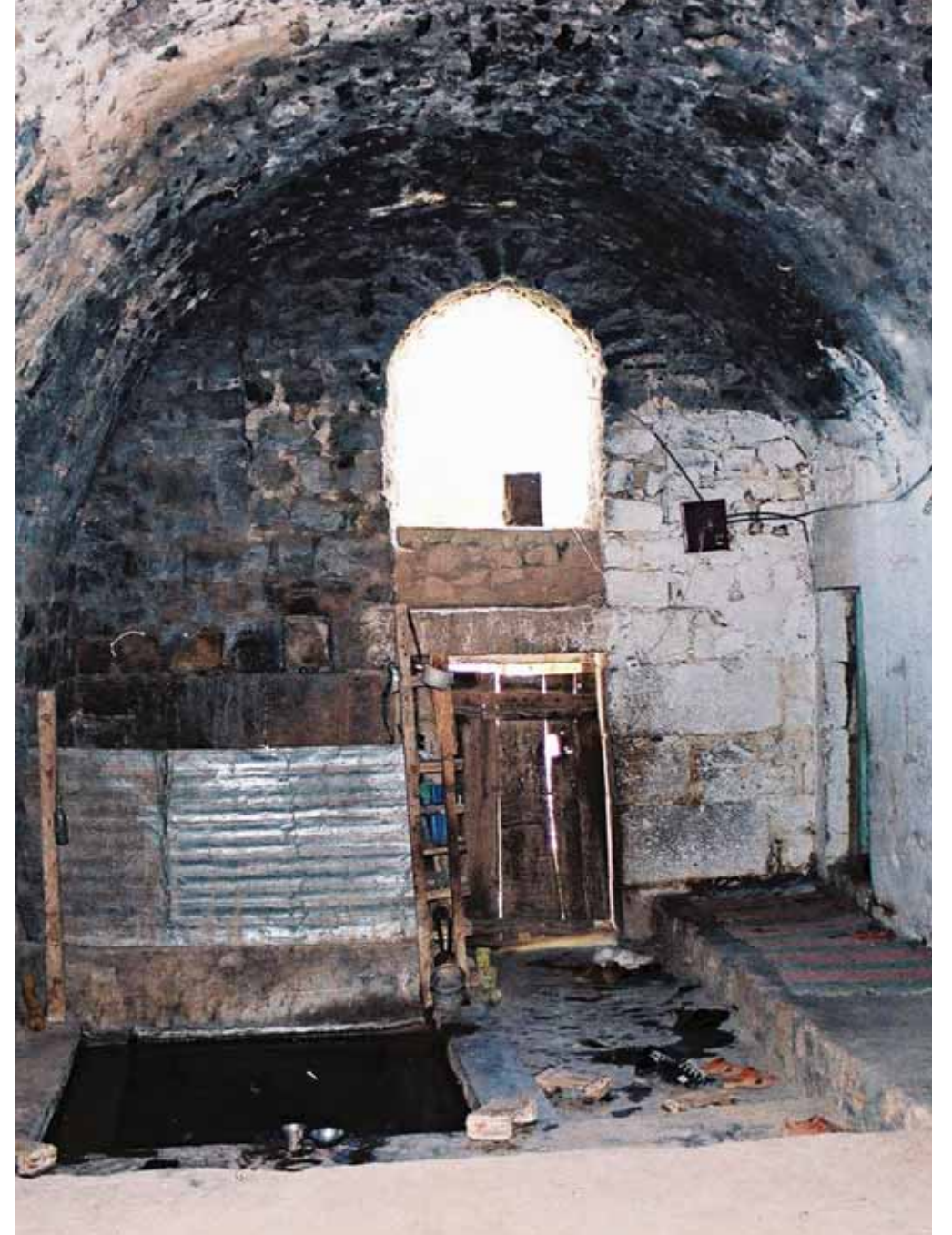
3.4.5. BİLGİLİ KÖYÜ CÂMİİ

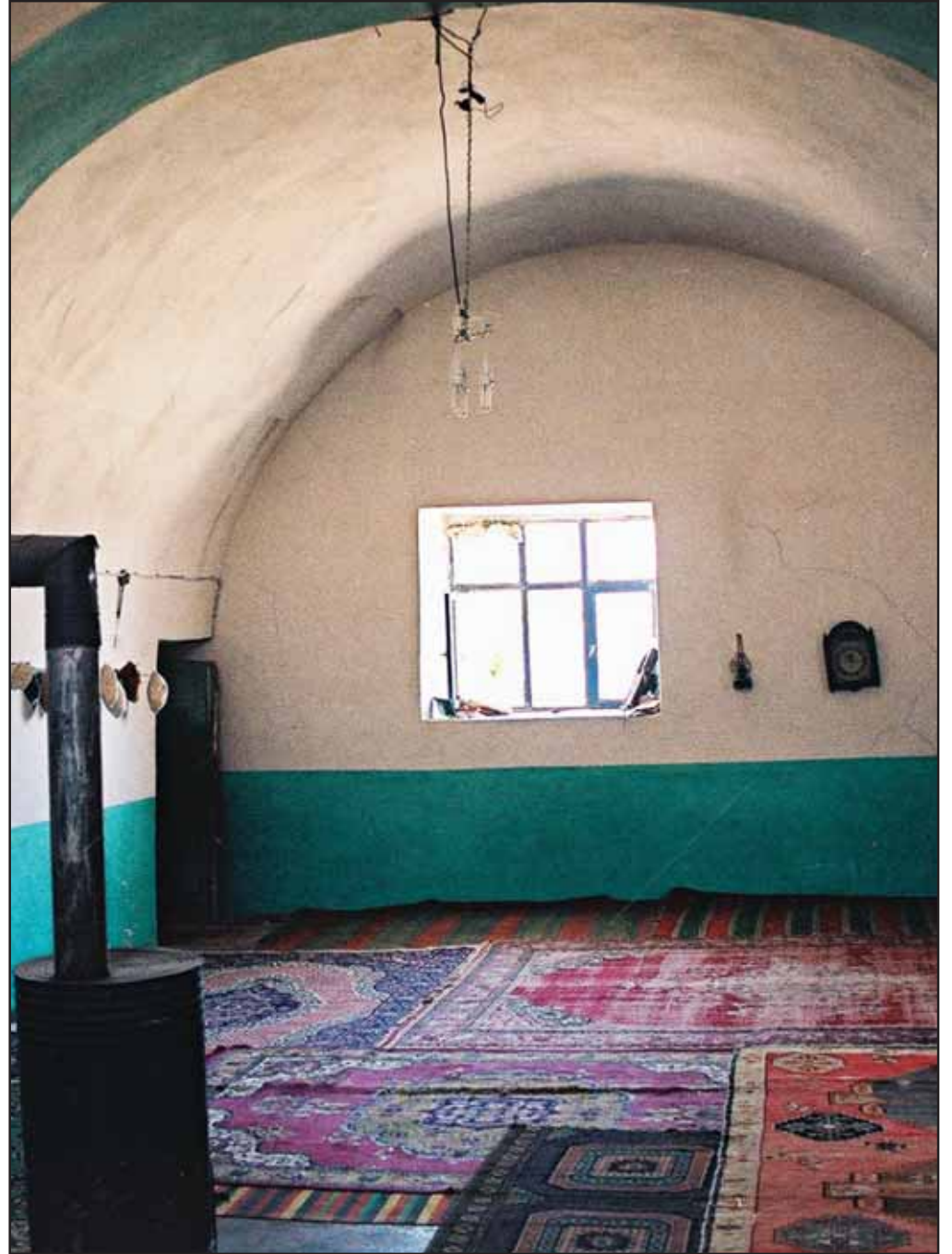
Eski Eruh olarak bilinen Bilgili Köyü Eruh İlçesine 26 km'lik mesafededir. Köy vadinin bitiminde ve vadiye hâkim tepedeki düzlükte kurulmuştur. Cami sağlam olup ibadete açıktır.

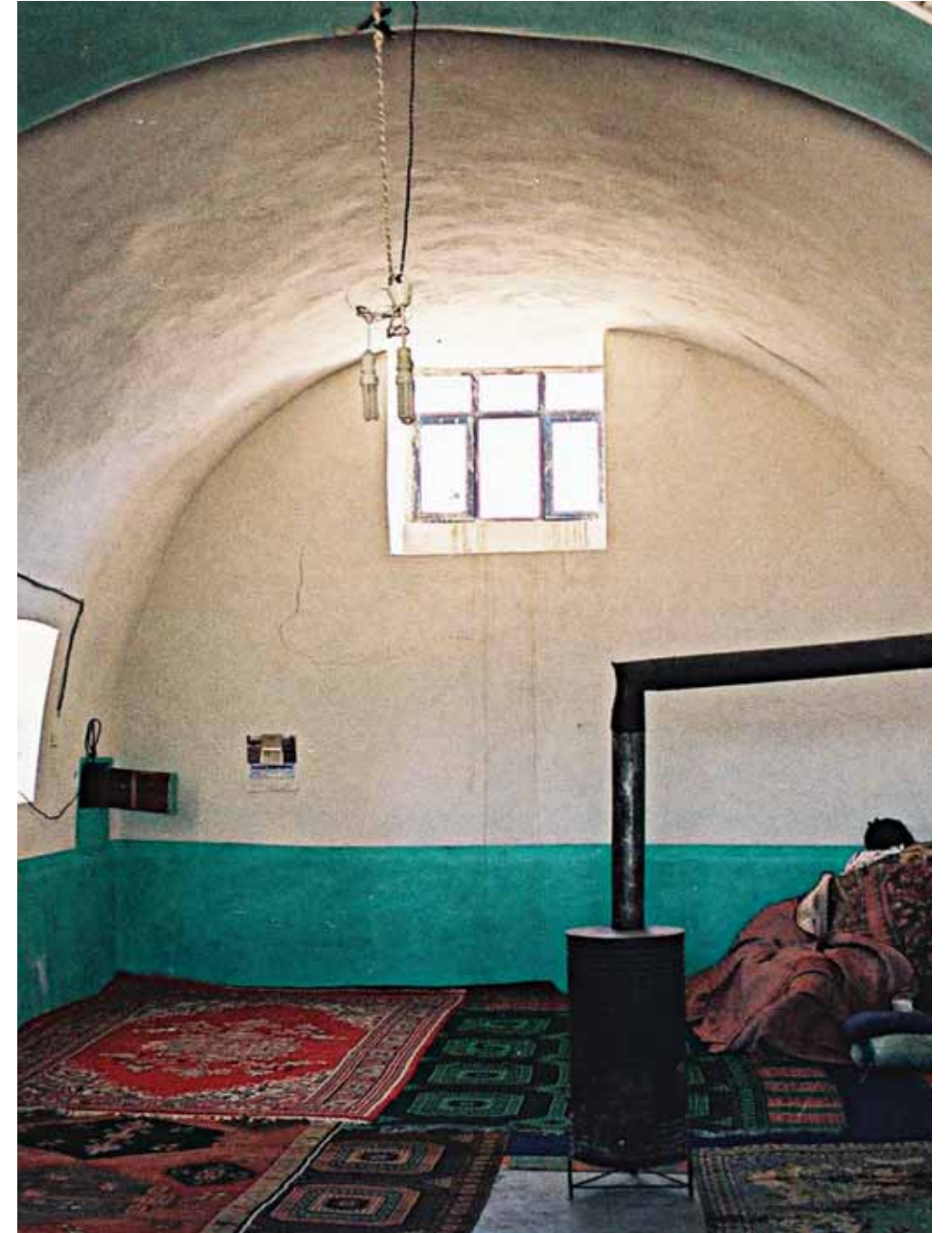
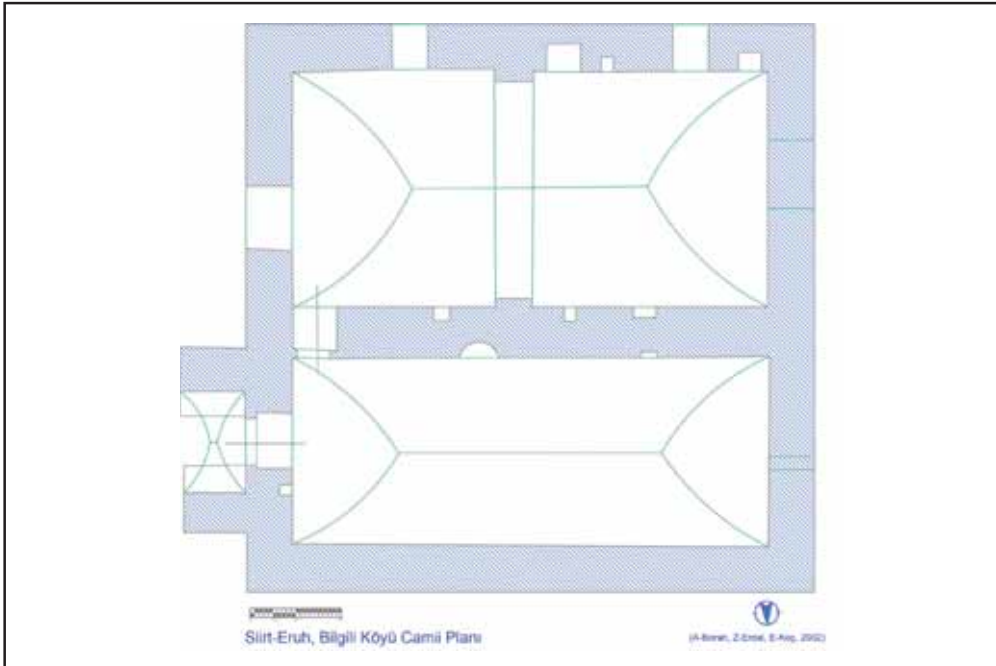
Giriş kapısı üzerindeki Arapça kitabede “Fakih Mahmud” ismi okunabilmektedir. Kitabede caminin inşa edildiği tarih hakkında bir bilgi yoktur. Harim giriş kapısının üzerindeki Arapça kitabede de “bu mescidin Ömer oğlu Yusuf” tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

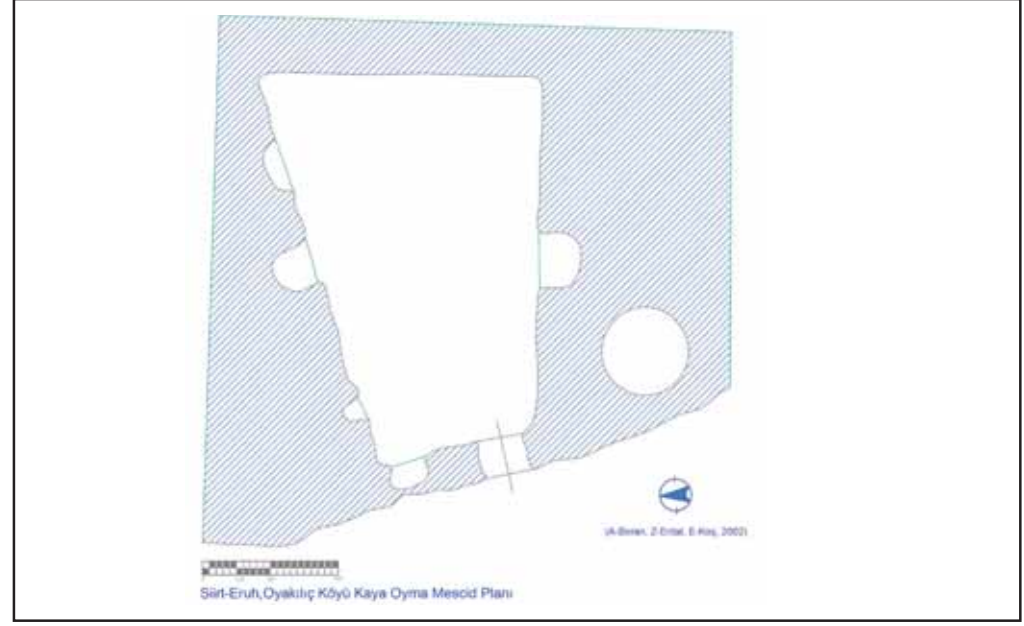
Yapı dıştan 12.50 X 13.90 m. ebatlarında, doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır. İç mekâna doğu cephesinde yer alan yuvarlak kemerli eyvan şeklindeki bir kapıdan girilmektedir.

Harim, kible duvarına paralel bir sahn ile giriş veya son cemaat yeri durumundaki ikinci sahnından oluşmaktadır. Caminin duvarlarının alt kısmı düzgün kesme taştan, üst kısmı kırma taş malzemedен inşa edilmiştir. İlk sahnın zemininde bir abdest almak için yapılmış bir havuz vardır.

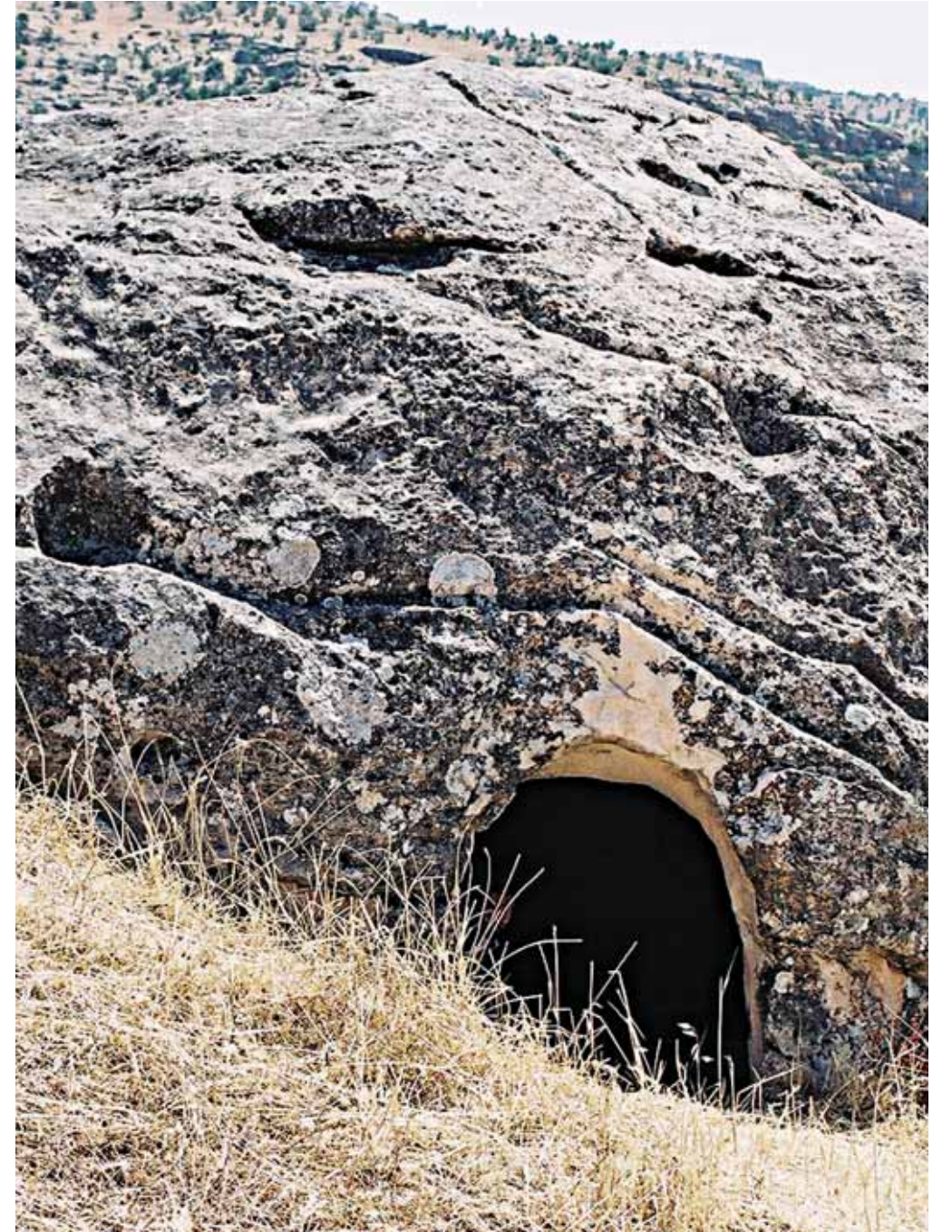
3.4.6. OYMAKILIÇ KÖYÜ KAYA OYMA CAMİİ

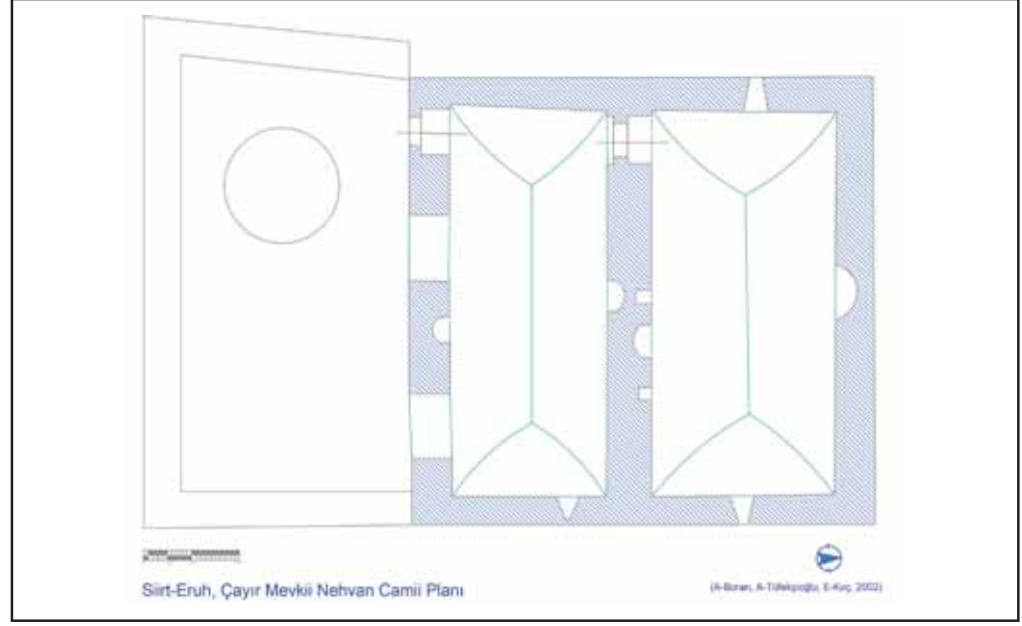
Eruh'a bağlı Oymakılıç Köyü'nün doğusunda ve köye yaklaşık 1 km. uzaklıkta vadinin yamacındaki kayalık alanda yer almaktadır. Çevresinde farklı kaya oyma mekanlar da vardır. Sağlam olup metruk haldedir.

Caminin üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Ancak planla çevresindeki diğer yapılar ışığında Osmanlı devrinde muhtemelen XVII. yy'da yapılmış olmalıdır.

Doğal kayanın oyulması ve yontulmasıyla elde edilen caminin giriş kapı açıklığının güneyinde sarnıç bulunmaktadır. Suyun sarnıca ulaşması için ana kaya üzerinde su kanalları açılmıştır.

Yapıya batı cephede yer alan ve ana kayanın oyulmasıyla açılan dikdörtgen formlu bir kapı açıklığından girilir. İç mekan 3.40 X 5.50 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda uzanan düzgün olmayan dörtgen plana sahiptir. İç mekânın kible duvarının ortasında kayanın oyulmasıyla yapılan yarım daire şeklinde mihrab nişi yer almaktadır.

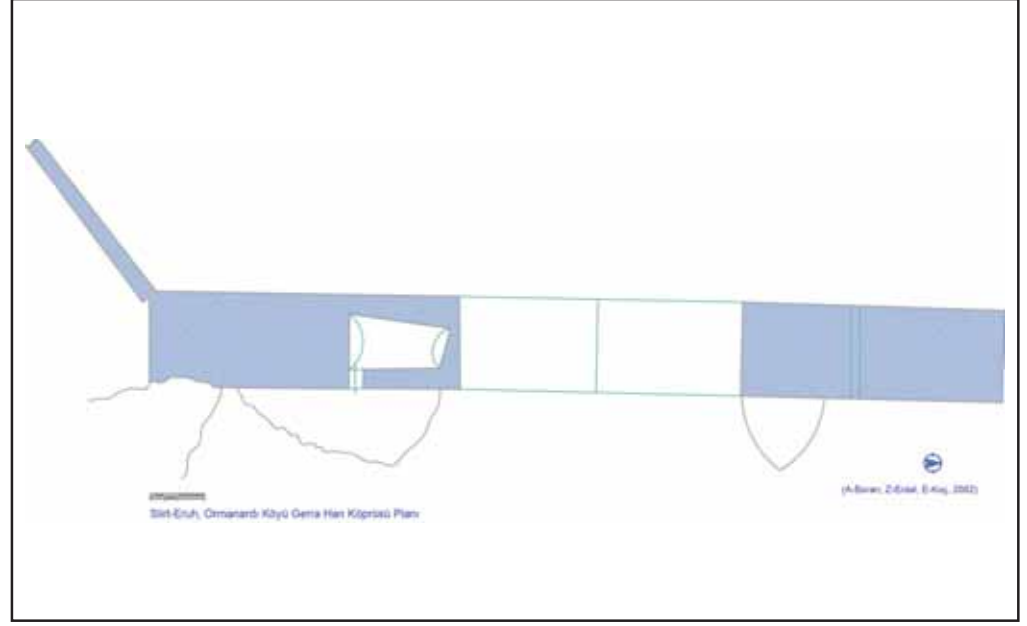
3.4.7. NEHVAN CAMİİ

Eruh ilçesine bağlı Çayır Köyündedir. Köy bugün terk edildiğinden yapı da kullanılmamaktadır.

Caminin üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Plan, malzeme ve inşaa tekniğinden hareketle eser Osmanlı döneminde XVII. yy'da inşa edilmiş olmalıdır.

Cami dıştan 9.25 X 9.60 m. ölçülerinde mihrab paralel iki sahınlı bir harim ile önünde işlevi tam belli olmayan bir mekandan oluşmaktadır. Harim içten beşik tonoz, dıştan düz dam örtülüdür. Yapı moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Caminin önünde (güneyde) 5.60 X 10.20 m. ölçülerinde işlevi tam olarak anlaşılamayan tamamen yıkılmış ve içerisinde yıkık kubbeli silindirik bir birim olan bir mekân yer almaktadır.

3.4.8. GERRA HAN KÖPRÜSÜ

Ormanardı Köyü'nde Gerre Han'ın yanında Dicle Nehri'ne dökülen çayın üzerinde kuzey-güney doğrultusunda kurulmuştur.

Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Ancak hanla birlikte Osmanlı döneminde XVII. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Tek gözlü ve yolu iki yöne eğimli köprülerdendir. Yapıda kesme taş malzeme kullanılmıştır. Menba yönünde birer sel yaran vardır. Gözün doğu tarafında birkaç yolcunun barınacağı tonozlu bir bölüm açılmıştır.

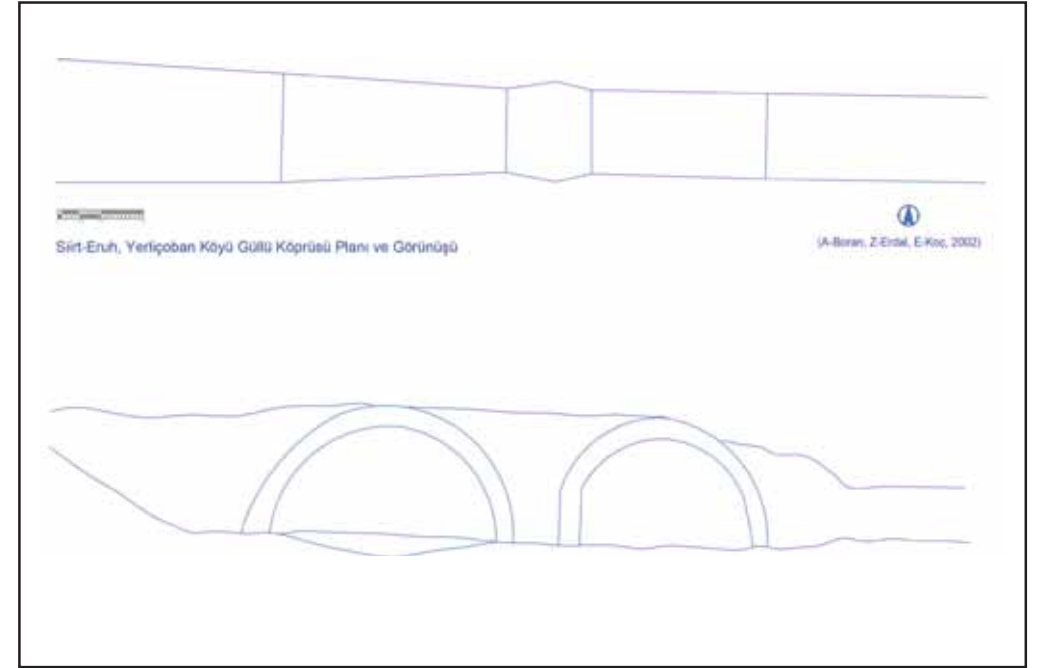

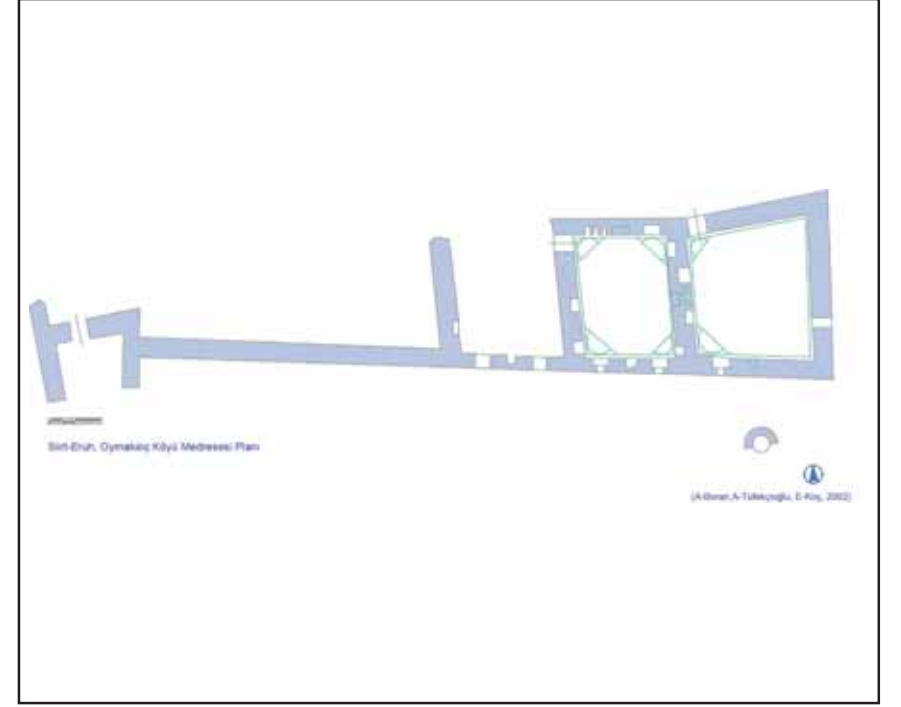
3.4.9. GÜLLÜ HATUN KÖPRÜSÜ

Yerliçoban Köyü'nün olduğu vadinin içinden akan derenin üzerinde kurulmuştur.

Köprü, köy ile köyün güneydoğusundaki bey konutunun arasındaki irtibatı sağlamak için yapılmış olmalıdır. Yapının üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Köylüler, köprünün Güllü adında bir kadın tarafından yaptırıldığını belirtmektedirler. Eser, plan, malzeme ve inşaa tekniğı bakımından Osmanlı döneminde XVII. yy'da yapılmış olmalıdır. Günümüzde köylüler tarafından kullanılan köprü tamamen sağlam durumdadır.

Yapı, doğu-batı yönünde uzanmakta olup yuvarlak kemerli ve iki gözliüdür. Yapının döşeme uzunluğu 22.00 m., genişliğı 2.20 m' dir. Köprünün yuvarlak kemerleri üçayak üzerine oturmaktadır. Ortadaki bağımsız payenin menba ve mansab tarafları hafif dışarı taşırılarak selyaran işlevi görmesi sağlanmıştır.

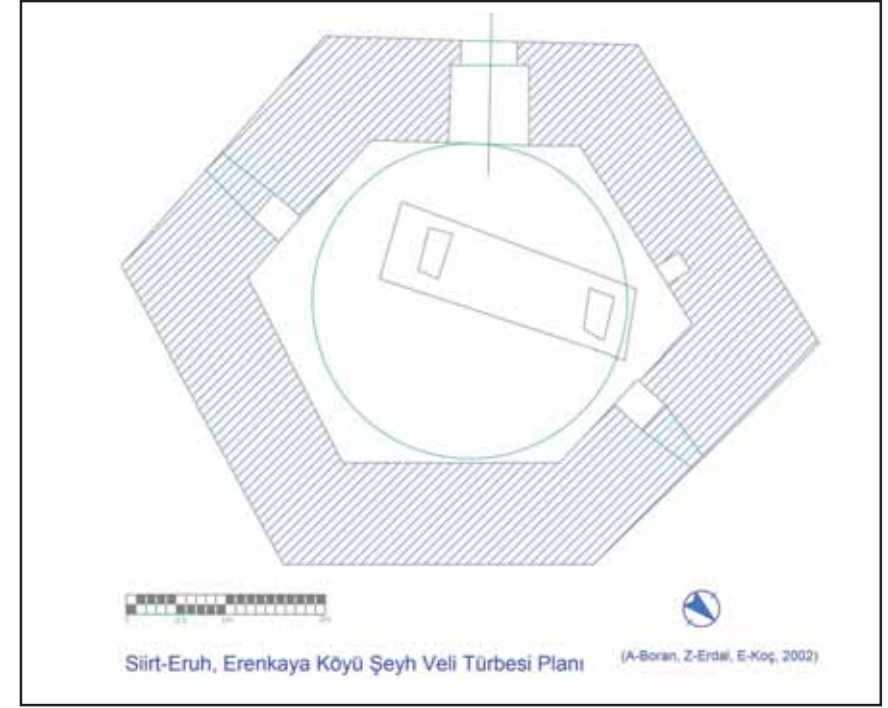
3.4.10. OYMAKILIÇ KÖYÜ MEDRESESİ

Oymaklıç Köyü'nün içinde han ve caminin doğusundadır. Oldukça harap haldedir.

Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yapıda kullanılan malzeme ve duvar dokusundan hareketle Osmanlı devrinde XVIII. yy'n sonlarında yapılmış olmalıdır.

Medrese, doğu-batı yönünde 6.40 X 29.90 m. ölçülerinde uzanan düzgün olmayan dörtgen planındadır. Medrese, giriş bölümü, su kuyusu ve peş peşe sıralanan odalardan oluşmaktadır. Su kuyusu, giriş bölümü ve doğudaki odalardan üç tanesi kısmen sağlam durumdadır. Kalan tromp izlerinden bu odaların orijinalde kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Cas ve kırma taş malzemeden inşa edilmiştir.

3.4.11. ŞEYH VELÎ TÜRBEŞİ

Türbe, Erenkaya Köyü mezarlığı içindedir.

Türbeye ait iki kitabe bulunmaktadır. Bunlardan biri güney cephedeki giriş kapısı üzerinde, diğeri türbe içinde korunmaktadır. Kapı üzerindeki kitabe-den türbede Şeyh Şah-ı Velî'nin medfun olduğu, 1130/1718'e vefat ettiği ve Abdullah adlı sanatkarın adı öğrenilmektedir. Türbede muhtemelen bu tarihten sonra inşa edilmiş olmalıdır.

Türbe, içten ve dıştan altıgen planlıdır. İçten kubbeyle dıştan ise pramidal külahla örtülmüştür. İç mekâna güney cephesindeki yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir. Duvarlar, hem içten hem de dıştan kireçle sıvanmış olup herhangi bir süsleme içermemektedir. Türbe içinde Şeyh Velî'nin sade ahşap sanduka tipinde mezarı yer almaktadır.

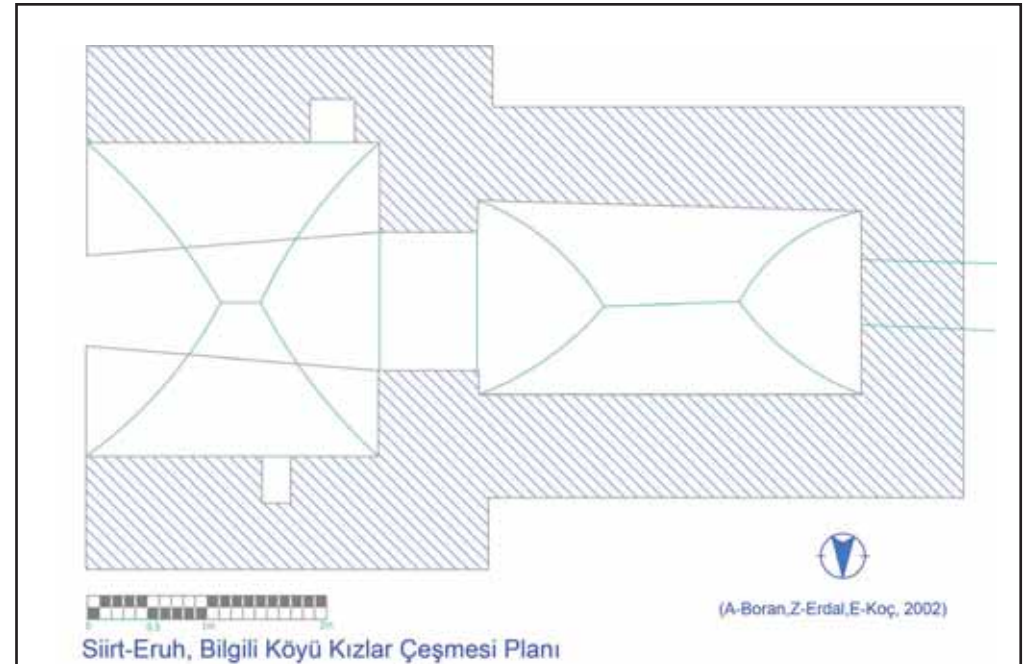

3.4.12. KIZLAR ÇEŞMESİ

Eski Erüh olarak adlandırılan Bilgili Köyü'nde Jandarma Karakolu'nun hemen üst kısmındadır.

Çeşmenin üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Yapıda kullanılan düzgün taş malzemeden hareketle Osmanlı devrinde XVIII. yy II. yarısında yapılmış olmalıdır. Sağlam olan çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

Bağımsız çeşmelerden olan yapı iki kısımdan oluşmaktadır. Önde eyvan biçimli çeşme arkada ise dikdörtgen biçimindeki suyun toplandığı su haznesi bölümü yer almaktadır. Hafif meyilli bir arazi üzerinde olan yapı, doğu-batı yönünde uzanmakta ve dıştan 4.30 X 7.20 m. ölçülerindedir.

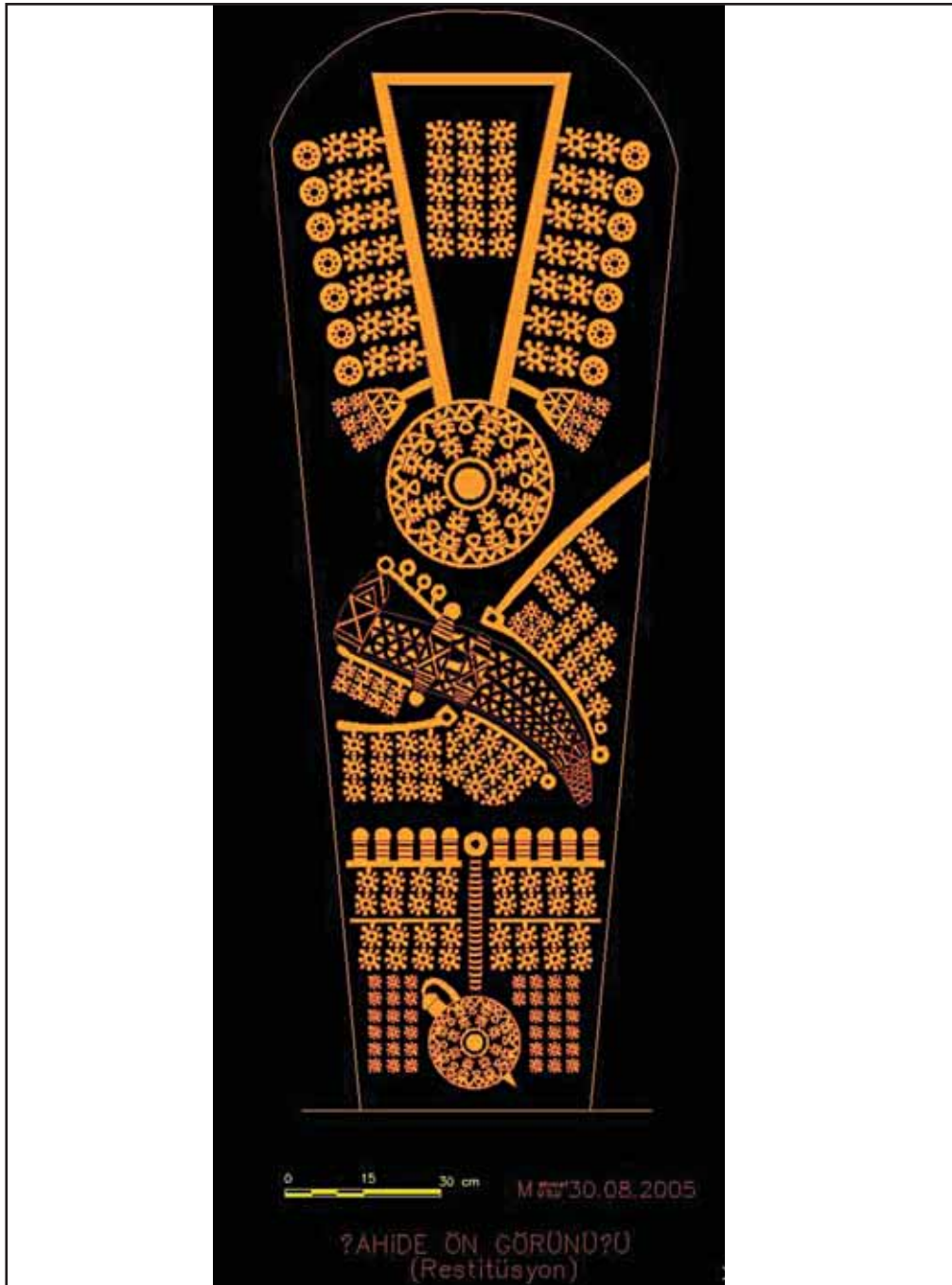

3.4.13. DİKBOĞAZ KÖYÜ MEZARLIĞINDAKİ ASKER KABRİ

Kabir yazısız ve tarihsizdir. Baş ve ayak şahideli, sandukalı formdadır. Baş şahidesi 90 x 25 x 7 cm ölçülerinde olup iç yüzünde boyuna asılmış maldalya, onun altına kını içine sokulmuş bir hançer, biraz altta bel kemeri ve kemer üzerinde fişekler, kemer altına da su matarası motifleri işlenmiştir. Tüm bu motiflerin üzeri geometrik motiflerle, pençerle ve zikzaklarla süslenmiştir.

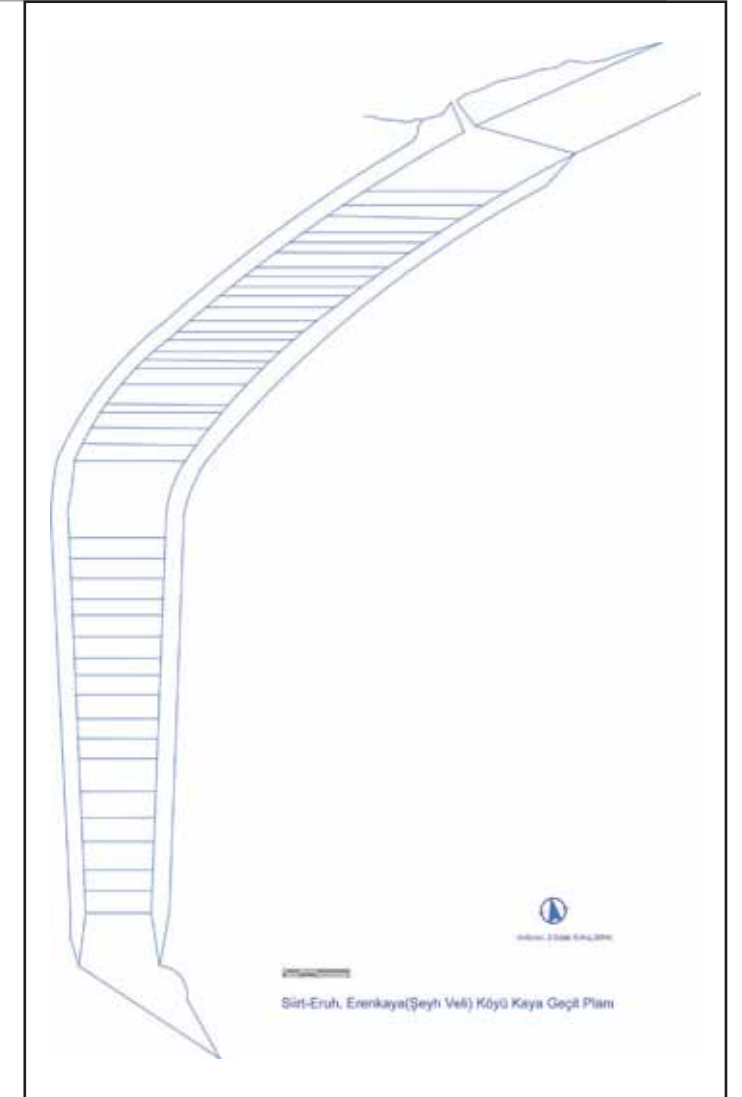
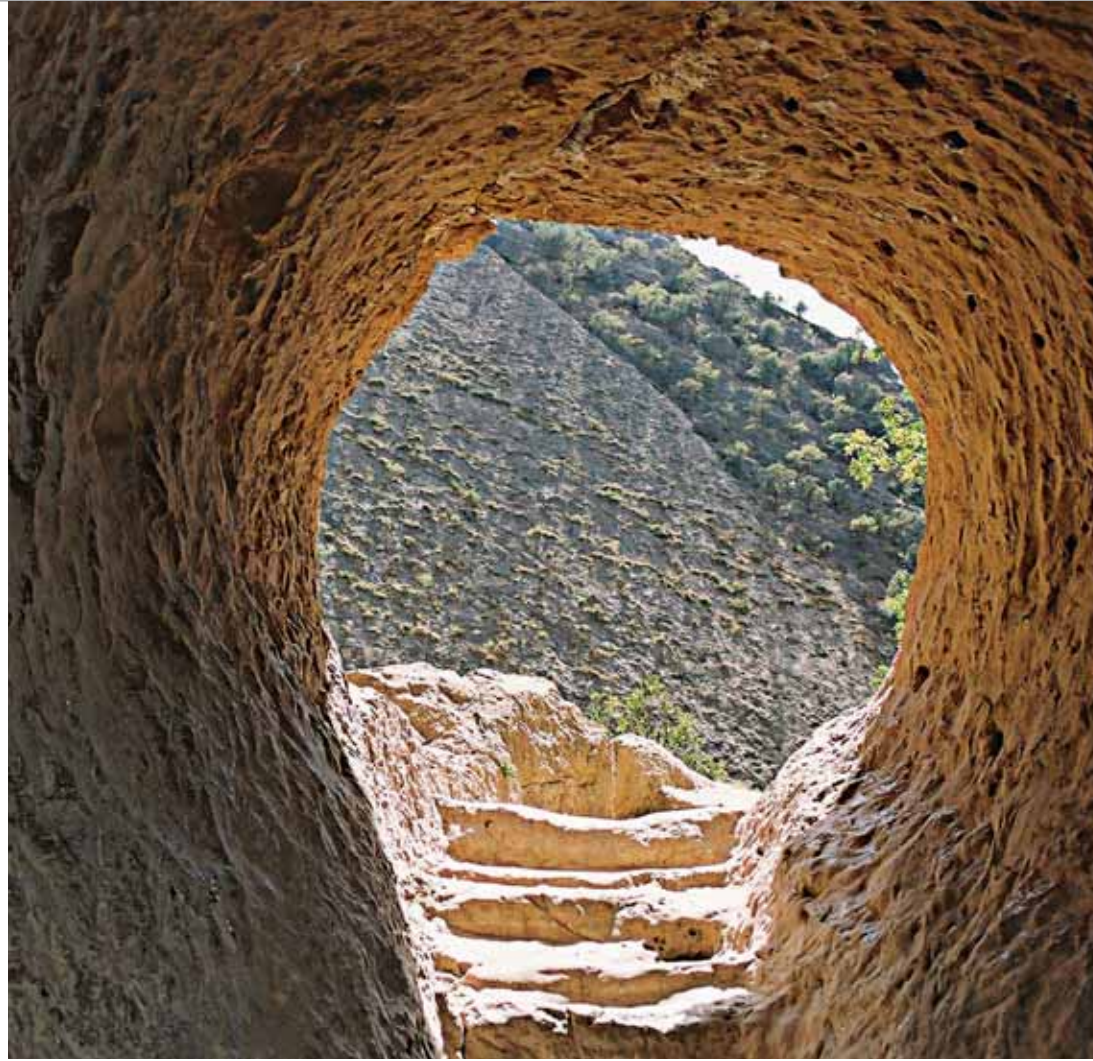
Baş şahidesinin dış yüzüne ise boyuna asılmış bir tabanca ve bel kemeri içine sokulmuş bir kama motifi işlenmiştir. Burada da bütün motiflerin üzeri boş yer bırakmamacasına süslenmiştir.

Baş şahidesinin yan yüzeylerine kıvrık dal ve çiçek motifleri işlenmiş ve kenarları halat motifleriyle sınırlandırılmıştır. Ayak şahidesi mevcut durumuyla 50 x 23 x 7 cm ölçülerdedir. Şahidenin dış yüzüne halat motifleriyle birbirinden ayrılmış iki satıra 4 adet kuş, üst kısma ise pençli bitki motifleri resmedilmiştir. İç yüzünde ise apoleti andıran motifler vardır.

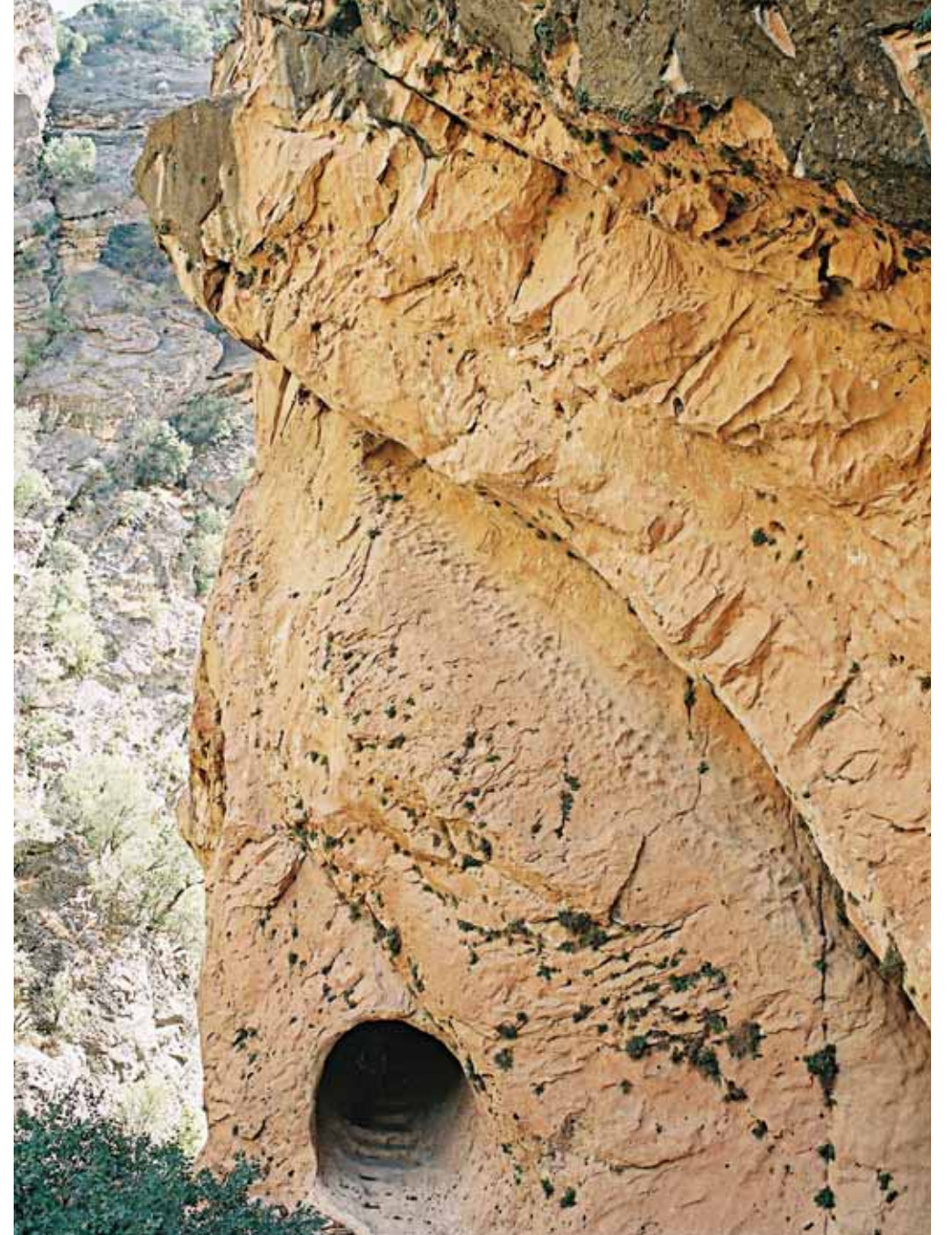

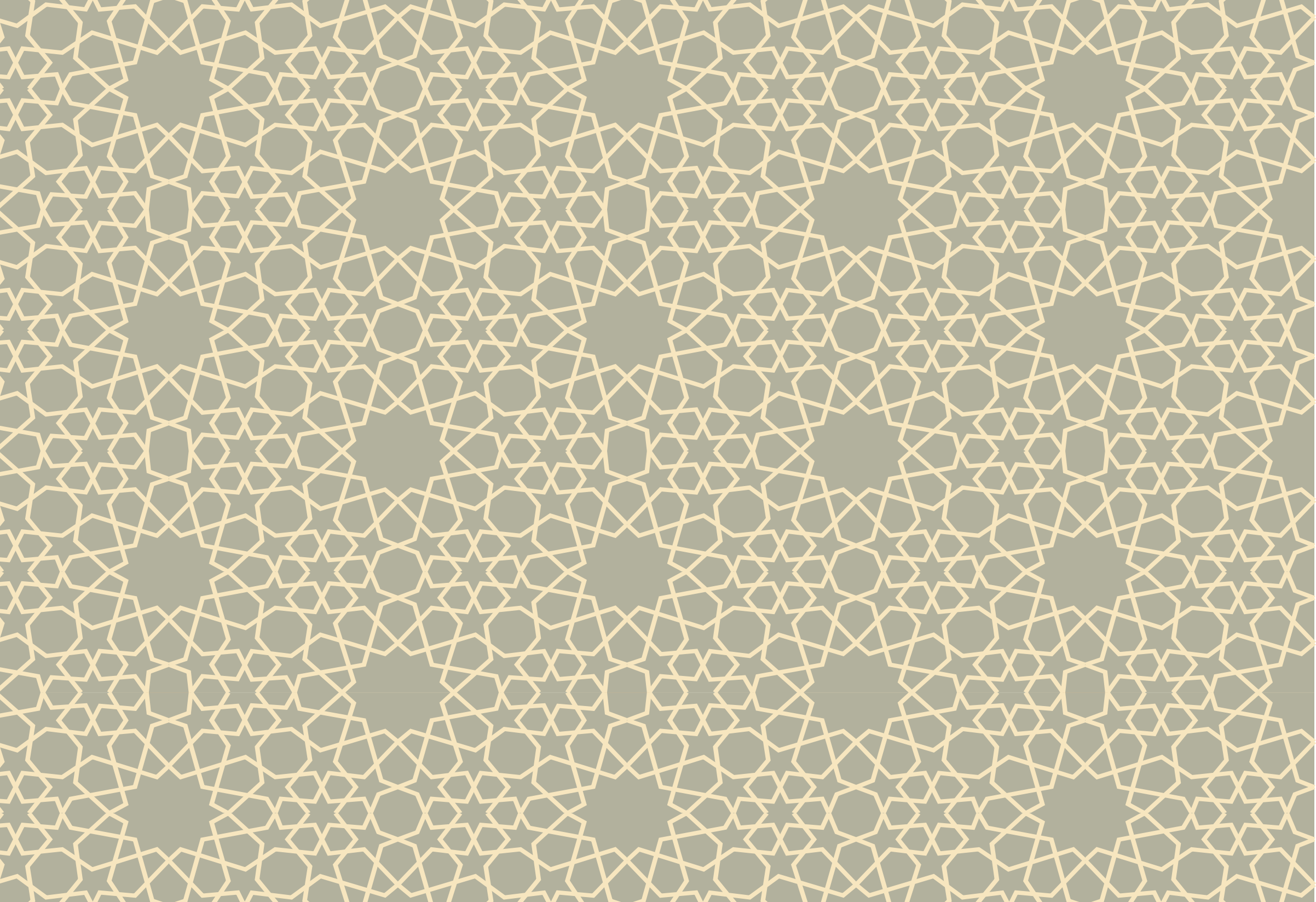

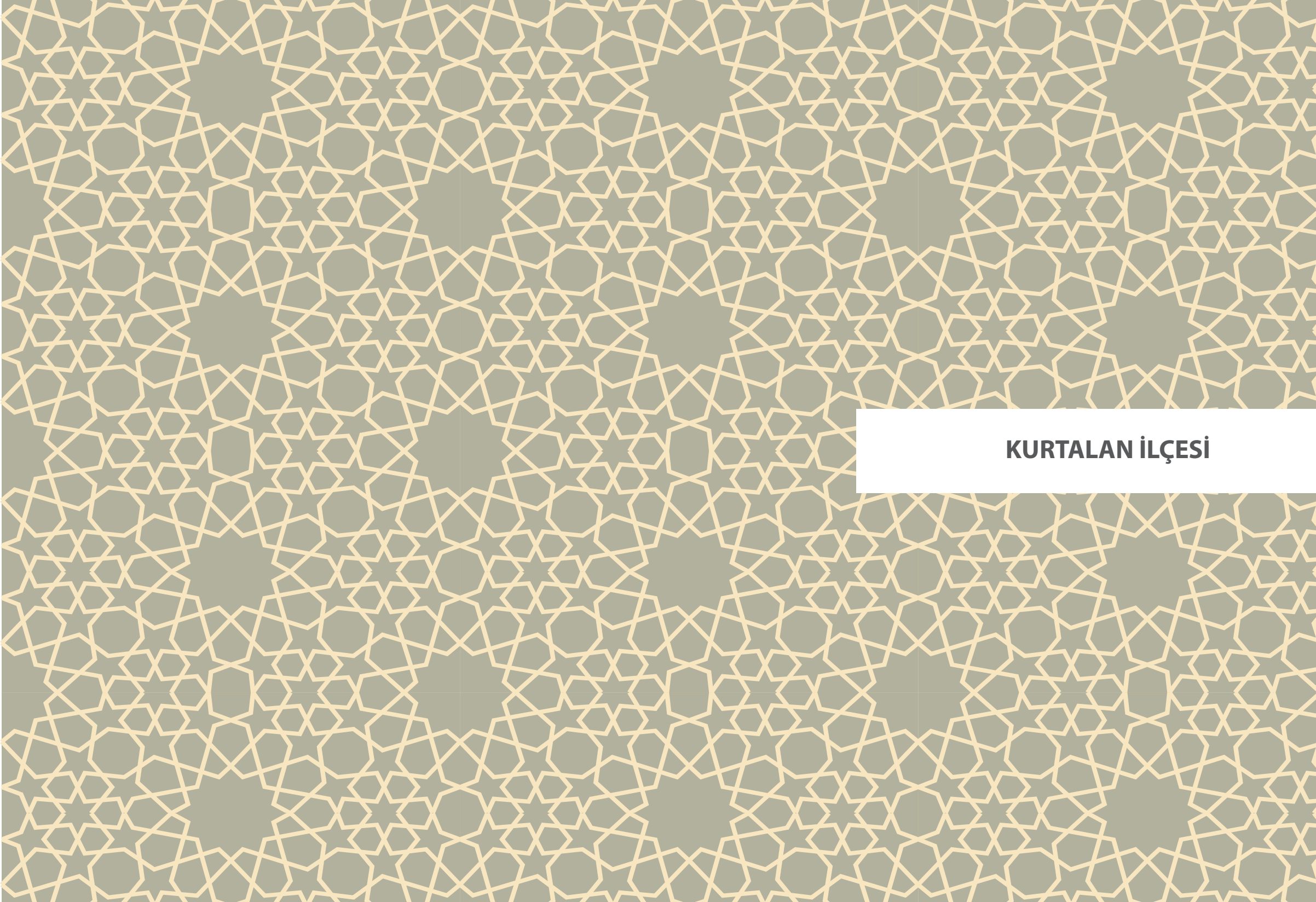

3.4.14. KAYA GEÇİT

Erenkaya (Şeyh Veli) Köyü ile Erdoğan Köyü arasında Delik Taş Deresi kenarındadır. Dereyi takip eden kervan yolunun dik kesen doğal kayalık oyulup zemininin merdiven basamakları biçiminde yontulmasıyla geçit oluşturulmuş olup 41 basamaklıdır. İçerisinden yaya yada yüklü insan ve hayvan çok rahat bir şekilde geçebilmektedir.

KURTALAN İLÇESİ

3.5. KURTALAN İLÇESİ

3.5.1. ERZEN ŞEHİRİ VE KALESİ

Son yapılan araştırmalara kadar tam olarak yeri tespit edilemeyen Erzen şehri, Siirt İli Kurtalan İlçesi'ne bağlı Şeyh Yunus Köyü ile Batman İli Kozluk İlçesi Oyuktaş Köyü Yeşilyurt Mezrası arasında Garzan Nehri'nin doğusunda, yer almaktadır.

Erzen şehrinin tarihi İslam öncesi ve İslam dönemi olmak üzere iki döneme ayrılır. İslam döneminde ise Dilmaçoğulları Beyliği Devri (1085-1394) en uzun ve en önemli bölümü oluşturmaktadır.

Erzen ismine ilk defa Asur Kralı II. Asurnasirpal (M.Ö. 884-859)'in Nairi Ülkesi'ne yaptığı seferleri anlatan çivi yazılı metinlerde rastlanılmaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi şehir bu tarihten daha önceki bir zamanda kurulmuş olmalıdır. Asur Dönemi'nden sonra şehir hakkındaki ilk bilgileri Roma Dönemi'nde görülmektedir.

Erzen ve içinde olduğu bölge Roma - Bizans döneminde çok sık meydana gelen savaş neticesinde tam manasıyla bir gelişme gösterememiştir. Yöre bu savaşlarda yağmalanmış, halkı ise ya kılıçtan geçirilmiş ya başka yerlere sürülmüş yada köle olarak kullanılmıştır. İslamın ordularının akınları sonucunda Hz. Ömer Döneminde komutan İyaz b. Ganem tarafından fethedilen Erzen ve çevresi İslamlaşmaya başlamıştır.

Dilmaçoğulları Beyliği Döneminde Erzen (1085-1394).

Anadolu'nun en eski ve Artuklular'dan sonraki en uzun ömürlü Türkmen beyliği olan Dilmaçoğulları, Ortaçağ kaynaklarında "Dilmaç, Dimlaç, To gan Arslan ve el-Ahdab (kambur) oğulları" olarak da geçmektedir. XII. yüzyıl boyunca Bitlis ve Erzen merkezli bir beylik kuran Dilmaçoğulları, Bitlis'in

ellerinden çıkmasından sonra sadece Erzen'den ibaret bir hâkimiyet alanına sahip olmuşlardır.

Dilmaçoğulları, Diyar-ı Bekr'in önemli şehirlerinden Erzen'i ele geçirmek suretiyle hâkimiyet alanını genişlettiği gibi beyliğin asıl merkezlerine de Erzen yapmışlardır.

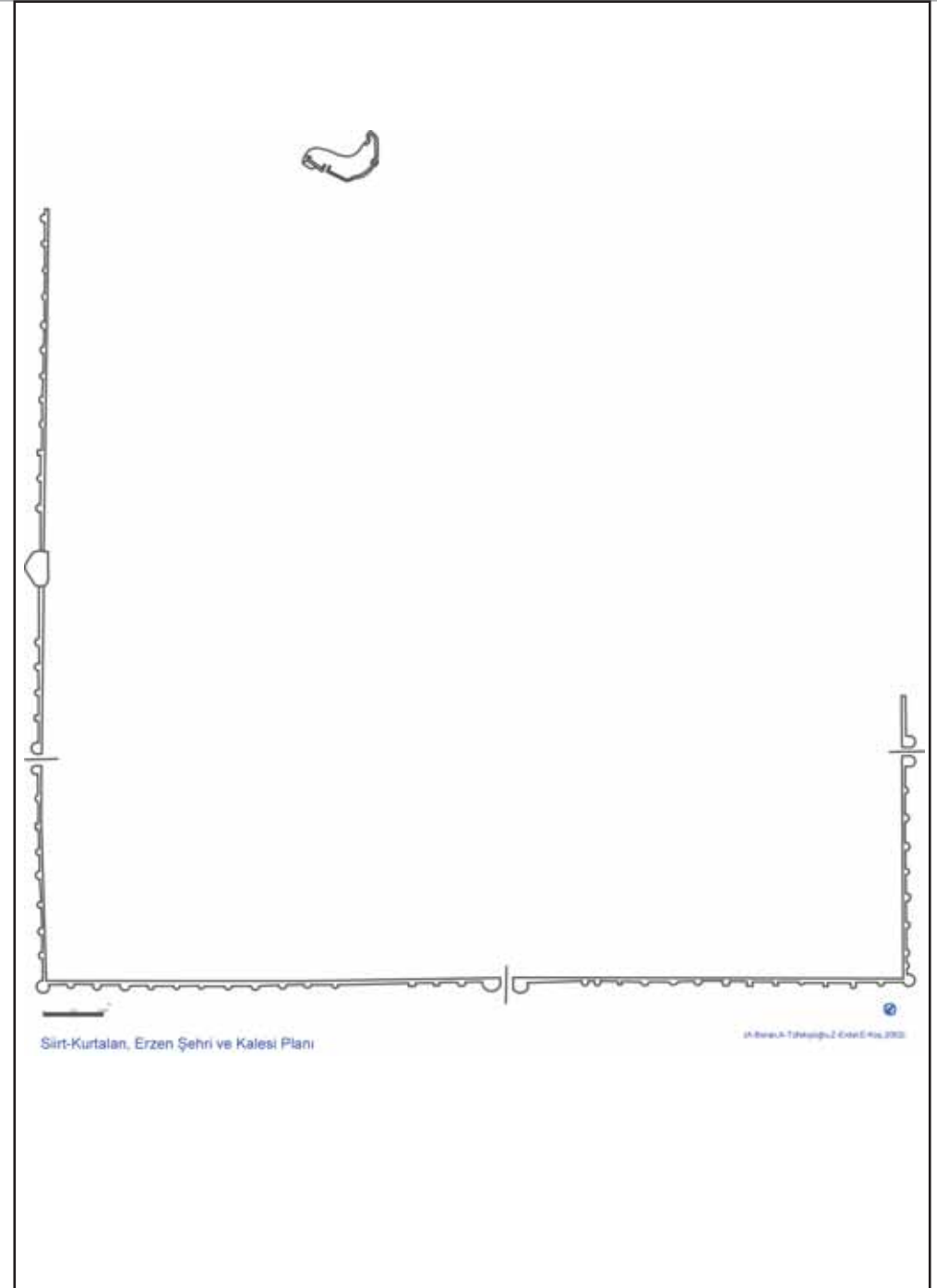
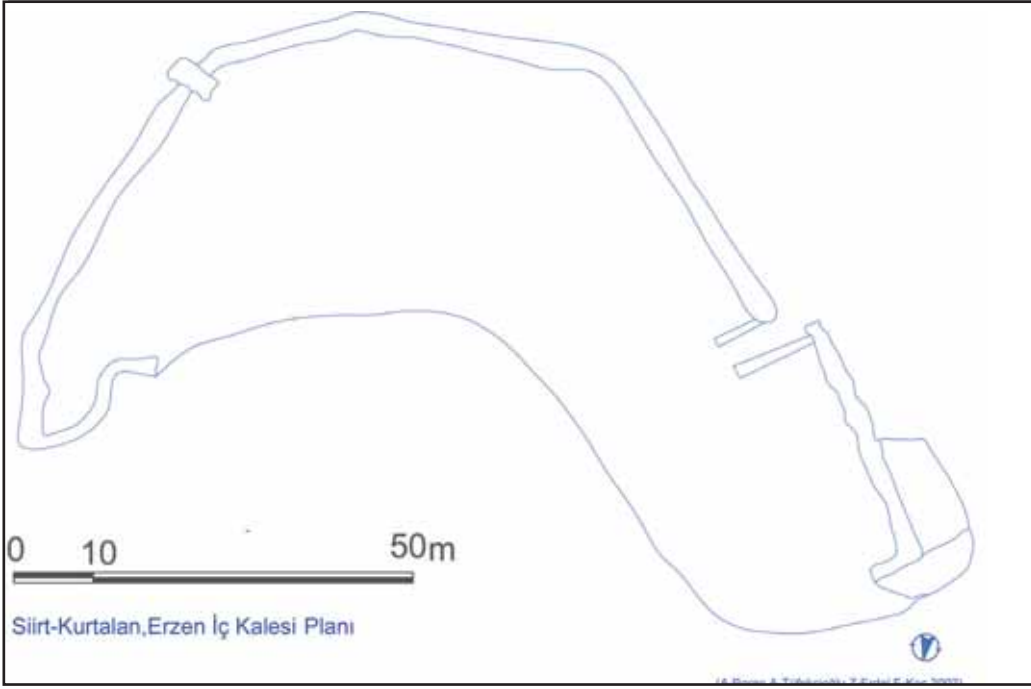
XIV. yüzyılın ilk yarısında Erzen, Hasankeyf Artukluları'nın akınlarına maruz kalmıştır. Akkoyunlu Devleti sultanı Uzun Hasan 1469 yılında, Karakoyunlu sultanı Hasan Ali'yi yenerek tüm Karakoyunlu ülkesini ele geçirir. Böylece Diyarbekr bölgesi içinde olan Erzen'de Akkoyunluların eline geçer.

Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Safevi Sultanı Şah İsmail'i yenmesi sonucunda, Erzen ve çevresi Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.

Prof. Dr. Ali Boran başkanlığında 2002 yılında gerçekleştirilen Siirt İli ve İlçelerini kapsayan yüzey araştırmaları sonucunda Erzen kale şehir (dış kale ve iç kale) tespit edilmiştir. Şehrin üzerinde günümüzde pamuk üretimi yapılmaktadır. Erzen, Garzan Çayı'nın kenarında düz verimli alan üzerinde kurulmuş olup dikdörtgen bir plana sahiptir. Şehirden iç kale, dış kale ile üç girişi günümüze gelebilmiştir.

İç kale günümüzde tespit edildiği kadarı ile 90 x 60 m ebatlarında hilal biçimindedir. İç kale surları düzgün yekpare taşlardan inşa edilmiştir. İçindeki yapılar ve üst örtüde de yekpare taş ve horasan harcı kullanılmıştır. Kalan bu izlerden yapıların dönemi ve mimarisi için önemli bulgular taşıdığı anlaşılmaktadır.

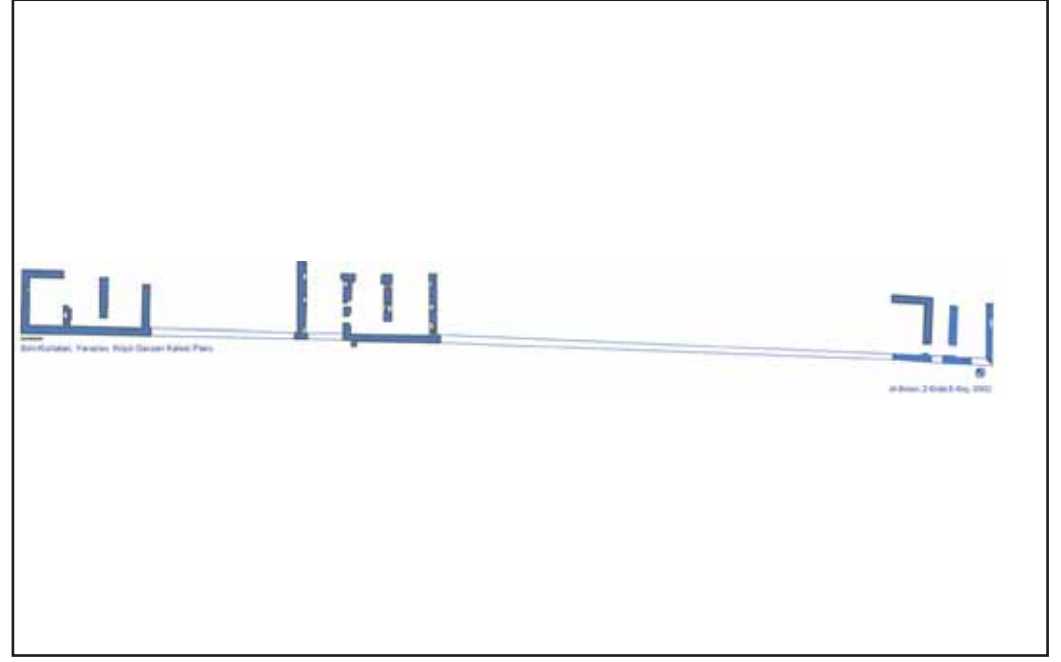
Şehrin etrafını kuşatan dış kale yaklaşık olarak dörtgen planlıdır. Dış kalede 66 tane burç tespit edilmiştir. Girişin sağlandığı burçlar diğerlerinden daha büyüktür. Dış kale yaklaşık olarak 1300 x 1500 m. lik bir alanı kaplamaktadır.

3.5.2. GARZAN KALESİ

Yanarsu Köyü'nün hemen kuzeyinde çevreye hakim bir kayalık tepe üzerindedir.

Kale üzerinde kim tarafından ve ne zaman yapıldığına veyahut onarıma ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Garzan Beyliği'nin merkezi olması ve kullanılan malzeme ve inşa tekniği bakımından mevcut kalıntılar Osmanlı dönemiminde, XVIII. yy da yapılmış olduğu düşünülmektedir. Kale günümüzde oldukça harap bir haldedir.

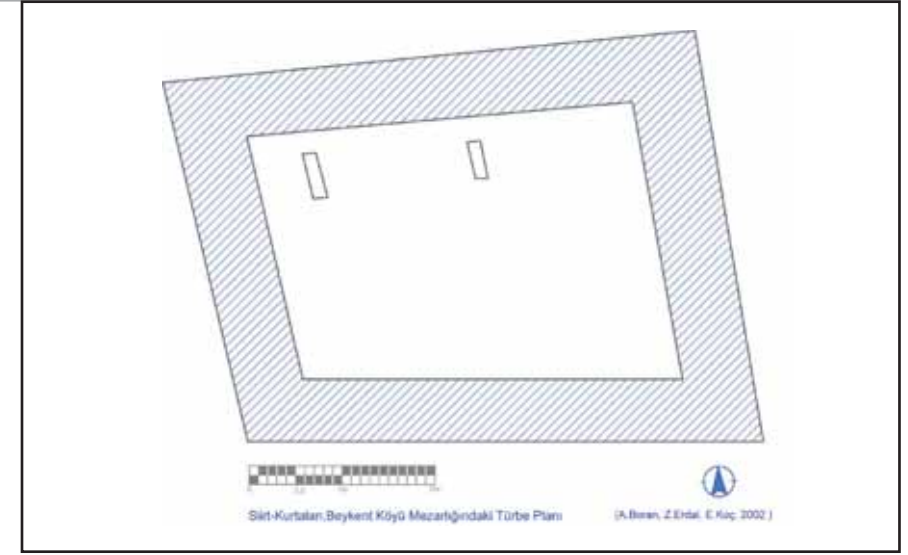
Köyün kuzeyindeki fazla yüksek olmayan doğal kayalık üzerine kurulan kale kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kale, bir cami ile birbiri ardınca sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır.

Kalan izlerden kalenin bazı bölümlerinin iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Kale içindeki mekânlar kayalık zeminin verdiği imkânlar çerçevesinde yan yana sıralanmış ve birbiri içinden geçilen eyvan ve odalardan oluşmaktadır. Mekânlar moloz taş ve kırma taş malzemeden inşa edilmiştir.

3.5.3. MURAD HAN TÜRRESİ

Beykent Köyü'nün güneyinde yer almaktadır.

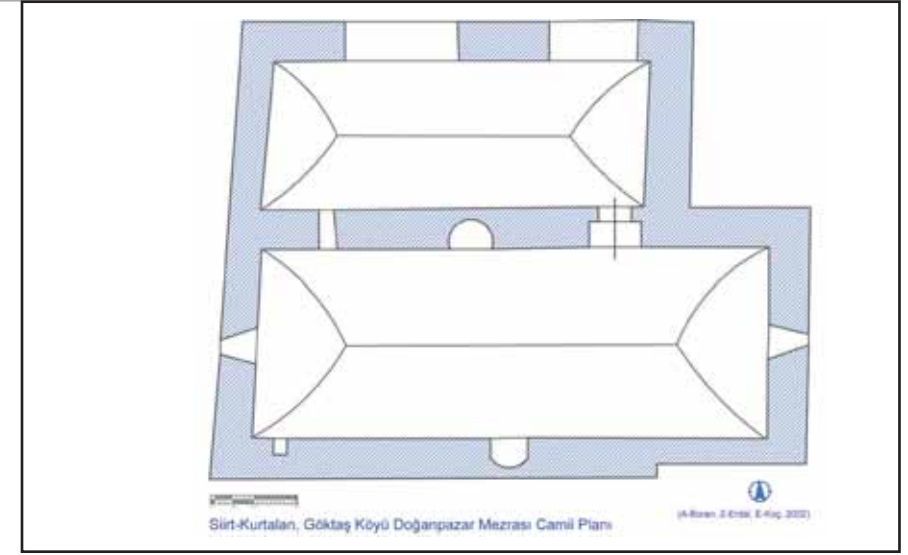
Türbe içindeki mezar taşlarına göre mezar, Muhammed Bey'in oğlu olan ve Hazzo (Kozluk)'nın Osmanlı beylerinden Murad Han Bey'e ait olup, 1104 / 1693 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Mezar taşındaki tarihten hareketle türbenin de aynı yıllarda inşa edilmiş olmalıdır.

Türbe, dikdörtgen planlı olup üst örtü ve beden duvarlarının çoğu yıkılmıştır. Düzgün olmayan dörtgen planındadır. Üzeri tamamen açık bırakılmıştır. Dıştan 4.50 X 5.60 m. ölçülerindedir. Moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir. Kuzey duvarının hemen önünde baş ve ayak şahideleri olan bir mezar yer almaktadır.

125x 40x 08 cm ölçülerinde şahideler doğrudan toprağa oturtulmuş dikdörtgen gövdeli formda olup sivri kemerli tepelikle sonlanmaktadır.

Her iki şahidenin de iç yüzlerinde altı satır halinde yazılmış celi sülüs kitabeler vardır. Baş şahidesindeki kitabe Arapça, ayak şahidesindeki ise Osmanlı Türkçesi'yle yazılmıştır. Şahidelerin dış yüzlerine ise geometrik motiflerle ayrılmış pano içlerine iri rumi, yaprak ve penç motifleri işlenmiştir.

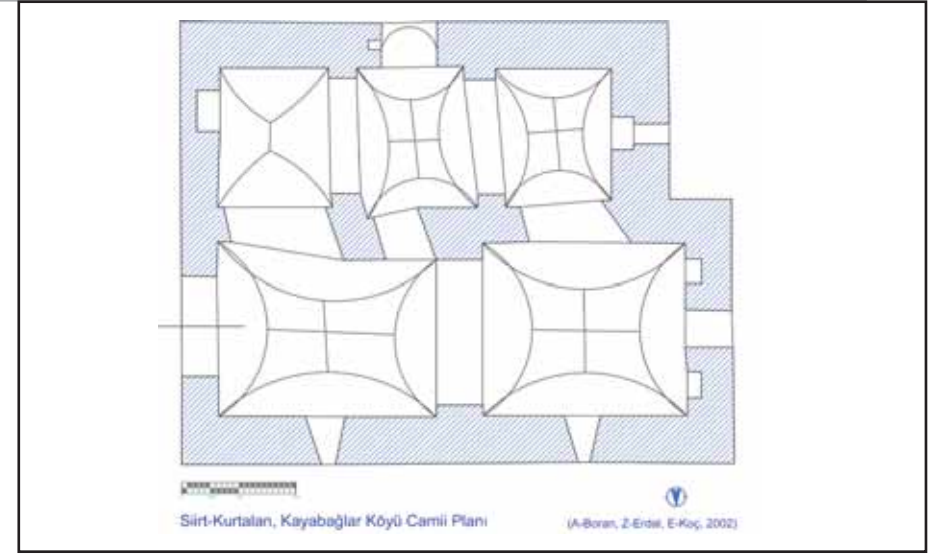
3.5.4. GÖKTAŞ KÖYÜ DOĞANPAZAR MEZRASI CÂMİSİ

Kurtalan İlçesi'ne bağlı Gökteş Köyü'ne bağlı Doğanpazar Mevrası'ndaki kalenin bulunduğu tepeliğin hemen altında tarlaların arasındadır.

Yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Camide kullanılan malzeme ve plan tipolojisi açısından Osmanlı Devleti zamanında, XVIII. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Günümüzde yerleşim biriminin oldukça uzakta olan cami metruk haldedir.

Dıştan 10.40 X 13.40 m. ölçülerindedir. Kesme ve moloz taş malzemeden inşa edilen cami tamamen sağlam durumdadır Orijinalde mihraba paralel dikdörtgen planlı bir harim ile bunun kuzeyinde son cemaat yeri bulunmaktadır.

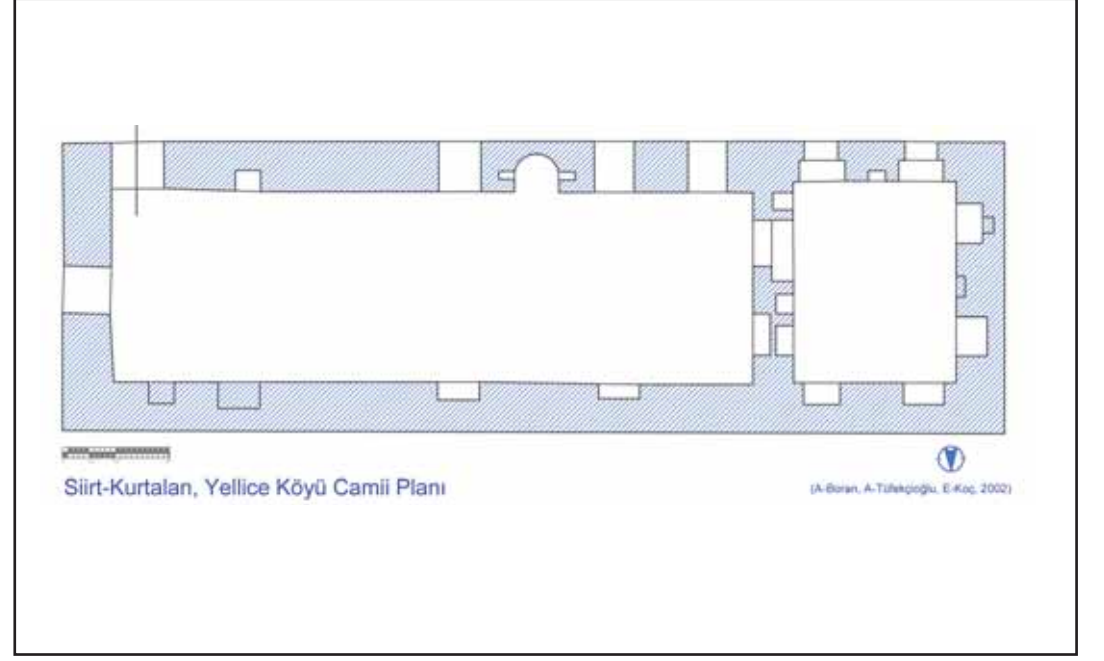

3.5.5. KAYABAĞLAR KÖYÜ CAMİSİ

Kurtalan'a bağlı Kayabağlar Köyü'nün içinde yer almaktadır. Yapının üzerinde biri 1265 / 1848 ve diğeri de 1275 / 1858 tarihli iki adet kitabe vardır. İçeriği tam olarak okunamadığı için cami ile bağlantısı tespit edilememiştir. Yapının plan, malzeme ve teknik özelliklerinin yanı sıra bu tarihleri de dikkate alarak Osmanlı döneminde, XVIII –XIX. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır. Sağlam olan cami günümüzde ibadete açıktır. Güneyine eklenen birimlerle cami genişletilmiştir.

Dıştan 7.80 X 9.55 m. ölçülerindeki camiye doğu cephesinde açılan yuvarlak kemerli bir kapı ile girilmektedir. Harimi, mihraba paralel iki sahnin oluşmakta ve her iki sahnin iki kalın paye oturan sivri kemerlerle birbirinden ayrılmaktadır. Camide moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kuzeydeki sahnin iki, güneydeki sahnin ise 3 bölümlüdür. Kible duvarının ortasındaki yarım daire planlı mihrab niş sonradan eklenen yeni mekana geçişi sağlayan bir kapı şekline dönüştürülmüştür.

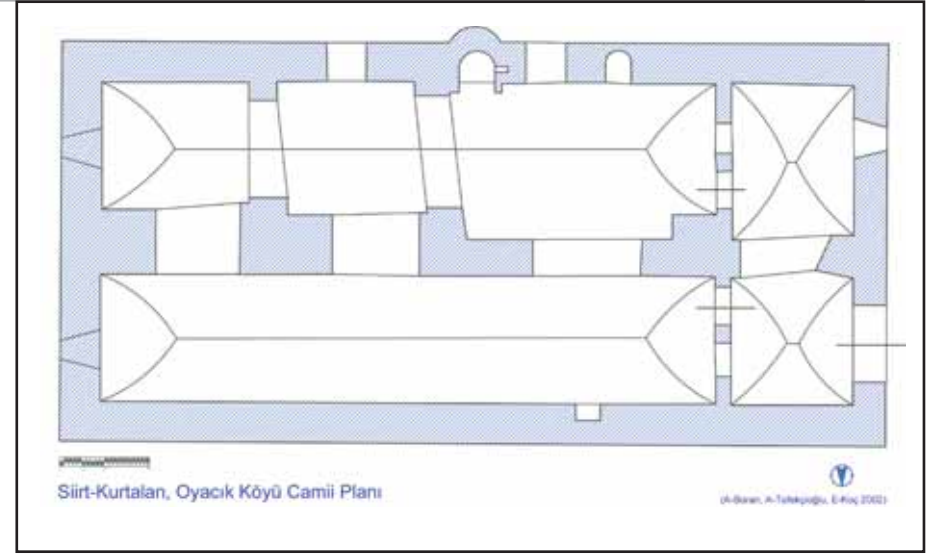
3.5.6. YELLİCE KÖYÜ CAMİSİ

Yellice Köyü'nün içindedir.

Cami sağlam olup ibadete açıktır. Sonradan halk tarafından onarımlar yapılmıştır. Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak kullanılan malzeme ve inşa tekniği açısından Osmanlı döneminde, XIX. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Dıştan 5.40 X 17.60 m. ölçülerindeki yapı, moloz ve kaba yonu taş malzemedен inşa edilmiştir. Güneydoğu köşedeki düz lentolu bir kapıyla harime girilmektedir. Cami mihraba paralel enine dikdörtgen planlı ve tek sahınlı olup üzeri ahşap kırşlrın taşıdığı düz dam örtülüdür. Ancak üst örtüde görülen tonoz izlerinden yapının orjinalde beşik tonoz örtüye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Harimden batı tarafta ikinci bir mekândan ulaşılmaktadır.

3.5.7. OYACIK KÖYÜ CAMİSİ

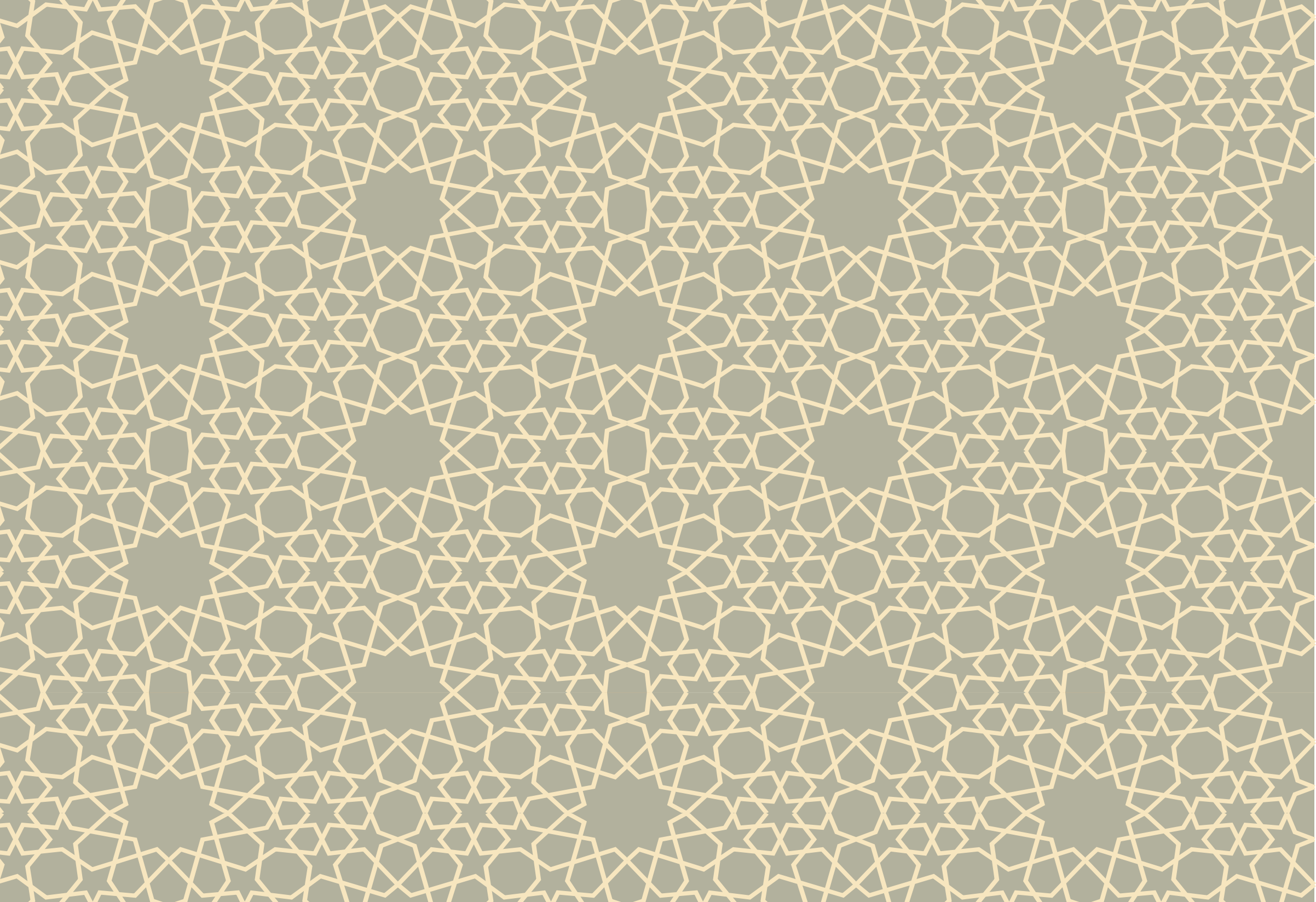
Oyacık Köyü'nün içindedir.

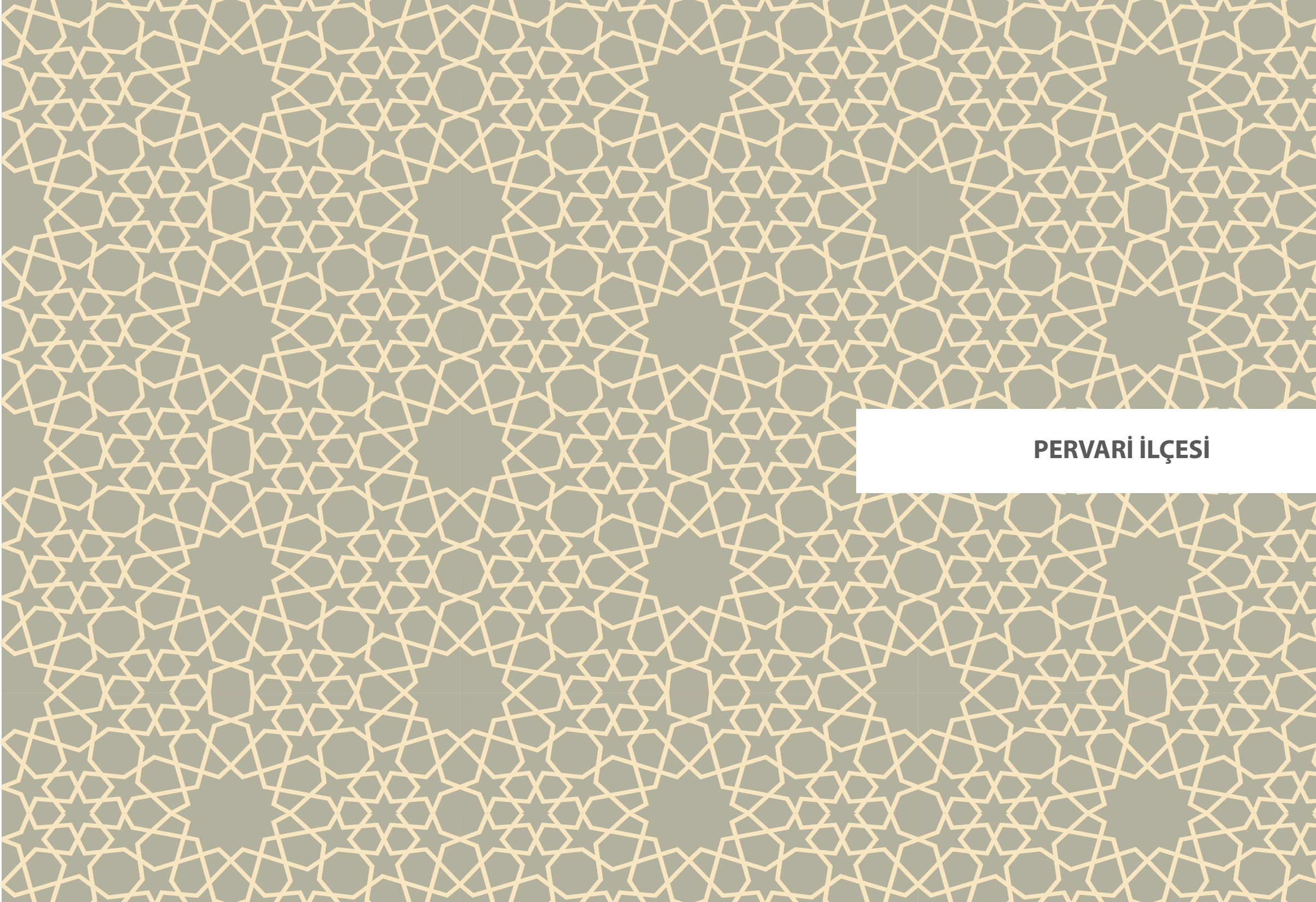
Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe olmamasına karşın inşa tekniği ve malzemesigöz önüne alındığında caminin Osmanlı Devleti zamanında, XVIII. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Cami günümüzde sağlam olup ibadete açıktır.

Dıştan 9.00 X 18.40 m. ölçülerindeki cami, mihraba paralel iki sahn ile bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Yapıda yörede bol bulunan cas taşı kullanılmıştır.

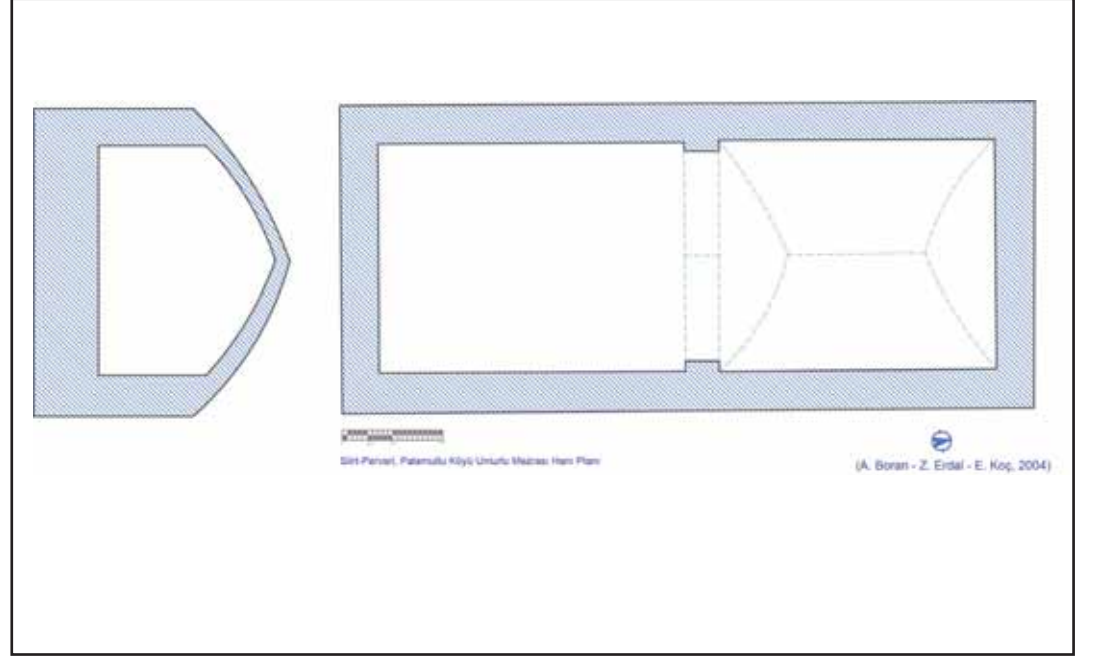
Batıdaki son cemaat yeri kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve ortadaki bir kemerle iki kısma ayrılmaktadır. Harim mekanı mihraba paralel iki sahnından oluşmaktadır. Sahnınların üzeri aynı yönde uzanan beşik tonoz örtülüdür. Sahnlar birbirlerinden kalın payelerle ayrılmaktadır. İble duvarında yarım daire planlı iki adet mihrab nişi vardır. İç mekan pencerelerle aydınlatılmıştır.

PERVARI İLÇESİ

3.6. PERVARİ İLÇESİ

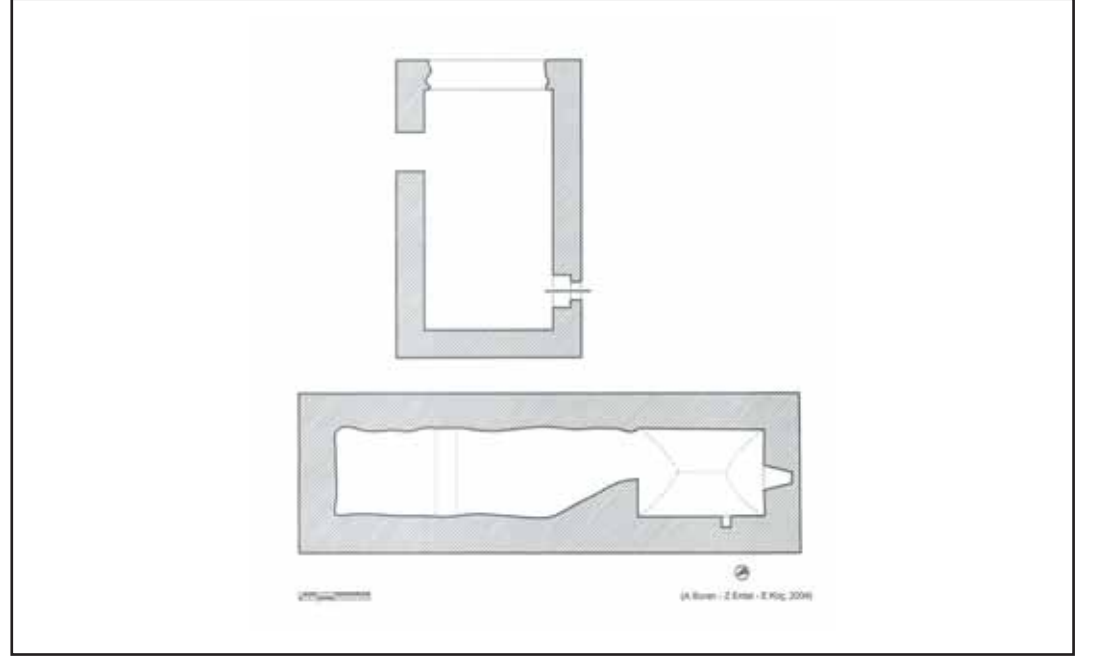
3.6.1. PALAMUT KÖYÜ UMURLU MEZRASI HANI

Han Umurlu Mezrasının hemen dışındadır.

Yapı üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Eser plan, malzeme ve teknik özelliklerden hareketle Osmanlı devrinde XVI.- XVII. yüzyılda, yapılmış olmalıdır. Kısım tahrip olmuş şekilde günümüze ulaşmıştır.

Kapalı hanar grubundan olup tek sahından oluşmaktadır. Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen plana sahiptir. Üzeri de yine aynı yönde uzanan beşik tonozla örtülüdür. Beden duvarları ve üst örtüsü kısmen yıkık olan hanın orijinal girişinin nereden olduğu tespit edilememiştir. Hanın iç mekânı ortadan plasterlere oturan bir yuvarlak atkı kemeriyle ikiye ayrılmıştır.

3.6.2. ORMANDALI KÖYÜ MEDRESESİ

Medrese, köyün dışında köy mezarlığın içinde bulunmaktadır.

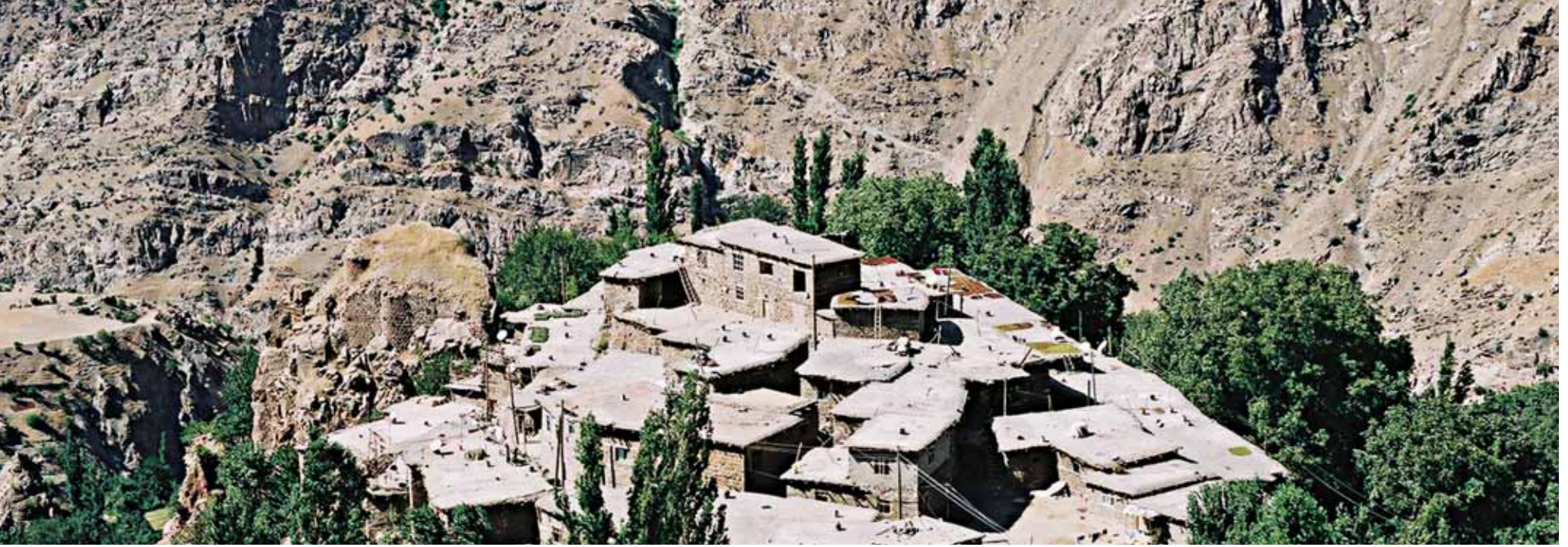
Üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Ancak inşa tekniği ve malzemesinden hareketle medrese Osmanlılar devrinde XVIII. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Yapı günümüzde oldukça harap haldedir.

Mevcut yapılar birbirinden ayrı iki birimden meydana gelmektedir. Medresenin, mescit-dershane kısmı ile hücreler ters “T” şeklinde bir düzenleme gösterir. Dershane, kuzeybatı-güneydoğu yönünde dikdörtgen planlıdır. Moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Beden duvarlarının üst kısmı ve üst örtüsü yıkılmıştır. Güneybatıdaki düz lentolu kapı açıklığından iç mekana girilmektedir. Dershanenin hemen doğusunda yer alan hücreler ise kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen planlı olup üzeri yine aynı yönde uzanan beşik tonozla örtülüdür. Üst örtü ve beden duvarlarının çoğu yıkılarak hücrelerin içini doldurmuştur.

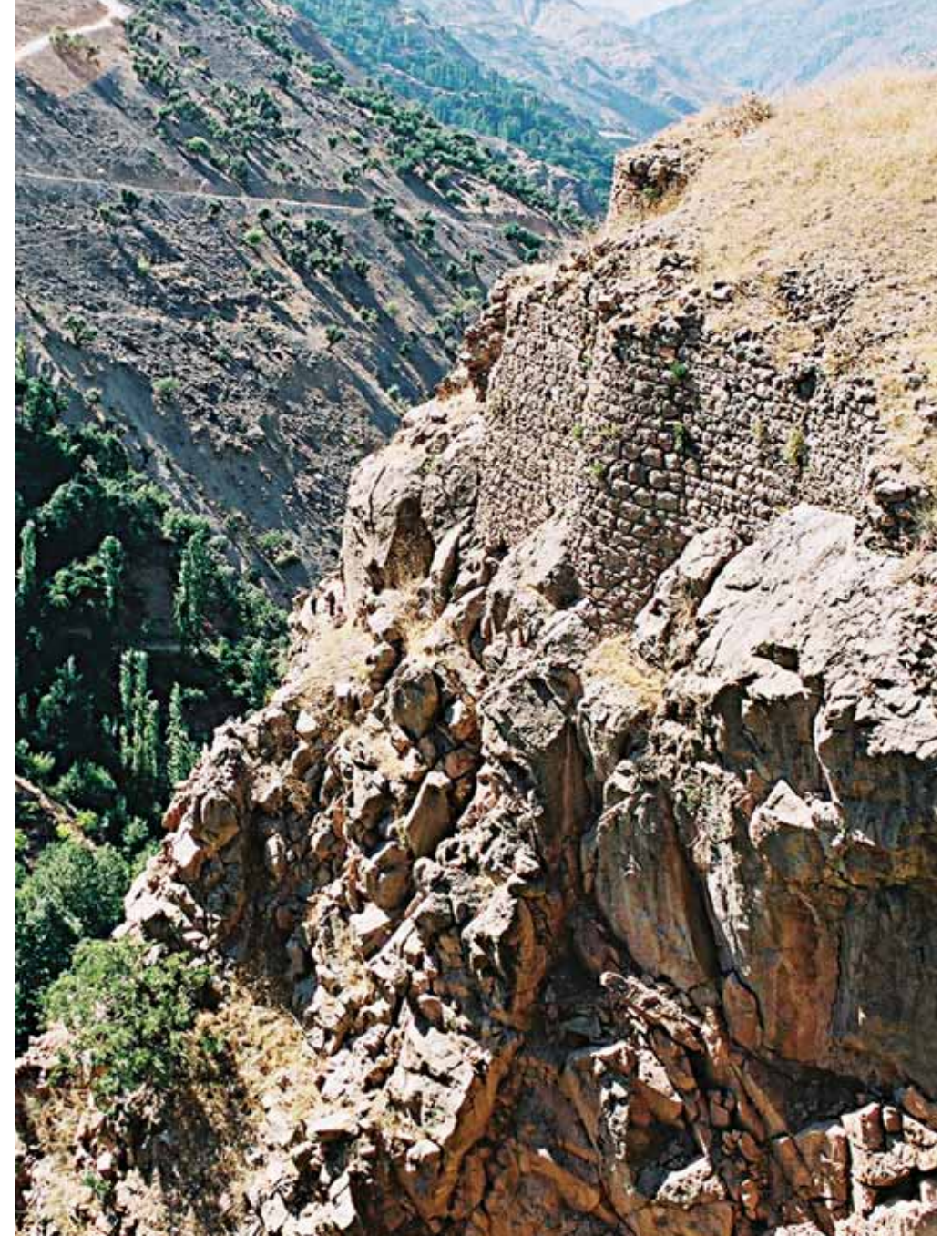

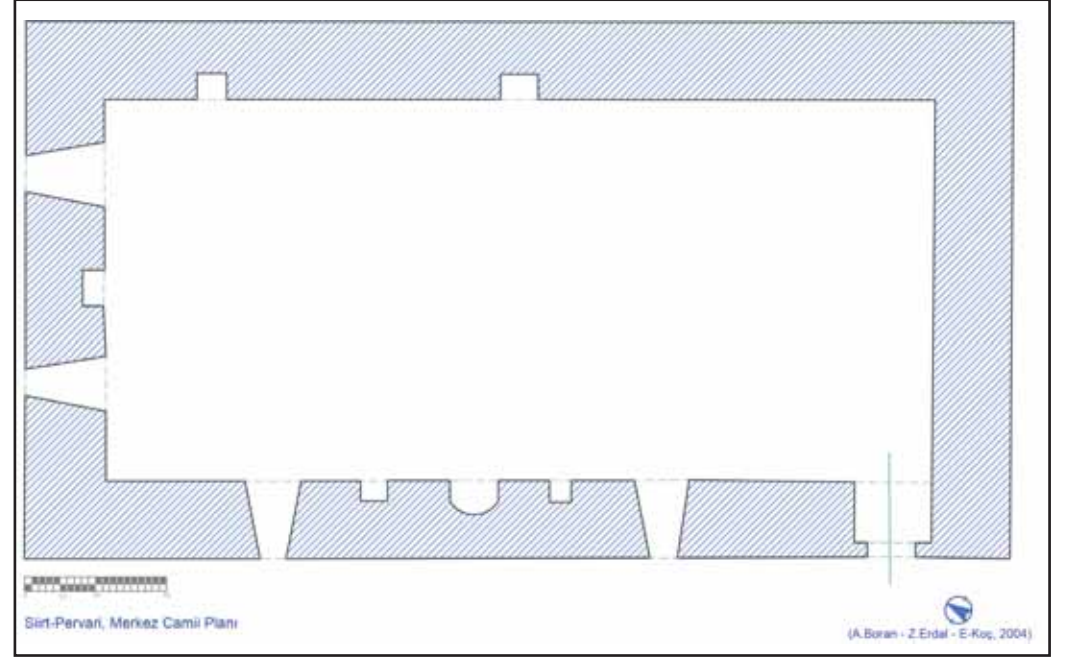
3.6.3. AYVALIBAĞ KÖYÜ KALESİ

Ayvalibağ Köyü, Botan Nehri'nin içinden geçtiği vadiye hakim bir konumda ve vadinin güney yamacına kurulmuş bir küçük köydür. Kale ise, köy ile nehir arasında yer alan küçük bir bir kaya kütesinin üzerindedir.

Kale üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak kullanılan malzeme ve inşa tekniği açısından Osmanlı Döneminde XVIII. yüzyılda, yapılmış olmalıdır. Boyut itibariyle küçük olan kale, vadiyi takip eden yolu kontrol amacıyla yapılmış karakol mahyetinde bir yapı olmalıdır.

Günümüzde kalenin çevresiyle herhangi bir organik bağı bulunmamaktadır. Kale yaklaşık olarak kuzey-güney yönünde uzanan bir planlamaya sahiptir. Doğusunun sarp olması nedeniyle suru bulunmamaktadır. Ancak, batısında, silindirik burçlarla desteklenmiş kırma ve moloz taş malzemeyle inşa edilmiş surlar açıkça görülmektedir.

3.6.4. PERVARİ MERKEZ YUKARI CAMİ

Şehir merkezinde Aydın Mahallesi'ndedir.

Cami üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Ancak kullanılan malzeme ve inşaa tekniği bakımından Osmanlı devrinde XVII- XIX. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Cami, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve tek sahınlıdır. Yapının üstüne sonradan ikinci kat eklendiği için orijinal üst örtüsü belli değildir. Güneydoğu köşedeki yuvarlak kemerli bir kapıdan harime girilir. Harim, mazgal pencere ve nişlerle hareketlendirilmiştir. Güney duvarı ortasında sivri kemerli basık mihrab nişi vardır. Günümüzde ibadete kapalı olup depo amaçlı kullanılmaktadır. Sonradan inşa edilen ikinci katı cami olarak hizmet vermektedir.

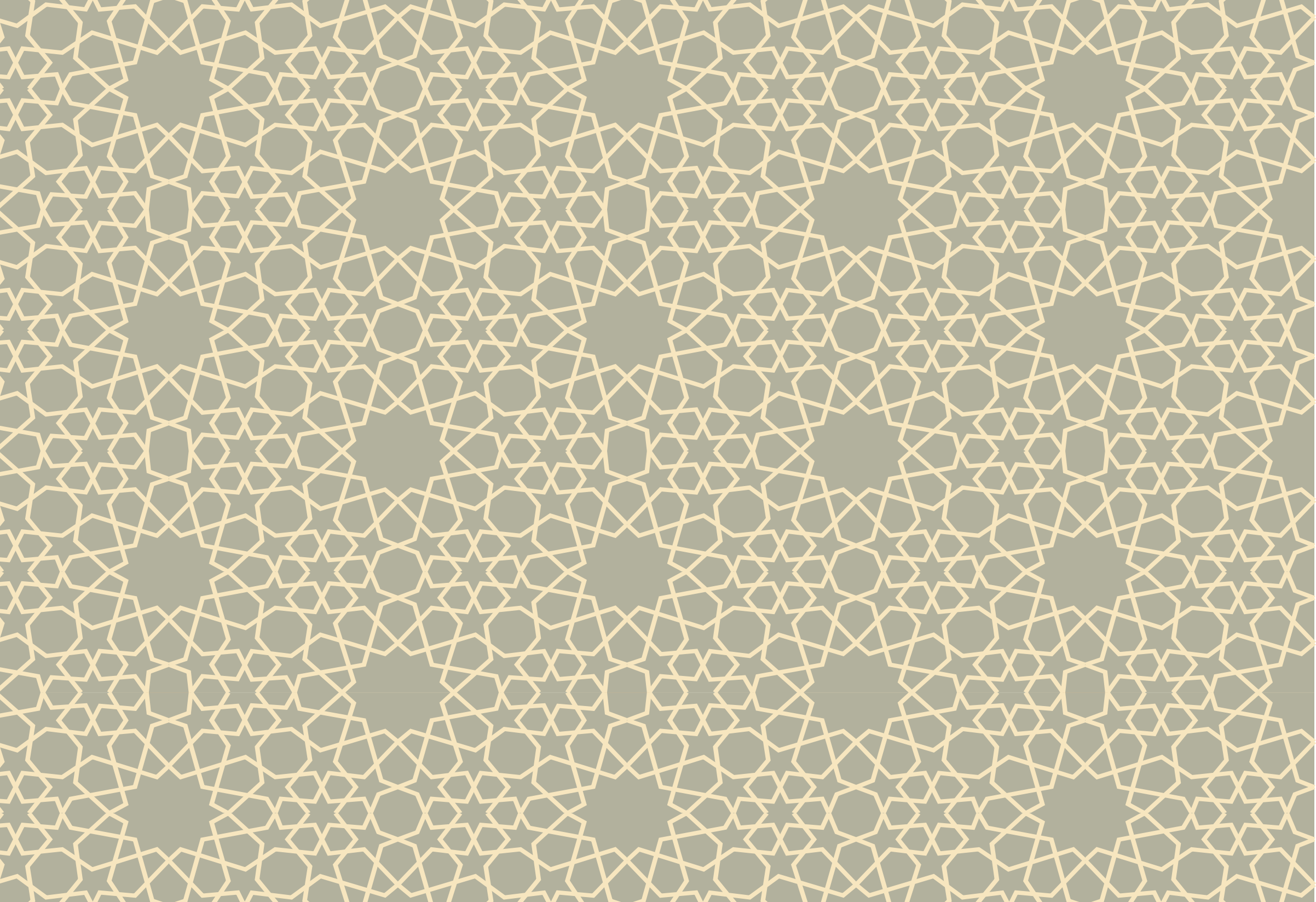
3.6.5. ABDURRAHMAN B. AVF KABRİ

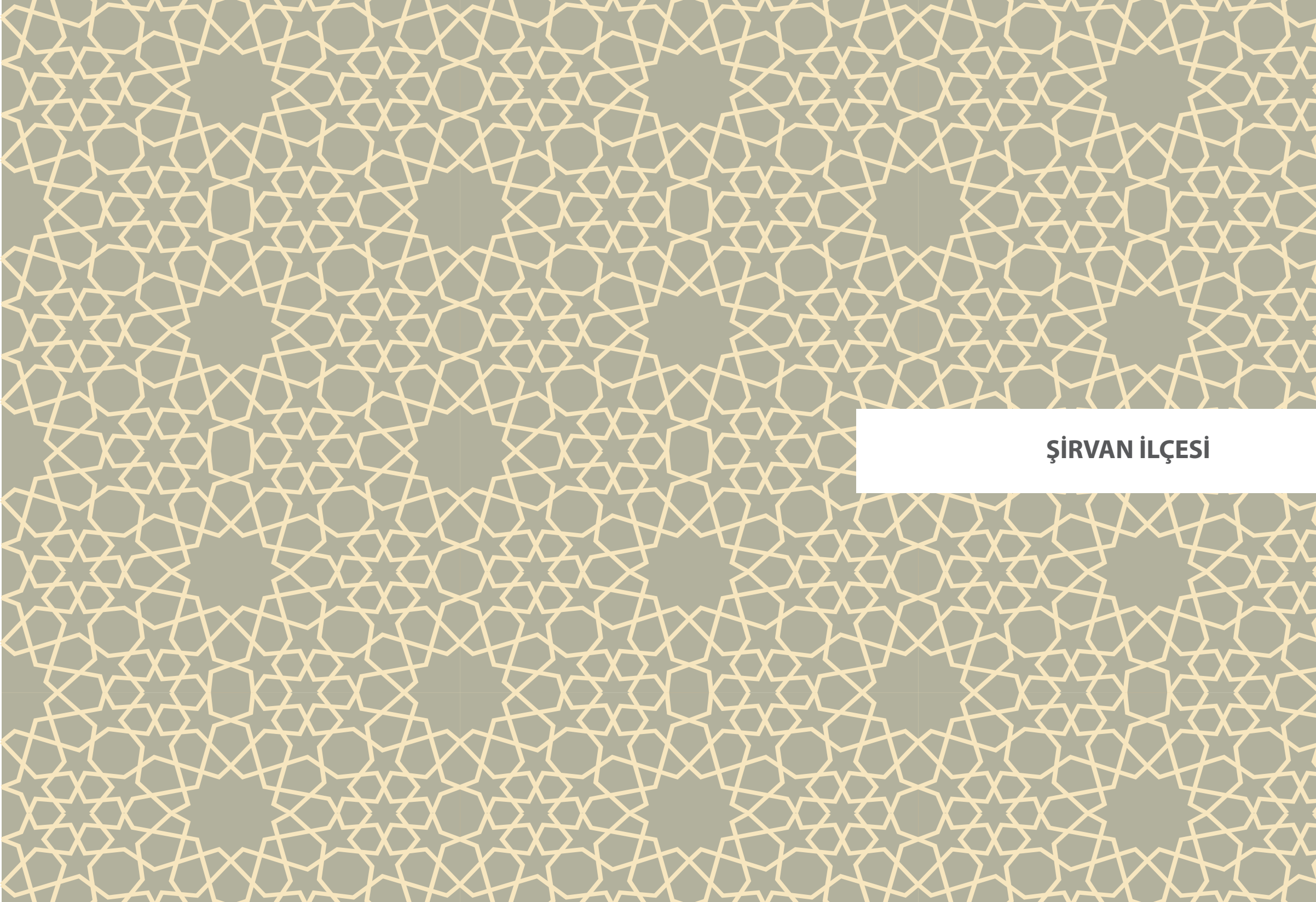
Pervari'ye bağı Yukarı Balcılar Köyü'nde, ziyaret mevkiinde yer almaktadır.

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Avf (ö. 32 / 652) Hz. Peygamber'e ilk iman eden ve cennetle müjdelenen on sahâbiden biridir. Abdurrahman b. Avf yetmiş beş yaşlarında vefat etmiştir. Vefat yeri ve türbenisinin ilgili kaynak-larda Medine olduğu belirtilmekte ancak bu bilgilerin yanı sıra, Abdurrahman b. Avf'in mezarının Pervari'ye bağı Yukarı Balcılar köyünde olduğu da rivayet olunmaktadır. Günümüzde de Abdurrahman b. Avf kabri bölgenin inanç turizmi açısından büyük öneme sahiptir. Kabrin üzerinde tarihini verecek herhangi bir ibare yoktur.

Meşe ağaçları altında bulunan olan kabir, etrafı kırma taş malzemeyle örülmüş ihata duvarıyla çevrelenmiştir. Sonradan yapılan onarımlarla özgünlüğünü kaybeden mezar, bugünkü haliyle betonla oluşturulmuş kaide, mermer malzemeli pehle taşları ve baş şâhidesinden meydana gelmektedir. Pehle taşlarının yüzeyleri sade bırakılmış, ayak şâhidesi yerine de kuşlar için iki adet su kâsesi yerleştirilmiştir. Baş şâhidesinin dış yüzeyi sade bırakılmış, iç yüzeyine kabir sahibi hakkında celî ta'lik yazı türüyle ve Arapça yazılmış kitâbe bulunmaktadır.

ŞİRVAN İLÇESİ

3.7. ŞİRVAN İLÇESİ

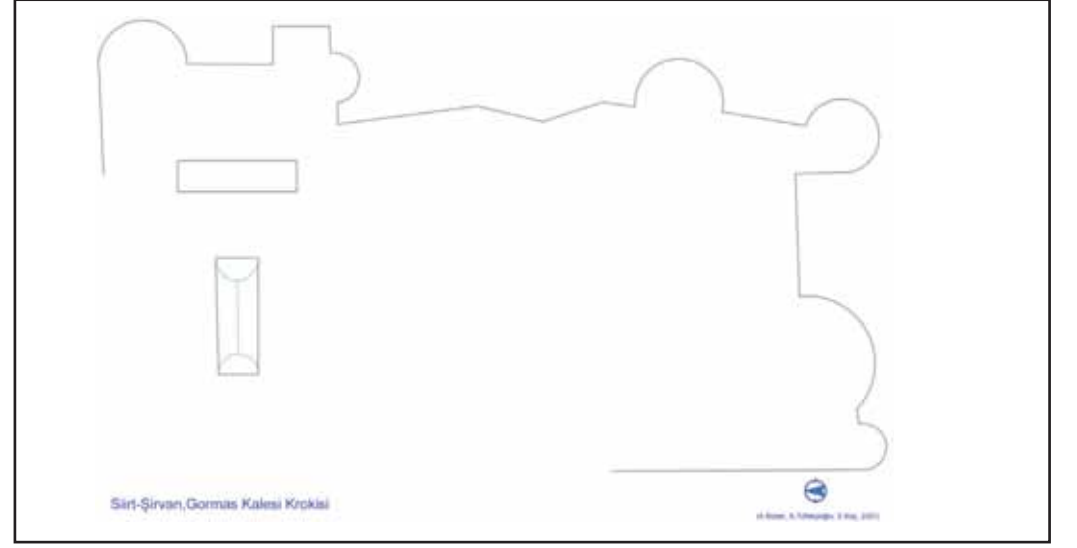
3.7.1. İRUN KALE

Kayahisar Köyü'ndedir.

İbn-i Şeddad'ın Diyar-ı bekir içinde saydığı kalelerden birisi olup, doğu sınırındaki kalelerdendir. Musul Atabegi Nureddin Zengi 1142 yılında Diyarbakır üzerine yaptığı seferde, Emir Yakub b. es-Sebi'l Ahmer'in elinde bulunan Hizan, Maden, İrun ve Fatlis'i ele geçirmiştir. Nureddin Zengi'nin 1146 yılında ölmesi üzerine, Ahlat Emiri Nasırüddin Sökmen; Zengi'nin Emir Yakub'tan aldığı İrun ve çevresini topraklarına katmıştır. Bun verilerden hareketle kalenin Zengi döneminde var olduğu ve Ahlatşahlar, Selçuklu ve Osmanlı döneminde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzdeki mevcut kalenin Osmanlı döneminde, XVI. – XVII. yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Kale doğuya giden yolun güvenliğini sağlamaktadır. Sarp bir tepe üzerindeki çevresine hakim yapı düzgün bir plan göstermemektedir. Tepenin topografyasına göre inşa edilen kalede düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Günümüze sağlam olarak gelen kalenin ortaçağda Selçukluların bölgeyi fethinin ardından son şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Surları destekleyen burç ve kuleler farklı şekilde ve büyüklükte yapılmıştır. Güneybatıdaki "Baş Kule"nin içi iki katlı ve üzeri basık kubbe ile örtülüdür. Kalenin içinde farklı kod ve yükseklikte yapılar yer almaktadır. Girişin karşısında ahır ve depolar vardır.

3.7.2. İNCEKAYA KALESİ

İncekaya Köyü'nde çevreye hakim bir tepe üzerinde yer almaktadır.

Üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Kalenin Selçuklu dönemindeki durumu hakkında ne bir yazılı belge nede mimari bir veri bulunmamaktadır. Fakat konumu nedeniyle Selçuklu döneminde kullanılmış olmalıdır. Ancak Salih Bey Şirvânî'nin "Kitâbu Tevarihi'l- Ensâb" isimli yazma eserde, "Salih Bey'in dedesi Emir İzzettin'in 1077 / 1666 inşa ettirdiği belirtilmektedir."

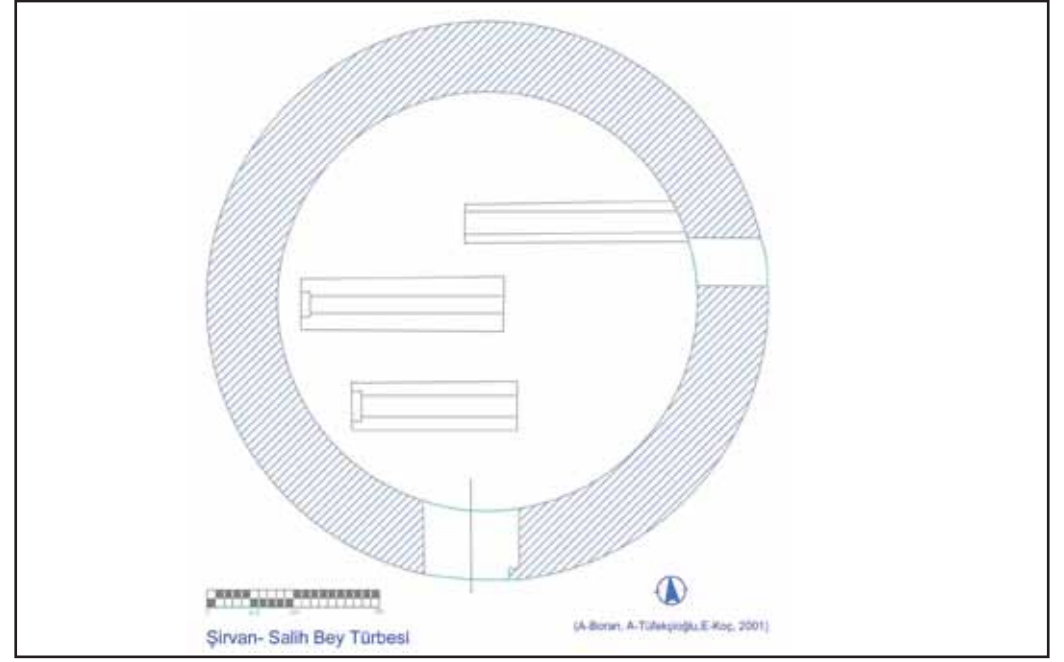
Başbakanlık Arşivi ve 112 Numaralı Mühimme Defteri'nde Van Beylerbeyi Mustafa Paşa ve Van Eyaleti'ndeki aşiret bey ve kethüdalarına yazılan (Ramazan Mart) 1113 / 1702 tarihli hükümde; İncekaya Kalesi'nin yapılması emredilmektedir. Bu bilgiler ışığında kalenin Osmanlı döneminde 1666 yapıldığı ve 1702 yılında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Oldukça harap olan büyük ebatlardaki kale üç yönden burçlarla desteklenmiş kalın bir surla çevrilmiş olup, diğer yönden de doğal kayalığa yaslanmıştır. Genel olarak kuzey-güney doğrultusunda uzanan kale, tepenin topografyasına göre inşa edilmiştir. Kale, yarım daire planlı ve farklı büyüklükte altı adet; biri de dikdörtgen kesitli olmak üzere toplam yedi adet burç ve bunlar arasındaki surlarla desteklenmiştir. Kalenin girişine yakın bir yerde kayaya oyulmuş iki tane de su sarnıcı vardır. Yapının içindeki birimlerin büyük bölümü toprak altında kalmış, çok az kısmı ise kısmen ayakta. Bu bölümler kırma taşla ve üzerleri de beşik tonozla örtülüdür. Surların inşasında kırma, moloz ve düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

3.7.3. SALİH BEY TÛRBESİ

İncekaya Köyü'nde kalenin eteğinde ve köy mezarlığının içindedir.

Yapının üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Köy halkı türbenin Salih Bey'e ait olduğunu belirtmektese de; Salih Bey'in kabri, Aydınlar İlçesi İbrahim Hakkı Türbesi içinde ayrı bir odada gömülü olduğu yüzey araştırması ile tespit edilmiştir. Türbe içindeki sağlam şahidelerin birisinde Abidin Beyoğlu Muhammed Bey'in 1104 / 1693 tarihinde vefat ettiği tespit edilmektedir. Diğer bir şahie parçası üzerinde ise sadece 900 / 1495 kısmı görünen tarih yer almaktadır. Kabirlere ait bu kitabelerden hareketle türbe XVI. yüzyılda Osmanlı devrinde inşa edilmiş olmalıdır.

Oldukça harap olan türbenin düzgün kesme taş kaplamaları sökülüştür. Türbe 6.45 m. Çapında silindirik planlı, içten üzeri kubbe, dıştan piramidal külahla örtülüdür. Güneyde düz lentolu ve içten sivri kemerli bir niş içine alınmış giriş kapı açıklığı ile doğuda da bir pencere açılmıştır. Kubbe içten tuğla ve taş dıştan kesme taş malzemeden yapılmıştır. Yapının içinde dört adet mezar vardır. Bu mezarlar şahideli sandukalı olup defneciler tarafından tahrip edilmiştir.

3.7.4. HZ. ALİ NESLİNDEN ALİ OĞLU MUHAMMED'İN KABRİ

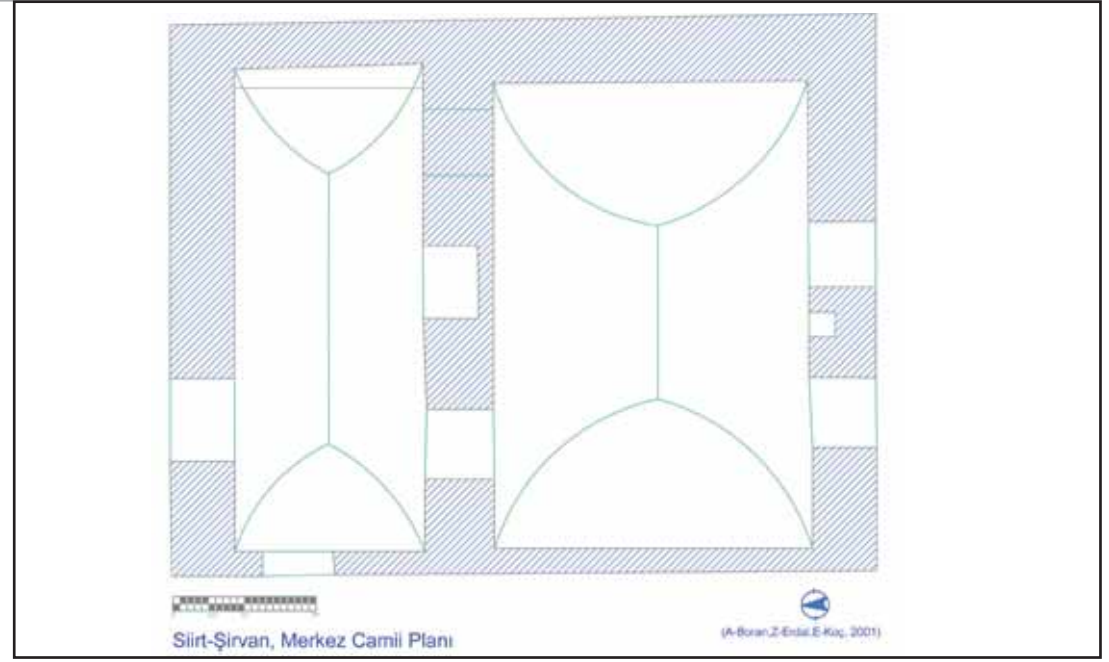
Şirvan'a bağlı Taşlı Köyü'nün Ördekli Mezrası'nda bulunmaktadır.

Kabir, üzerindeki tarih kitabesine göre Osmanlı döneminde 1214 / 1799 tarihinde yapılmıştır. Köyün dışında meşe ağaçlarının altında bulunan kabrin etrafı, kırma taş malzemeye çevrelenmiştir. Kabir, birbirine yaklaşık 5 m. mesafedeki baş ve ayak şâhidesinden oluşmaktadır.

Baş şâhidesi 170 x 44 x 12 cm. ölçülerinde olup dikdörtgen formlu gövdeli ve sarıklı serpuşludur. Şâhidenin iç yüzeyinde, celî sülûs yazıyla ve Arapça yazılmış on üç satır kitâbe yer almaktadır. Sarı renkli taş malzemeye kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitâbeye göre kabir, Hz. Ali'nin soyundan Ali oğlu Muhammed'e aittir.

Ayak şâhidesi ise 165 x 48 x 13 cm. ölçülerinde dikdörtgen formlu gövdeli ve dilimli kemerli tepeliklidir. Şâhidenin iç yüzeyine onaltı satır halinde celî sülûs yazıyla ve Arapça kitâbe yazılmıştır. Kitâbede mezartaşının, bölgenin beyi Salih Bey tarafından kabir sahibine saygı ve ta'zim amacıyla 1214 / 1799 yılında diktirildiği, taş ustasının İbrahim Fakîrullah'ın torunu Hasan olduğu tespit edilmektedir. Her iki şâhidenin dış yüzeyi sade bırakılmıştır.

3.7.5. ŞİRVAN MERKEZ CAMİİ

Şirvan İlçesi'nin merkezinde Küfre Mahallesi'ndedir.

Yapı üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Mimari dokudan caminin Osmanlı döneminde XVII. yy ortalarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Son zamanlardaki tamir sonrasında yeni eklenen bir mekan caminin bir bölümü haline dönüştürülmüştür.

Günümüzde Kur'an Kursu olarak kullanılan cami 7.70 x 9.80 m. ebatlarında dikdörtgen planlıdır. Güneydeki daha büyük olmak üzere mihraba paralel ardarda iki sahından oluşan caminin her iki sahını birbirine üç yuvarlak kemerle bağlanmış ve doğu-batı doğrultusunda uzanan sivri beşik tonozla örtülmüştür. Güneydeki ilk sahının kible duvarında dikdörtgen mihrap nişi ve bunun her iki yanında düz lentolu geniş birer pencere bulunmaktadır. Kuzeydeki sahının kuzey duvarında geniş bir pencere, doğusunda yüksek tutulmuş bir seki, batısında da camiye girişi sağlayan düz lentolu orijinal olmayan giriş kapısı yer almaktadır. Yapı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

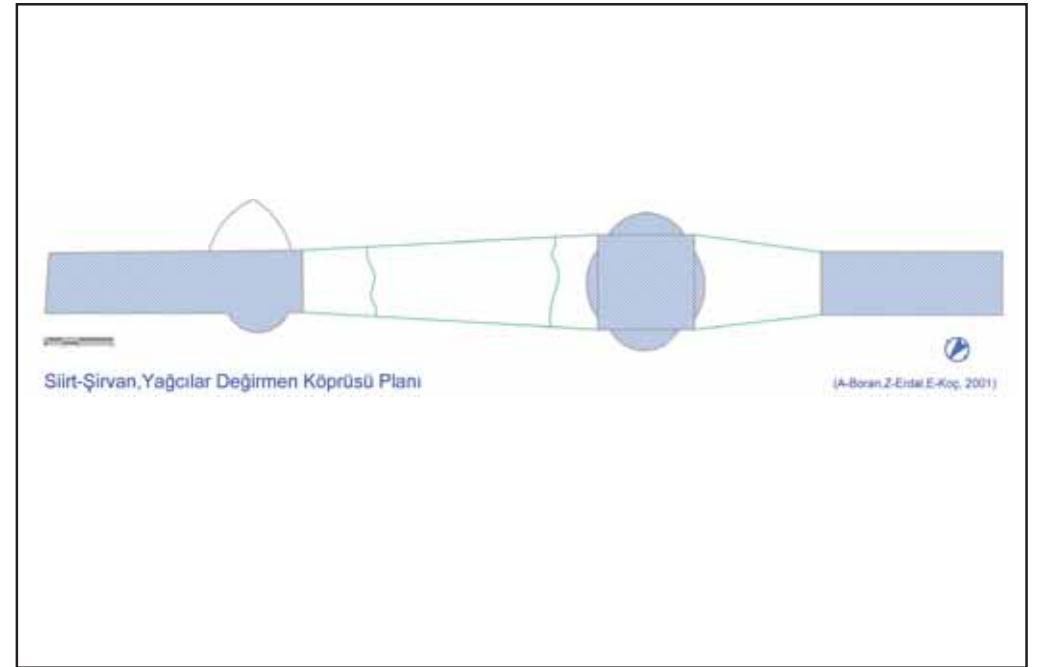

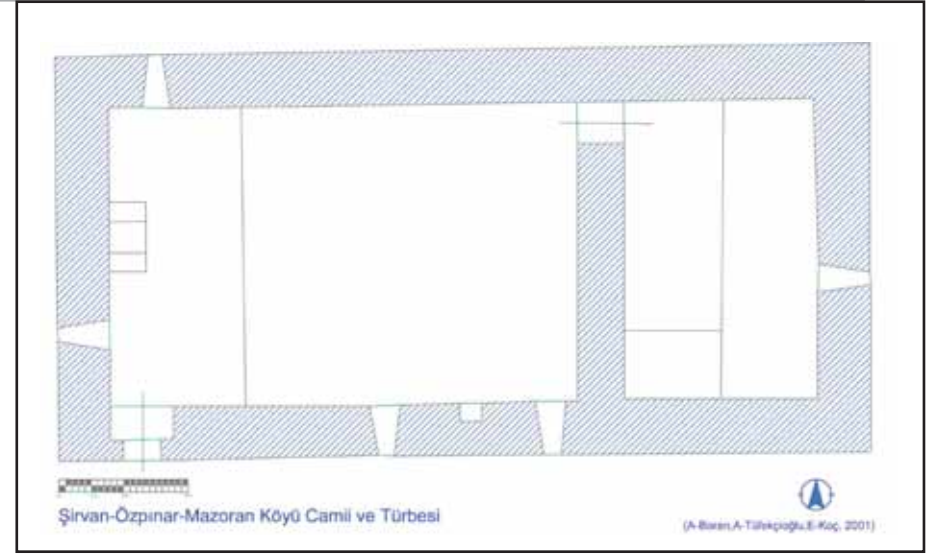
3.7.7. DEĞİRMEN KÖPRÜSÜ

Şirvan'a bağlı Yağcılar Köyü'nde Beyaz Su derenin üzerindedir.

Köprü'nün üzerinde kim tarafından ve ne zaman yapıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. Plan, malzeme ve teknik özelliklerden hareketle köprü Osmanlı döneminde, XVIII. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Yapı, iki gözlü ve yolu düz olan köprüler gurubuna girmektedir. Batıdaki kemer sağlam olup diğer kemer kısmen yıkıktır. Köprü 28.00 X 1.80 m. ölçülerindedir. Her iki kemer ortadaki kare planlı payeye oturur. Payenin dört yanından yarım daire kesitli sel yaranlar yer almaktadır. Ayrıca doğudaki ayağın güneyinde sivri kemer formunda bir sel yaran daha bulunmaktadır.

3.7.8. ÖZPINAR KÖYÜ MAZORAN MEZRASI CAMİİ

Özpınar Köyü'ne bağlı Mazoran Mezrası'nda, çevreye hakim bir tepe üzerinde kurulmuştur.

Yapı üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Mimari doku ve inşa tekniğinden hareketle XIX. yüzyılda da Osmanlı döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yapı iki bölümden meydana gelmiştir. Batı kısmında cami ve doğusunda da türbe yer almaktadır. Dıştan 6.75 X 12.60 m. ebatlarındaki yapının cami bölümü, doğu-batı doğrultusunda uzanan enine dikdörtgen planlıdır. Harimin güneyinde dikdörtgen bir mihrap nişi ve bunun her iki yanında birer mazgal pencere ile güney batıda düz lentolu ve içten dikdörtgen bir niş içine alınmış bir girişi kapısı; kuzeybatı ve batı duvarında da birer tane mazgal pencere açılmıştır.

Harimin kuzeydoğusundaki düz lentolu bir kapıyla kuzey-güney doğrultusunda uzanan düzgün dikdörtgen planlı türbeye geçilmektedir. Ahşap sandukalı bir kabir yer alamkatadır. Cami ve türbe içten düz dam dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Yapının duvarları kesme taş malzemeden inşa edilmiş ve üzeri alçıyla sıvanmıştır.

3.7.9. YAĞCILAR KÖYÜ DEĞİRMENİ

Şirvan'ın Yağcılar Köyü'ndedir.

Değirmenin üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren herhangi bir kitabe yoktur. İnşa tekniği, kullanılan malzeme, plan ve mimari form gibi özellikler de yapı Osmanlı döneminde, XVIII. – XIX. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde metruk olan değirmen tamamen sağlamdır.

Yapı, değirmen bölümü ile su kulesi ve su kanalından ibarettir. Değirmen kırma taş malzemeden inşa edilmiş olup üzerinde herhangi bir bezeme ögesi yoktur.

Değirmen yapısı dıştan 5.10 x 12.20 m ölçülerinde kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve üzeri düz dam örtülüüdür. Yapı iki odadan ibarettir.

Silindirik planlı su kulesi yapının batısındadır. Değirmen odası kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve üzeri ahşap kirişlerin taşıdığı düz damla örtülüüdür. Odanın batısındaki değirmen aksamı sağlam olup 1.10 x 1.10 m ölçülerindeki değirmen taşı ve buğday ölçeği gibi aksamlar orjinal yerlerinde ve bütün olarak durmaktadır.

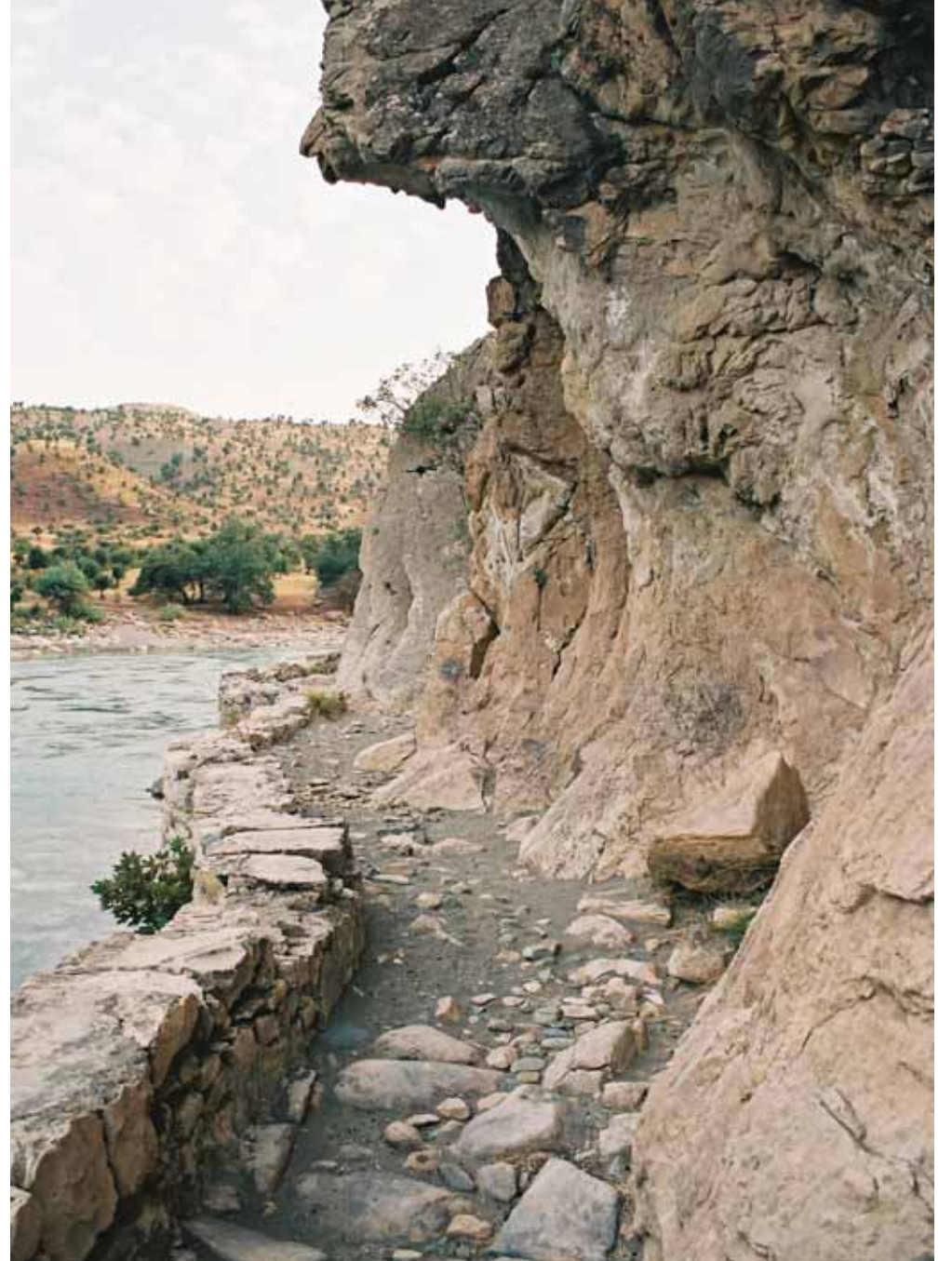

3.7.10. BÜNYAN DUVARI

Aydınlar İlçesi Taşbalta Köyü ile Şirvan İlçesi Taşlı Köyü arasında Botan Nehri'nin hemen kenarındadır.

Nehir boyunca ve nehre paralel devam eden yol, dağlık arazinin nehri dik kesmesi nedeniyle, kesintiye uğramaktadır. Kesintiye uğrayan yolun devamını sağlamak amacıyla kayalık alan insan, hayvan ve kervan katarlarının geçişine imkân verecek şekilde yontularak ulaşımın devamı sağlanmıştır. Yontulan alanda, nehrin kenarında kervanların güvenli geçişlerinin sağlanması için nehir kenarına tahkimat duvarı yapılmıştır. Bünyan duvarı adı verilen bu duvar, yaklaşık olarak 115 m uzunluğunda ve yer yer 2 m genişliğindedir. Duvarda kesme taş malzeme kullanılmış ve yapı günümüzde kısmen sağlam olup Altınekin Baraj suları altında kalmıştır.

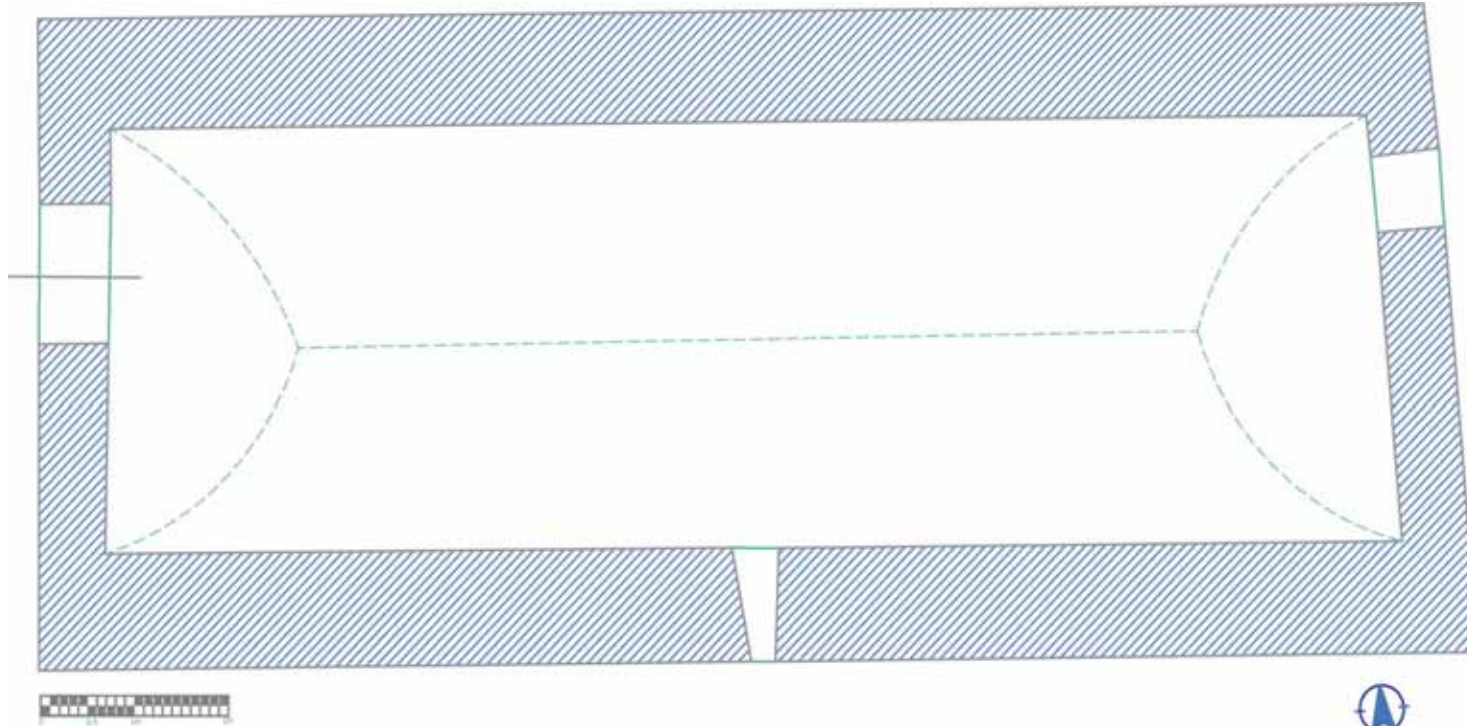

3.7.11. DOĞRUCA KÖYÜ HANI

Şirvan'a bağlı Doğruca Köyü'nün girişinde yer almaktadır.

Hanın üzerinde kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığını gösteren hangi bir kitabe yoktur. Plan, malzeme ve teknik özelliklerden hareketle han, Osmanlı döneminde XVIII. yüzyılda, yapılmış olmalıdır.

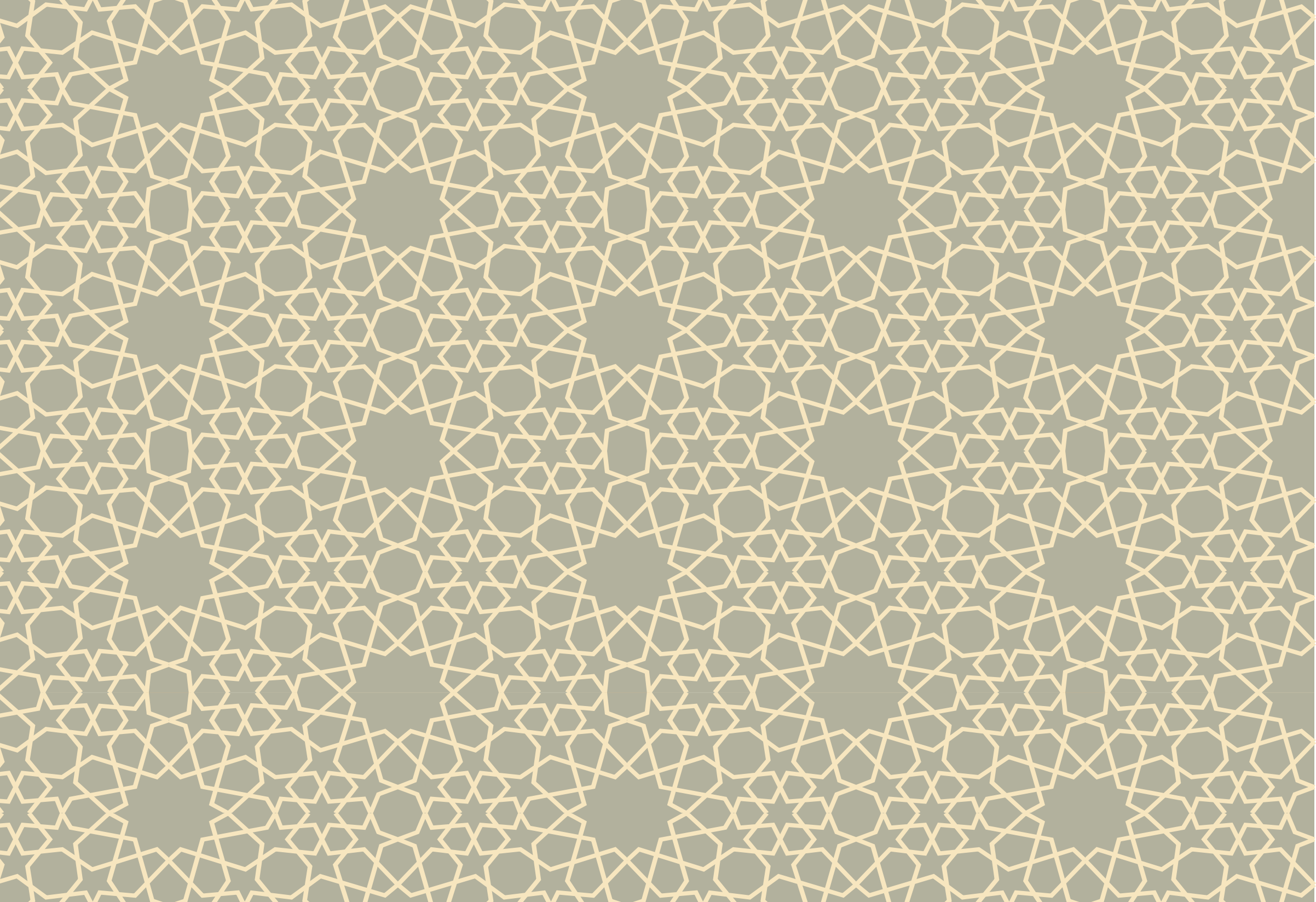
Kısmen harap olarak ve günümüze ulaşan yapı 6.40 X 15.20 m. ölçülerindedir. Han, doğu-batı doğrultusunda uzanan düzgün dikdörtgen planlı olup, üzeri de aynı yönde uzanan sivri beşik tonoz örtülüdür. Kapalı tek bir mekândan oluşmaktadır. Biri doğu, diğeri de batıda olmak üzere iki tane kapı açıklığı bulunmaktadır. İç mekânı aydınlatmak için de güney duvarında bir mazgal pencere açıklığı vardır.

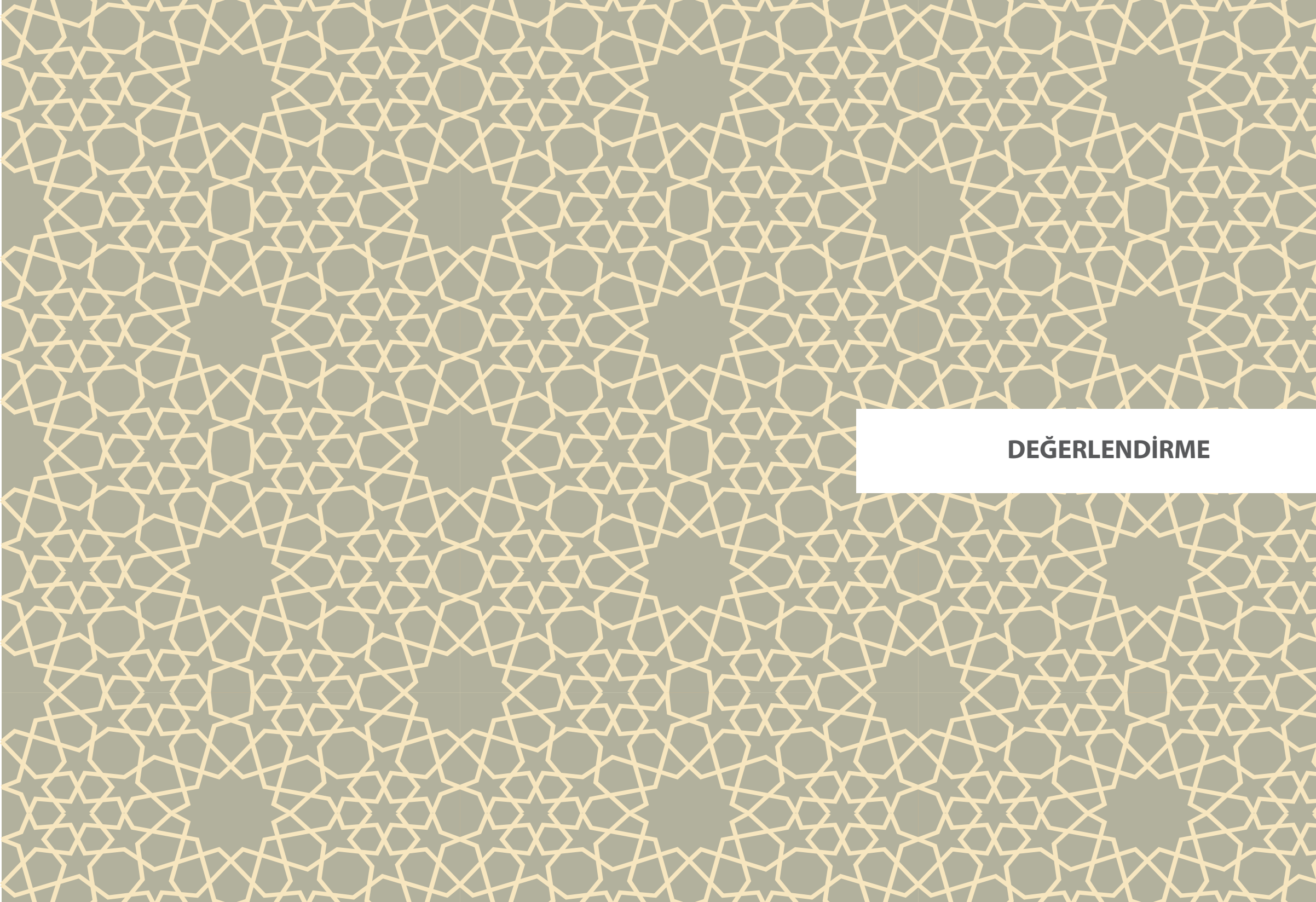

Siirt-Şirvan, Doğruca(Endi) Köyü Hanı Planı

(A. Tüfekçioğlu, Z. Erdal, E. Koç, 2001)

DEĞERLENDİRME

4. DEĞERLENDİRME

Siirt'teki camiler, enlemesine yönelik gösteren tek, iki, üç ve dört sahnıdır. Enlemesine yönelik gösteren ve üzeri tonozla örtülü câmiler. Artuklu döneminde klasik çağını yaşayan bu plandaki yapılar arasında bölgede Bitlis Ulu Câmiî (1150), Siirt Ulu Câmiî örnek verilebilir. Artuklu eseri olan Kızıltepe Ulu Câmiî(1204) doğu – batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzerleri kubbe ve tonozla örtülüdür. Bitlis, Siirt, Mardin, Diyarbakır gibi bölgenin önemli merkezlerde enine gelişen planlı câmiler günümüze kadar sevilerek uygulanmıştır. Bu bakımdan incelenen beş câmi de Osmanlı dönemine ait olmakla birlikte plan olarak Selçuklu çağının devamı niteliğindedir. Siirt Ulu Cami minaresi ise, tuğla malzemeden inşa edilmiş olması ve çinili bezemeleri ile Büyük Selçuklu geleneğinin devamı olup günümüze ulaşana Anadolu'daki nadir eserlerden birisi olması açısından oldukça önemli bir yapıdır.

Eruh Kavaközü Köyü'ndeki külliye, Osmanlı'nın klasik dönem motiflerine sahip olması başkent-taşra ilişkisini yansıtan en güzel örneklerden birisidir.

Çin'in Sarı Deniz kıyısından başlayıp Ege Denizi'ne kadar devam eden İpek Yolu, Anadolu'ya doğudan Doğubeyazıt ve güneyden Mezopotamya üzerinden sağlanmıştır. Güneyden Bağdat - Cizre - Eruh - Siirt - Baykan - Bitlis güzergâhını takip etmektedir. Siirt- Eruh- Cizre güzergahındaki kervan yolu ya da ipek yolunun Siirt'ten sonraki ilk güzergahı Botan vadisinde ırmağın kenarında, vadinin yamacında tespit edilmiştir. Vadide kervan yolunun taş döşeli olduğu ve ırmağın kenarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Orijinal taş döşeli yolun büyük bölümü günümüze sağlam olarak gelmiştir. Vadi-den yamaca doğru çıkılan yaklaşık 3 km. lik mesafe insanların ve hayvanların rahat çıkabilecek eğimde zemini taş döşeli yapılmıştır. Botan nehrini takip eden kervan yolu, Antik kaynaklarda adı geçen ve Anadolu için çok büyük önemi olan **“On Binlerin Yürüyüşü”** nde de kullanılmıştır. Yani Pers Valisi Kyros Sardeis'in kardeşi Pers kralı II. Artakserkses'e karşı M.Ö. 407 yılında yaptığı seferinde Botan Nehri'ni takip eden kervan yolu Siirt üzerinden Bitlis, Erzurum ve Trabzon'a ulaşmaktadır.

Anadolu Selçuklu dönemine kadarki Anadolu yolları ise; Hitit Devri Yolları, Kral Yolu, Roma Devri Yolları, Bizans Devri Yolları, İpek Yolu ve Haçlıların kullandıkları yollardır. Selçuklu Çağı'nda ise doğuyu - batıya , kuzeyi - güneye ve güneydoğuyu İstanbul'a bağlayan ana güzergahlardır. Kemal Özergin'in **“Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları”** doktora tezinde ve makalelerinde Güneydoğu'yu İstanbul'a bağlayan yol olarak; Bağdat, Musul, Nusaybin, Mardin hattı verilmektedir. Nasır-ı Hüsrev, İbn Batuta, İbn Bibi ve diğer kaynaklarda Bağdat, Cizre, Siirt güzergahından hiç bahsedilmemektedir. M.Ö. 401'de Onbinlerin yürüyüşünde bu hat kullanıldığına göre daha sonraki dönemlerde de bu yolun işler halde olduğunu düşünmek gerekmektedir. A. Boran Başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasının neticesinde Bağdat - Cizre - Siirt; Siirt - Diyarbakır; Siirt - Bitlis ve Siirt - Van kervan yolu ortaya çıkarılmıştır. Bu yollara üzerinde ise dikdörtgen formda tek sahınlı yada çok sahınlı oldukça sade ve basit hanlar inşa edilmiştir. Bunların bir kısmı yerleşim içinde iken, diğerleri ise yerleşimden uzak yerlerde dirler.

Kervan yolları üzerindeki mevcut köprüler ise Osmanlı dönemi eserleri olup, üzerinden geçtiği suyun genişliği ve arazinin eğimine göre, yolu, tek yine veyahut iki yöne eğimli yada düz olan köprülerden olup gerek tek gözlü gerekse çok gözlü örnekleri görülmektedir.

Akarsuların mecralarını takip eden yollar, geçilmesi zor kayalık alanlara geldiğinden farklı çözümlemelerle geçişe elverişli hale getirilmişlerdir. Bunlardan Şirvan'a bağlı Taşlı Köyü'ndeki Bünyan Duvarı, kayalığın yontulmasıyla meydana getirilmişken; Eruh'a bağlı Erenkaya Köyü'ndeki Kaya Geçit ise su kenarındaki kayalığın bir tünel şeklinde oyulmasıyla oluşturulmuşlardır.

Değirmen; bazı maddelerin ve bilhassa hububatın toz haline getirildiği yerdir. Su mimarisi arasında sayabileceğimiz su ile dönen un değirmenlerinin tarihi oldukça eskilere dayanmakta, un öğütme işi ise günümüzden 4-5 bin yıl geriye gitmektedir. Tarihi bilgilere göre ilk insanlar, buğdayı içi oyulmuş havanlarda döverek un haline getirirlerdi, daha sonraları silindirik şeklindeki iki taş arasında su gücüyle çalışan basit değirmenlerle un elde etme yoluna gidilmiştir. Roma ve Bizans döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde su değirmenlerinin varlığı bilinmektedir. Günümüzde de nadirde olsa ulaşılması zor olan dağlık arazilerdeki köylerde halen aktif su gücü ile çalışan değirmenler vardır. Ulaşımın zor olduğu köylerde ise hala su gücü ile çalışan değirmenleri olması önemlidir.

Türbeler, Selçuklu ve Osmanlı sanatının her aşamasında önemli bir yer tutar. Hun dönemindeki kurganlardan başlayarak günümüze kadarki bütün dönemlerde türbe olgusu varlığını sürdürmüştür. Doğu Anadolu Bölgesi, türbe ve mezar taşları bakımından Anadolu'nun en zengin yerlerinden biridir. Ahlat'taki türbe ve mezar taşları ile başlayan bu gelenek, Erciş – Çelebibağı, Gevaş, Bitlis (Merkez), Güroymak'ta devam etmiştir. Bölgede yapılan araştırmalarda, türbe ve mezar taşlarının Selçuklu ve Osmanlı sanatına önemli katkılar sağladığı gözlenmiştir. Türbeler planlama itibarıyla, kare, dikdörtgen, altıgen, sekizgen ve silindirik formda karşımıza çıkar. Taş malzemeyle inşa edilmiş olan Siirt türbeleri oldukça sade yapılar olup iç mekanlarındaki yazılı yada bezemeli şahiteleri ile Aydınlar'daki iki örnekte yer alan orijinal madeni süslemeleri açısından oldukça önemlidirler.

Baykan ve Eruh ve Aydınlar İlçelerinde yoğunlaşan mezar taşlarından Baykan ve Eruh'ta yer alanlar Osmanlı klasik dönem motiflerini sahip olması üslup ve tezyinat açısından yerel özellikleri barındıran ve başkentle bağlantısını koparmayan örnekler olması açısından önemlidir. Aydınlardaki şahiteler de Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma dönemi unsurlarına sahip olması açısından da başkentle olan bağlantının ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir. Bu şahitelerden özellikle Eruh İlçesi Dikboğaz Köyü'ndekiler diğerlerinden oldukça farklıdır. Gerek bir Osmanlı askerini anımsatan (tabanca, matara, hançer vb.), gerekse figürlü (insan, kuş) motiflerine sahip olması açısından bir unik örnektir.

Anadolu'yu yurt edinen Türkler pek çok yeni kale inşa ettikleri gibi, stratejik bakımdan önemli yerlerdeki eski kaleleri de onarmışlardır. Bir çok yeni bölümlerin eklenmesi sonucunda birer Türk kalesi haline gelen bu yapıların tarihlendirilmesi ve döneminin saptanması zorlaşmaktadır. Selçuklu çağında bölgesel beyliklerden Dilmaçoğulları, Mengücekoğulları, Danişmendliler, Saltuklular, Artuklular ve Anadolu Selçuklu Devleti, stratejik konuma sahip şehir ve kasabaların etrafını dış kalelerle emniyete almışlardır.

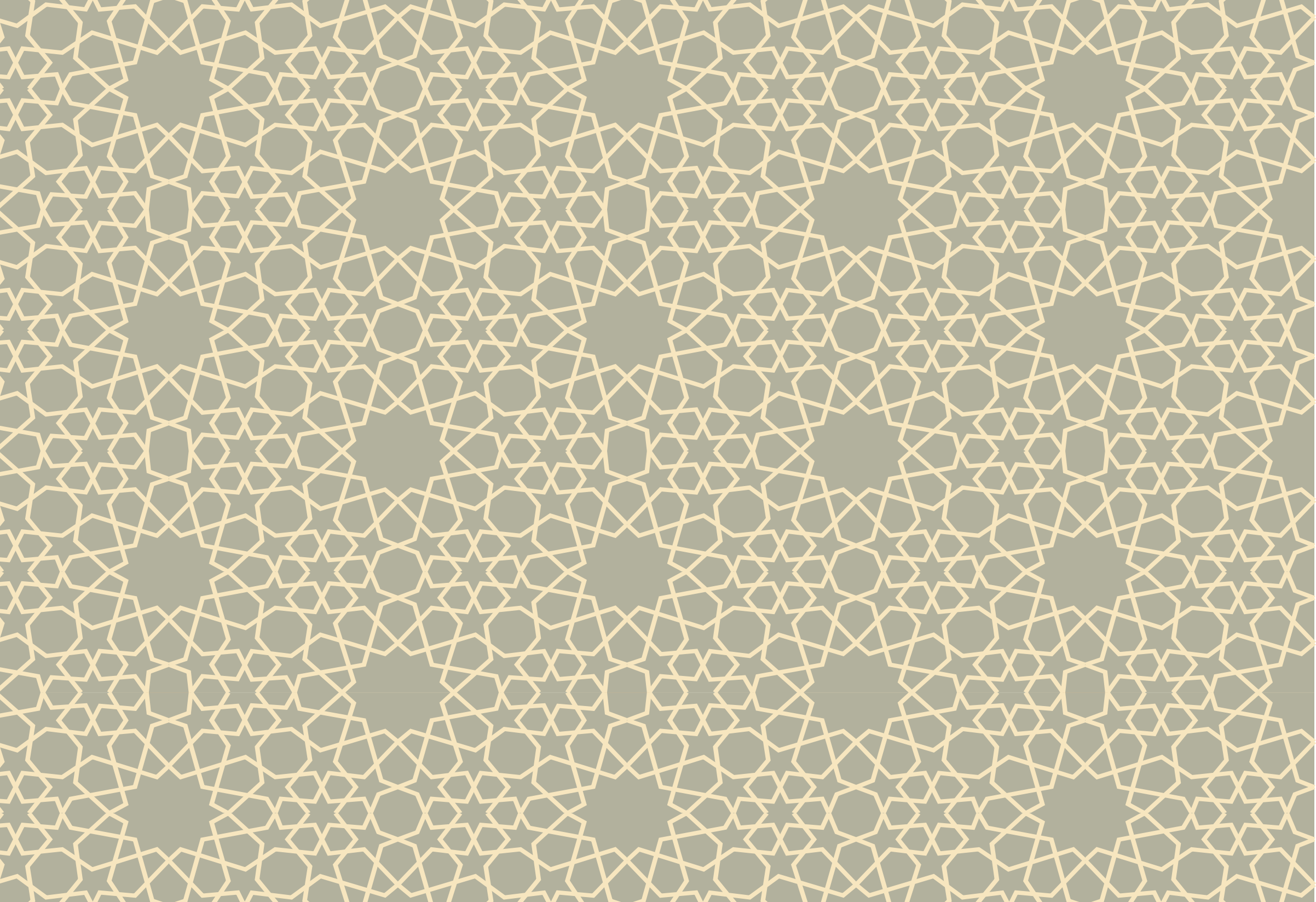
Yöredeki en önemli kale ise Erzen Kalesi'dir. Garzan Çayı'nın kenarında geniş, düz ve verimli bir arazi üzerindedir. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık dikdörtgen planlı, üç giriş kapılı, iç ve dış kalesi olan bir yapıdır. Kalenin surları farklı kalınlıklardaki çok miktardaki burçlarla desteklenmiştir. Dilmaçoğlu Beyliği'nin Erzen kolunun kurucusu Dilmaçoğlu Alp Tekin Mehmed'dir. Bu beylik Doğu Anadolu'ya 300 yıl egemen olmuştur. Dönemin en önemli ortaçağ kentlerinin başında gelen bu şehir Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmış (iç kale, şehristan, dış kalesi ve dikdörtgen planıyla) önemli bir yerleşim yeridir.

Zamanla yıkılan kentin üzerinde günümüzde maalesef pamuk tarımı yapılmaktadır. Araştırmamız sırasında yüzeyde kırık şekilde seramik parçalarına rastlanmıştır. Perdahlı seramiklerin bir kısmında geometrik süslemeler görülmektedir.

Kaçak kazılar nedeniyle İç Kale içindeki yapıların bir kısmının üst örtüsü görünmektedir. Bu yapıların kemer taşları yaklaşık olarak 50 - 70 cm. ölçülerinde yekpare taşlardandır. Erzen şehrinin çağının önemli yapılarını bünyesinde barındırdığı gözlenmekte olup, kazı yapılması sonucunda kültür tarihimize önemli katkılar sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Siirt'te evler genelde ihtiyaçları karşılamak için yapılmışken merkez ve Aydınlar İlçesindekiler zevki yansıtan unsurlar barındırması açısından önemlidir. Aydınlar'daki evleri en önemli özellikleri anıtsal formdaki taç kapılarıdır. Planlama açısından birbirine benzerken kalemişi süslemeleri Şeyh Nasreddin Evi tek örnektir.

SONUÇ

5. SONUÇ

Siirt, Büyük Selçuklu devrinin en önemli yerleşimlerinden birisi olan Erzen Kalesi, Botan ve Dicle Nehri'nin birleştiği yerdeki Tel Fafan Kalesi; Büyük Selçuklu geleneğinin Anadolu'daki en önemli temsilcilerinden birisi olan çini ve tuğla süslemeli Ulu Cami'nin minaresi, İsmail Fakirullah, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve en önemlisi Veysel Karani gibi büyük şahsiyetleri barındırması açısından önemli bir ildir.

Arazinin dağlık olması nedeniyle çevreye hakim olan kaleler, burç e surlar tahkim edilmişlerdir. bu kalelerin yakınında geçen ve su yataklarını takip eden önemli kervan yollarının üzerinde Osmanlı döneminden kalma hanlar yer almaktadır. Bu hanlarla bağlantılı köprüler ise üzerinden geçtiği nehrin genişliğine göre tek yada çok gözlüdürler.

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem süsleme anlayışına sahip motifleri barındıran Eruh Emir Nasreddin Külliyesi ile Batılılaşma dönemi özelliklerine sahip mezar taşları ile Aydınlar Yukarı Mezarlık başkent-taşra arasındaki ilişkiyi gösteren önemli yapılardır.

Aydınlar'daki iki türbede yer alan madeni bezemeli şebekeler ve kapılar bu yöredeki ender örneklerden olup koruma altına alınması gerekir. Eruh Dikboğaz Köyü'ndeki Asker biçimindeki şahide ile, figürlü süslemelere sahip diğer şahidelerinde tek olmaları nedeniyle muhafaza edilmesi gereken örneklerdendir.

Selçuklu çağında başlayan imar faaliyetleri Osmanlı Devleti zamanında hızlanmıştır. Özellikle Osmanlı Devletinin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bölgeye önemli yatırımlar yaptıkları eserlerin varlığı ile tespit edilmiştir.

Şirvan Bünyan Duvarı ile Eruh Deliktaş insanoğlunun zorluklar karşısında bulmuş olduğu çözüm yollarının en güzel birer örneğidir.

6. KAYNAKÇA

- ACUN, Hakkı, “Erken Devir Osmanlı Mimarisi”, *Osmanlı*, 10, Ankara, 1999, 137-148.
- AINSWORTH, W. F., *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, London, 1842.
- AKAR, Azade, “Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler”, *Atatürk Konferansları*, 1973-1974, VI, Ankara, 1991, 73-77.
- AKIN, Günkut, *Doğu Güneydoğu Anadolu’daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul, 1984.
- AKKOYUNLU, Zahide, *Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri*, Ankara, 1989.
- ALİOĞLU, Füsün, *Geleneksel Mardin Şehir Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Deneme*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul, 1989.
- ALPER, M. Cabir; Aydınlar (Tillo) Mezar Taşları, (Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2012.
- ALTINOLUK, Ülkü, “Geleneksel Türk Evi ve Yaşam”, *İlgi*, sayı: 56, İstanbul, 1989, 3.
- ALTUN, Ara, *Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisi’nin Gelişimi*, İstanbul, 1978.
- , *Mardin’deki Türk Devri Mimarisi*, İstanbul, 1971.
- Ana Britannica, “Siirt”, XIX, İstanbul, 1992, 360-361.
- ARAN, Kemal, *Barınaktan Öte Anadolu Kır Yapıları*, İstanbul, 2000.
- AREL, Ayda, *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*, İzmir, 1982.
- ARIK, M. Oluş, “Doğu Anadolu Türk Mimarisi Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Milletlerarası IV. Türk Sanatları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1971.
- , *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, Ankara, 1971.
- ARIK, Rüçhan, “Türk Evi ve Yâren Geleneği”, *Osmanlı*, 5, Ankara, 1999, 545-554.
- ARSEVEN, Celal Esat, “Ev”, *Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1983.
- ASLANAPA, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1991.
- , *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yy.)*, İstanbul, 1977.
- ATALAY, Ömer, *Siirt Tarihi*, 1946.
- AYDIN, M. “Siirt”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 1997, 1663-1664.
- AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul, 1966.
- BACHMANN, Walter, *Kirchen und Moscheen in Armenian und Kurdistan*, Leipzig, 1913.
- BARIŞTA, H. Örcün, “Eyüpsultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Mezar Taşı Süslemeleri Üzerine”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul, 2000, 252-277.
- , “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluk Dönemi Çeşmeleri”, *Türkler*, 12, Ankara, 2002, 242-251.
- BARTHOLD, W., “Türkler’de ve Moğollar’da Devir Merasimlerine Dair”, *Belleten*, sayı: XI, Ankara, 1947, 334-345.
- BAŞ, Gülsen, *Bitlis’teki Mimari Yapılarda Süsleme*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2000.
- BAŞKAN, Seyfi, “Geleneksel Anadolu Türk Evleri”, *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, 1990.
- Baykan Yıllığı*, Ankara, 1997.
- BEKTAŞ, Cengiz, *Türk Evleri*, İstanbul, 1996.
- BELLİ, Oktay – KAYAOĞLU, İ. G., *Anadolu’da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi*, *Bakır Yatakları, Üretimi ve Atölyeleri*, İstanbul, 1993, 273-276.
- BİZBİRLİK, Alpay, 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği’nde Vakıflar, Ankara, 2002.
- BORAN, Ali, *Anadolu’daki İç Kale Câmi ve Mescidleri*, Ankara, 2001.
- , “Doğu Anadolu Yerel Beylerinden Alâaddin Bey’in Yaptırdığı Câmiler”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, Van, 2000, 53-75.
- , “Eski Van Şehrindeki Kaya Çelebi Külliyesi”, *Haluk Karamağaralı’ya Armağan*, Ankara, 2002, 33-54.
- , “İlgın ve Köylerindeki Tarihî Eserler”, *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle İlgın*, İstanbul, 2001, 24-57.
- , “Kiliseden Câmiye Çevrilen Eserler Bağlamında İç Kalelerdeki Mescidler”, *Uluslararası Sanatta Etkileşim Kongresi, (25-27 Kasım 1998)*, Ankara, 2000, 64-69; Abstracts, 278.
- , “Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi”, *Osmanlı*, X, Ankara, 1999, 367.

- , "Siirt'teki Kervan Yolları ve Hanlar", Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan), İzmir, 10-12 Ekim 2001, (Baskıda).
- , "Şirvan'da Yeni Tespit Edilen Türk Eserleri", VI. Ortaçağ Kazıları ve Araştırmaları Şöleni, 10-12 Nisan 2002, Kayseri, (Baskıda).
- , "The Architectural Style of Castles During The Ottoman Period", The Great Ottoman, Turkish Civilisation, IV, Ankara, 2000, 346-363.
- , "Türk Sanatında Kale Mimarisi", Türkler, 7, Ankara, 2002, 8.
- , Baykan'daki Osmanlı Dönemi Eserleri, Ankara, 2009
- BORAN Ali, - TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, "Siirt'teki Manastır ve Kiliseler", YYÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2, Van, 2001.
- , Eruh'ta Osmanlı Dönemi Eserleri, Ankara, 2009.
- BORAN, Ali ve diğerleri, "Siirt ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması", 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs-1 Haziran 2001, Ankara, I, Ankara, 2002, 17-32.
- , Kurtalan'daki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri, Ankara, 2009.
- , Pervari ve Şirvan'da Osmanlı Dönemi Eserleri, Ankara, 2009.
- BÜYÜKMIHÇI, Gonca, "Anadolu'da konut XI: Güneydoğu Anadolu Evlerinin Mekânsal Çözümleri", Arkitekt, S.488, İstanbul, 2001, 52-57.
- CANSEVER, Turgut, "Türk Evinin Mimarisi", Türkler, 12, Ankara, 2002, 200-203.
- CANTAY, Gönül, Ardahan'da Türk Mimarisi, Ankara, 1999.
- , "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi", Türkler, 12, Ankara, 2002, 86-102.
- CEVİZOĞLU, Hüseyin, Coğrafyadan Tarihe Türk Tarihi İçerisinde Doğu Anadolu, İstanbul, 1991.
- CUINET, Vital, La Turquie d'Asie, II, Paris, 1891.
- ÇAL, Halit, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, 2000, 206-225.
- ÇAM, Nusret, "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Mahalli Unsurlar", Türkler, 12, Ankara, 2002, 111-120.
- Çımar, K., "Köy Odası (Misafirhane)", Selçuk Üniversitesi Mimarlık Dergisi, S. 2, Konya, 1998, 79 – 88.
- ÇORUHLU, Tülin, "Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazinelede Bulunan Mezar Taşlarında Kâse İçinde Meyve Tasvirleri", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, 1998, 102-117.
- DANIK, Ertuğrul, Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşları, Ankara, 1990.
- DARKOT, Besim, "Siirt", İslâm Ansiklopedisi, X, İstanbul, 1993, 619-621.
- DENKTAŞ, Mustafa, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000.
- DOĞANAY, Aziz, "Eyüp Câmii Civarındaki Bazı Mezarların Naturalist Üslupta Klasik Devir Süslemeleri", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, 1998, 260-267.
- ELDEM, Sedat Hakkı, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul, 1968.
- , Türk Evleri I, İstanbul, 1984.
- , Türk Evleri II, İstanbul, 1986.
- , Türk Evleri III, İstanbul, 1987.
- ERDEM, İlhan – UYAR, Mustafa, "Akkoyunlular – Akkoyunlular'ın Tarih Sahnesine Çıkışı", Türkler, Ankara, 2002, 873-881.
- ERKEN, Sabih, Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler, II, İstanbul, 1977.
- ERTUĞ, Necdet, "Osmanlı Mezar Taşları", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, IX, Ankara, 1999, 223-229.
- ERZEN, Afif, Doğu Anadolu ve Urartular, Ankara, 1984.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, Seyahatnâme, (Çev. M. Zillioğlu), İstanbul, 1961.
- , Seyâhatnâme, (Çev.: Yücel Dağlı – S. A. Kahraman), İstanbul, 2001.
- EYİCE, S., "Kale", Türk Ansiklopedisi, XXI, Ankara, 1974, 134.
- GABRIEL, Albert, Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale, I, Paris, 1940.
- GÜLBAHAR, Önder, Bitlis (1892, 1898, 1899, 1990 Tarihli Vilâyet Salnâmelerine Göre Merkez Sancağı), (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Van, 1997.
- GÜNDOĞDU, Hamza, "Akkoyunlu Devri Mimarisi", Türkler, 12, Ankara, 2002, 156-165.
- HASEKİ, Metin, Plastik Açından Türk Mezar Taşları, İstanbul, 1976.
- HOMMAIRE DE HELL, X. Voyages en Turquie et en Perse, 1-2, Paris, 1985.
- İBN-İ BATTÛTA, Seyâhatnâme, (Çev.: M. Çelik), İstanbul, 1993.
- İLTER, Fügen, Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri, Ankara, 1978.

- KARACA, Yalçın, Van ve Çevresindeki Manastır Kiliseleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1996.
- KARAÇAĞ, D., Bursa'daki 14.-15. Yüzyıl Mezar Taşları, Ankara, 1994.
- KARAMAĞARALI, Beyhan, Ahlat Mezar Taşları, Ankara, 1992.
- , "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, 18-20 Aralık 1998, İstanbul, 1999, 33-46.
- , "Ahlat Mezar Taşları", Türkler, 8, Ankara, 2002, 208-217.
- KARPUZ, Emine, "Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri", Türkler, 12, Ankara, 2002, 425-432.
- KARPUZ, Haşim, Türk – İslâm Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Ankara, 1993.
- , "İslâm Öncesi Türk Sanatının İslâmî Döneme Etkisi", Türkler, 6, Ankara, 2002, 39-42.
- , "Konya Köy Odalarının Kültür ve Sanat Değeri", Emin Bilgiç Hatıra Kitabı, İstanbul, 2000, 319 – 323.
- KÖPRÜLÜ, İdris – ÜNALDI, Uğur, "Siirt Ulu Câmii ve Minaresi" Rölöve ve Restorasyon Dergisi, V, Ankara, 1983, 19-36.
- KUBAN, Doğan, Türk Hayatlı Evi, İstanbul, 1995.
- , "Türk Ev geleneği Üzerine Gözlemler", Sanat Tarihimizin Sorunları, İstanbul, 1975, 192-211.
- KULAĞUZ, Bülent Nuri, Muş ve Çevresindeki Türk Mimâri Eserleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1996.
- KÜÇÜKERMEN, Önden – GÜNER, Şemsi, Anadolu Mirasında Türk Evleri, İstanbul, 1995.
- KÜÇÜKKAYA, Abdurrahim, Yavuz Sultan Selim'in Doğu Politikası, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2000.
- KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, Şanlıurfa'da Su Mimârisi, İstanbul, 1993.
- LAQUEUR, Hans – Peter, Hüve'l-Bâki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, (Çev.: Selahattin Dilidüzgün), İstanbul, 1997.
- , "Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler", Suut Kemâl Yetkin'e Armağan, Ankara, 1984, 263-273.
- MÜLAYİM, Selçuk, "Osmanlı Mimarisinden Bir Kesit", Osmanlı, 10, Ankara, 1999, 115-124.
- MŞİHAZHA, Erbil Vekâinâmesi, (Çev.: Erol Sever), İstanbul, 2002.
- NÂSİR-I HÜSREV, Sefernâme, (Çev.: A. Terzi), İstanbul, 1976.
- NASÜHU'S-SİLÂHÎ (MATRAKÇI), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn- Sultân Süleyman Han, (Yayına Hazırlayan: H. G. Yurdaydın), Ankara, 1976.
- OĞUZ, Burhan, Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar, İstanbul, 1983.
- OTTO – DORN, Katharina, "The Ambivalent Character of the Seljuk Tomb Tower", I. Uluslar arası Türk – İslâm Bilim ve Teknoloji Kongresi Bildirileri, V, İstanbul, 1981, 52-55.
- ÖDEKAN, Ayla, "Kentîçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, 281-297.
- ÖNGE, Yılmaz, Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara, 1997.
- ÖNKAL, Hakkı, Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara, 1996.
- ÖZENDER, H., Sille, Konya, 1998.
- ÖZERGİN, M. Kemal, Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü), İstanbul, 1953.
- , "Anadolu Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, S. 20, İstanbul, 1965, 141 - 170
- ÖZTÜRK, Şehabettin, Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Van, 2002.
- PEKTAŞ, Kadir, Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Ankara, 2001.
- PEKTAŞ, Kadir, ve bşk., "Bitlis, Güroymak ve Tatvan İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrası 2001 Yılı İncelemeleri", 20. Uluslararası Yüzey Araştırmaları, 27 Mayıs – 31 Mayıs 2002, Ankara, baskıda.
- PİLEHVARİAN, N. Kara, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", Türkler, 12, Ankara, 2002, 247-251.
- RÂŞİM EFENDİ, Stone Plastic Art of Azerbaijan, Bakü, 1996.
- SAYAN, Yüksel – ÖZTÜRK, Şehabettin, Bitlis Evleri, Ankara, 2002.
- SAYILAN, Firdevs, "Mardin Evleri", Türkiyemiz, sayı: 53, İstanbul, 1987, 7-14.
- SEFERLİ Hacı Fahreddin, Nahçıvan'da Taştan Yapılmış Koç ve Koyun Heykelleri, Türkler, 12, Ankara, 2002, 227-232.
- SERDAR, M. Törehan, Bitlis'te Ermeniler ve Ermeni Mezalimi, Bitlis, 1996.
- SEVGİN, Nazmi, Anadolu Kaleleri, Ankara, 1959.
- , Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beyleri, Ankara, 1982.

- SEVİN, Necla, “İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı”, *Türkler*, 12, Ankara, 2002, 204-210.
- Siirt İl Yıllığı–1998, Ankara, 2000.
- SÖZEN, M., *Diyarbakır’daki Türk Mimarisi*, İstanbul, 1971.
- , *Anadolu’da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul, 1981.
- STREECK, M., “Kale”, *İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1993, 124.
- SUBAŞI, Naciye, 422 Numaralı Bitlis Şer’iyye Siciline Göre Siirt “H.1317-1325” (1899-1907), (YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Van, 1998.
- ŞER, Adday, *Siirt Vekâyinâmesi*, (Çev.: Celal Kabadayı), İstanbul, 2002.
- ŞEREF HAN, Şerefnâme, (Çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul, 1998.
- TANMAN, Baha, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler”, *Türkler*, 12, Ankara, 2002, 149-161.
- TANYELİ, Gülsün, “Türkiye Köprüleri”, *Türkler*, 12, Ankara, 2002, 231-241.
- TEKİN, Rahmi, *Bitlis Vakfiye Defteri’ne Göre Bitlis Vakıfları*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2000.
- THIERRY, Jean Michel, “Sasun, Voyages Archeologiques”, *Revue*, XXIII, 315-640.
- TOP, Mehmet, “Hakkari İli, Yüksekova, Şemdinli ve Çukurca İlçelerinde Yüzey Araştırması, 2000”, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 28 Mayıs–1 Haziran 2001 Ankara, Ankara, 2002, 33-48.
- TUĞLACI, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul, 1985.
- TUNCER, Orhan Cezmi, *Diyarbakır- Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız*, *Vakıflar Dergisi*, XXV, Ankara, 1995.
- , “Bitlis – Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IX-X, 1981, 317- 351.
- , *Diyarbakır Evleri*, Ankara, 1999.
- , “Diyarbakır – Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız”, *Vakıflar Dergisi*, XXV, Ankara, 1995, 9-34.
- , “Diyarbakır, Mardin ve Dolaylarında Bazı Hristiyan Dinî Yapılarında Türk – İslâm Mimarisi Unsurları”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 5, İstanbul, 1973, 209.
- TUNÇ, Gülgün, *Taşköprülerimiz*, Ankara, 1978.
- TUNÇEL, Gül, *Batı Anadolu Bölgesi’nde Câmî Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara, 1989.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1985.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı*, Ankara, 2002.
- ULUÇAM, Abdüsselâm, *Eski Erciş – Çelebibaba Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Ankara, 2000.
- , *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarisi-I: Van*, Ankara, 2000.
- , “Van Gölü Havzasındaki Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları”, *Türkler*, 8, Ankara, 2002, 218-226.
- ÜLGİN, A. Saim, “Siirt Ulu Câmî”, *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, 153-157.
- ÜLKER, Necmi, “Ege Bölgesi Osmanlı Devri Mezar Taşları”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, IX, Ankara, 1999, 230-237.
- ÜNAL, Rahmi Hüseyin, *Diyarbakır İlindeki Bazı Türk – İslâm Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1975.
- , *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir, 1982.
- , “Erzurum İli Dâhilindeki İslâmî Devir Anıtları Üzerine Bir Deneme”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, Erzurum, 1974, 49-129.
- , “Mimar Sinan’ın Eserlerinde Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mirası”, *Millî Kültür*, 71, Ankara, 1990, 22-25.
- YALÇIN, Osman, *Siirt-Bitlis*, İstanbul, 1961.
- YILMAZ, Edip, *Siirt Tarihi (Başlangıçtan Osmanlıya Kadar)*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Van, 1994.
- Yurt Ansiklopedisi*, “Siirt”, X, İstanbul, 1982-1983, 6665-6739.

SİİRT'TEKİ KÜLTÜR VARLIKLARI

ISBN 978-605-87034-7-6

9 786058 703476